



2019 ж. қазан, №4 (56)
Журнал 2005 ж. қантардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: Костанай мемлекеттік педагогикалық институт

Бас редактор: *Әбіл Е.А.*, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПИ, Қазақстан
Бас редактордың орынбасары: *Амандақова А.Б.*, ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, ҚМПИ, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Бережнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, ММХКИ СІМ, Мәскеу қ., Ресей
Жаксылыкова К.Б., педагогика ғылымдарының докторы, К. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Амиррова Б.А., психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан
Благоразумная О.Н., экономика ғылымдарының кандидаты, Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова
Доман Э., лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия
Елагина В.С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ООМГПУ, Ресей
Жиляев Ж.О., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, ІІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан
Кайе Ж., философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция
Катцнер Т., Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния
Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы ҚазХК және ӘТҮ-нің профессоры, Қазақстан
Марилена Сантиана дос Санtos Гарсия, лингвистикалық ғылымдар докторы, Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия
Монова-Желева М., PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария
Чаба Толгизи, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы күелік №8786-Ж
Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен
19.11.2007 берілген.
Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:
110000, Костанай қ., Тәуелсіздік к., 118
(ғылым және халықаралық байланыстар басқармасы)
Тел. (7142) 54-85-56 (135)

№4 (56), октябрь 2019 г.
Издается с января 2005 года
Выходит 4 раза в год

Учредитель: Костанайский государственный педагогический институт

Главный редактор: Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор, КГПИ, Казахстан
Заместитель главного редактора: Амандақова А.Б., кандидат сельскохозяйственных наук, КГПИ, Казахстан

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Бережнова Е.В., доктор педагогических наук, профессор МГИМО МИД, г. Москва, Россия
Жаксылкова К.Б., доктор педагогических наук, профессор Казахского национального исследовательского университета им. К. Сатпаева, Казахстан

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Амирова Б.А., доктор психологических наук, КарГУ им. Е.А. Букетова, Казахстан
Благоразумная О.Н., кандидат экономических наук, доцент Международного Независимого Университета Молдовы
Доман Э., доктор лингвистических наук, университет Макао, Сидней, Австралия
Елагина В.С., доктор педагогических наук, профессор, ЮУГПУ, Россия
Жилбаев Ж.О., кандидат педагогических наук, доцент, президент Национальной академии образования им. И. Алтынсарина, Казахстан
Кайе Ж., доктор философских наук, профессор, Университет Виа Домисия, г. Перпиньян, Франция
Катцнер Т., доктор PhD, профессор Университета Западной Вирджинии, США
Кульгильдинова Т.А., доктор педагогических наук, профессор КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Казахстан
Марилена Сантиана дос Сантос Гарсия, доктор лингвистических наук, Папский католический университет Сан-Паулу, Бразилия
Монова-Желева М., доктор PhD, профессор Бургасского свободного университета, Болгария
Чаба Толгизи, научный сотрудник кафедры экологии, Университет Сегеда, Венгрия

Свидетельство о регистрации № 8786-Ж
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан
19 ноября 2007 года.
Подписной индекс 74081

Адрес редакции:

110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118
(управление науки и международных связей)
Тел. (7142) 54-85-56 (135)

ҚҰРМЕТТІ ОҚЫРМАНДАР!



Сіздердің назарларыңызға педагогика ғылымдары бойынша зерттеулерді қамтыған «ҚМПИ Жаршысы» ғылыми-әдістемелік журналымыздың 2019 жылғы төртінші басылымын ұсынып отырмыз.

«Теориялық және саралтамалық-шолу зерттеулер» айдарында жоғары бизнес-білім: түлектердің дағдыларына қатысты жұмыс берушілердің халықаралық үрдістері мен үміттері туралы, сонымен қатар мектепке дейінгі жастағы балалардың Қазақстан Республикасының тарихы мен мәдени құндылықтарына құрметпен қарауды қалыптастыру, казіргі білім беру жүйесінде тарихи және көркем бейнелерді пайдалану мен бастауыш сынып оқушыларының дүниетану сабакында танымдық қызығушылығын дамыту жайында зерттеулер қарастырылған.

«Эмпирикалық зерттеулер» бөлімінде 13-14 жас шамаларындағы шаңғымен жарысушилардың спринттік қашықтыққа физикалық дайындығының ерекшеліктері, студент жастар арасында салуатты өмір салтын қалыптастыру мен Қазақстан Республикасы ұлттық құрамасының коңкімен жүгірушілердің нәтижелілігін арттыру мүмкіндіктері туралы макалалармен таныса аласыздар.

Ғалымдарымыздың «Пәндерді оқыту әдістемесі мен технологиясы» айдарындағы макалаларында «Педагогика» курсы бойынша семинар сабактарын ұйымдастыруды педагогикалық оқытудың жаңа тәсілдерін қолдану, CLIL форматындағы оқыту стратегиялары, сонымен қатар информатикадан сабактар өткізуде Classroom құралын қолдану сияқты тақырыптар қозғалған.

«Жас ғалымдардың ғылыми зерттеулеріне» аса назар аударылған, мұнда мұғалімдердің эмоционалды қүйіп кетуінің алдын алу, Қостанай облысында музикалық білім берудің қалыптасуы және Қазақстандағы желілік әдебиеттің дамуы, медиа-білімді оқытуудың online жүйесінде студенттердің медиамәдениеті мен медиакауіпсіздігін дамытуудың шарты ретінде қолдану мәселелері бойынша зерттеулер жүргізілген.

«Рухани жаңғыру бағдарламасын жүзеге асыру» айдарында Рухани жаңғыру және білім берудің жаңарудағы рөлі жайындағы материалмен таныса аласыздар.

Журналымыздың бұл бөлімінде отандық авторларымыздың қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі зерттеу материалдары және Ресей Федерациясы ғалымдарының макалалары жарияланды.

Біз, болашақта журналымыздың жариялану аясы кеңейіп, ғылыми қорымызды жаңартып то-лықтыруға мүмкіндік береді деген үміттеміз, журналымыздың жарияланымдары ғылыми қызығушылық тудыратынына сенімдіміз. Сіздердің тараптарыңыздан ұсыныстар мен жасампаз пікірлер күтеміз.

Әбіл Е.А.,
«ҚМПИ Жаршысының» бас редакторы,
тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚМПИ

УВАЖАЕМЫЕ ЧИТАТЕЛИ!

Перед Вами четвертый номер за 2019 год научно-методического журнала «ҚМПИ Жаршысы», посвященный исследованиям педагогической науки.

Так, в разделе «*Теоретические и обзорно-аналитические исследования*» освещены такие вопросы как: высшее бизнес-образование: международные тенденции и ожидания работодателей в отношении навыков выпускников, формирование уважительного отношения к истории и культурным ценностям Республики Казахстан у детей дошкольного возраста, использование исторических и художественных образов в системе современного образования и развитие познавательного интереса у младших школьников на уроках познания мира.

В разделе «*Эмпирические исследования*» вы можете ознакомиться с научными трудами, касающимися особенностей физической подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции, формирования здорового образа жизни среди студенческой молодежи, возможностей повышения результативности конькобежцев национальной сборной Республики Казахстан.

В статьях ученых, чьи работы опубликованы в разделе «*Методика и технология преподавания дисциплин*» затронуты такие темы как: использование новых подходов обучения педагогических вузов в организации семинарских занятий по курсу «педагогика», образовательные стратегии в формате CLIL, использование Classroom для проверки знаний и проведения занятий по информатике.

В разделе «*Научные работы молодых исследователей*» особое внимание удалено проблемам профилактики эмоционального выгорания учителей, становления музыкального образования в Костанайской области, развития сетевой литературы в Казахстане и использования медиаобразования как условия развития медиакультуры и медиабезопасности студентов в системе online обучения.

Раздел «*Реализация программы Рухани жаңғыру*» посвящен вопросу о духовном возрождении и роли образования в модернизации.

В номере имеются материалы отечественных авторов на казахском, русском и английском языках, статьи ученых Российской Федерации.

Мы надеемся, что в скором будущем расширится география публикаций журнала, способствуя пополнению и обновлению научной базы, а также появится огромнейший научный интерес со стороны читателя. Ждем от вас предложений и новых креативных идей.



Әбіл Е.А.,
главный редактор «ҚМПИ Жаршысы»,
доктор исторических наук, профессор

ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

UDC 378

Anastassova, L.

PhD, professor, Head of Marketing Dept.
Center for Business Studies,
Burgas Free University, Bulgaria

THE HIGHER BUSINESS EDUCATION: INTERNATIONAL TRENDS AND
EMPLOYERS' EXPECTATIONS TOWARDS GRADUATES' SKILLS

Abstract

The paper discusses the major trends in the higher business education in global context and it is based on statistical data from reports of many governmental bodies and international organizations like UNESCO, UNO, British Council, United States Institute for International Education, The UK Department for Higher Education etc. On the other hand the paper examines the employers' opinion about the most important skills they value when they employ young graduates with business higher education and the mismatch between expectations and real situation. This part of the paper is based on analysis of secondary data from various international research on employers' opinion but on empirical data and conclusions as well from a survey with Bulgarian employers of companies as well from different sectors. The last part of the paper contains conclusions and suggestions for future activities on academic institutional level for improvement of the higher education in Bulgaria.

Key words: business higher education, employers' expectations, graduates' skills.

1 Introduction

Nowadays the education is an important priority in the strategy for development of the countries and the type and content of the higher education is one of the factors for self-determination of personality and his/her career path. The access to educational programs and active participation in them is a political instrument for overcoming of the negative consequences from globalization, the fast technological and structural changes (2000). In fact 12 years after joining of Bulgaria to the EU there is still not very effective the connection between education and research-activities which are institutionally devided in Bulgaria¹, but the administrative reform in the Bulgarian Academy of Sciences did not lead to the expected results due to lack of financial results.

In the business higher education there has been a dilemma about its relevance to the needs of the business practices. Until 2 decades ago the stress in the universities and the business schools was put on the academic knowledge in the different professional areas but there was an explanation for this: most of the management, marketing and financial concepts were relatively new and relevant and were implemented successfully. But the dynamic development of the business environment and the rapid technological changes, the globalization of the markets and as well as the emergence of new markets led to slowly but secure balancing between both sides of the educational process – the theory and the practical aspects but the issue is still under question [1]. This is the reason why the problem about the relevance of the business education to the needs of the business practice is still actual around the world in the second decade of 21st century.

¹ In Bulgaria is an independent national research institution-The Bulgarian Academy of Sciences- Sofia which consists of nearly 40 research institutes but some universities do have their own research centers;

The boom of the social networks changed drastically the rules of the game for the companies and the business education. The world is globalizing and the multinational companies are striving to cope with the shift towards «new emerging markets». The companies from the developed countries need to acquire more knowledge for the local cultures and practices and to develop skills for quick decision making in different environments. The universities offering business education must help to fill the gap in the competences. On the other hand, the graduates of the Bulgarian universities with degrees in business have to work not only in companies on the Bulgarian market but in international companies operating on global level and for this reason it is important to investigate what is the opinion of the international employers about the business education on international scale as well as the Bulgarian employers about the competences and skills of the graduates in the country.

2 Materials and methods

The recent paper is based on a desk research on secondary information: statistical data, articles and papers of UNESCO, the British Council, the American Institute for international education, the EU, the Department for Higher Education in United Kingdom, the Foundation Akademischer Austauschdienst and other sources. Besides the paper comments the results of a surveys of Burgas Free University with employers of graduates from Bulgarian universities about their knowledge and skills but as well the survey data from a research in the frame of an academic projects 4 years ago.

The main goal of the study is to summarize and analyze the information about the main trends of the higher business education from international perspective – on bachelor and master's degree. The paper encompasses summarized secondary information from different surveys and studies about the employers'opinion in developed countries about the necessary skills and knowledge of the preferred candidates for jobs positions and their assessment of these skills. The paper presents primary information as well from 2 surveys with employers in Bulgaria – in 2014 and 2015 about the skills and knowledge of graduates – new comers on the labour market from Bulgarian universities. This is an important issue for the employers in Bulgaria as well for the Bulgarian universities with business degrees which are experiencing nowadays a direct competition with the branches of the international universities in the country. In addition, the strategic goals related to the increase of the Bulgarian economy's competitiveness and the wellness and prosperity of the society require continuous investments in building of a set of skills facilitating the carrier path of the high educated people in the country. The study objectives are as follows:

- to summarize and analyze the information about the main trends of the higher business education from international perspective;
- to conduct a review of the international trends in the business education on bachelor's degree;
- to discuss primary information from 2 surveys with employers in Bulgaria regarding their expectations and preferences towards the Bulgarian graduates' skills;
- to draw conclusions about the recent higher education in business in Bulgaria and the necessary changes and actions in the education on bachelor's degree in the country;

The limitation of the study is related to the differences in the research methodologies of the different studies, but in fact the skills portfolio in the international and the Bulgarian surveys is nearly the same.

3, 4 Results and discussion

Trends in the higher education on bachelor's degree in world scale

Before generalizing and presenting the trends in the business higher education, a review of some important trends generally in the higher education is conducted as this is the wide context where the business education is developing. The summarized information from a range of sources – international research, papers and articles reveals the following trends in the higher education in world scale in the last two decades.

• *Changes in the international students' mobility and impact on the students' skills*

A 2015 Lawlor Group report, for example, notes that «having students from other countries on campus can boost diversity, infuse the curriculum with a global perspective, and possibly provide a new source of revenue for many schools» [1-3]. The data are pointing out that the highest mobility show the Asian students – mainly from China, India and Korea as main generating markets for the higher education in Europe². Nearly every 6th student from all is from China and 53% of the international students in Europe are from Asia³. According to studies the British students are less inclined to study abroad than the students from other European countries⁴ thus only 6% of them are carrying part of their study in other country. Nowadays UK, USA, Germany, France and Australia are the most preferred countries for studying and nearly half of the international students are studying in these 5 countries⁵. Generally the biggest number of overseas students in the Westerneuropean universities is from China and India, but in some countries there is a big increase of the students from Africa – mainly from Nigeria⁶. Inside Asia there is another trend in the mobility and namely there is an increase in the students' mobility between the Asian countries through the so called Common Space for Higher Education which is stimulating the transborder students' mobility and academic integration in Southeastern Asia. Under the influence of the Bologna process there is already acting in Asia a Protocol for credit transfer between the universities.

As far as Latin America concerns, the universities there are internationalizing very fast – there is a huge flow from «outgoing» and «incoming» students. The biggest generating students' markets are Brazil and Columbia. The reason from one side is the big number of young people in both countries (for instance in Columbia they are 9 million) but from the other side there is the trend of Brazillian and Columbian employers to appoint mainly students with foreign degrees – from Europe and USA⁷.

At the same time a huge number of Chinese students are studying in Latin America and they are allowed to teach Chinese to the Latin American students. The African students prefer to choose bachelor programs in France, UK and USA and the forecasts are that this trend will continue but the range of preferred countries is increasing with Spain, Hungary, Italy and Poland⁸.

The students' mobility and studying abroad is an advantage not only in Bulgaria but in the other European countries as well when young people are applying for job positions as this of international study increases their employability [4-6].

According to recent studies, conducting part of the study on bachelor's or master's degree abroad helps students to build «soft skills» like cross-cultural communication skills, skills for problem solving as they have to cope with different complicated situations⁹. The Erasmus impact study (EIS) also observed the impact of mobility on different skills related to employability that could only be analyzed based on the statements of respondents. More than 90% of the students reported an improvement in their «soft skills», such as knowledge of other countries, their ability to interact and work with individuals from different cultures, adaptability, foreign language proficiency and communication skills¹⁰. According to recent study of the IIE Center for Academic Mobility Research and Impact the majority of respondents reported that their study abroad experience helped develop or improve intercultural skills, curiosity, flexibility & adaptability, confidence, and self-awareness to a significant degree. About half of respondents felt that study abroad helped increase their interpersonal skills, communication, problem solving, language skills, tolerance for ambiguity, and

²www.universityworldnews.com/article.php?story=20140129200018337, accessed 15 november 2018;

³<http://monitor.icef.com/2014/02/summing-up-international-student-mobility-in-2014/>, accessed 20 february 2014;

⁴www.timeshighereducation.co.uk/news/germany-aims-to-send-50-per-cent-of-students-abroad-by-2020/2016853.article, accessed 15 december 2018;

⁵Opp.cit., accessed 15 december 2018;

⁶Opp.cit., accessed 20 december 2018;

⁷<http://monitor.icef.com/2013/02/colombia-seeks-the-best-path-forward-for-its-tertiary-sector>, accessed 20 december 2018;

⁸ Opp. cit., , accessed 20 december 2018;

⁹http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf; www.frontiersjournal.com/documents/TrooboffVandebergRaymonFRONTIERSJOURNALXVWinter2007-08-pdf.pdf; DAAD/BritishCouncil/IIE,

www.nafsa.org/_File/_study_by_iie_daad_bc.pdf, accessed 15 march 2019;

¹⁰http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf, p.15, accessed 20 march 2019;

course or major-related knowledge to a significant degree [7]. According to 64% of the employers in other international research project «the experience abroad» of the candidates for jobs is a crucial factor in the selection process for employment due to the economy globalization¹¹. As a result of these trends there is a tendency of branches and campuses opening of Western European universities abroad. At the beginning of 2016 there are 220 campuses settled outside of the home countries of the universities. Some of the most active in international invasion are the UK universities and business schools – those from Nottingham, Lancaster, Middlesex, Stratclive, London which have campuses in China, Abu Dhabi, Pakistan, Mauritius Island and in some Central European countries. Nottingham University has campuses in Asia as well – China and Malaysia¹². The American universities with degrees in business are even more active than their Western European competitors and they have branches and campuses in nearly all Western European countries, in Eastern Europe incl. in Bulgaria but in Australia, Asia, Northern Africa as well – in Tunisia, Morocco and Algeria¹³.

- ***Internationalization of the higher education***

One of the main subjects of numerous reports, articles and books is the internationalization of higher education institutions [8-10]. Scholars and authors from different countries researching the phenomenon recognize that it cannot be easily conceptualized because it is a complex and multifaceted process [11,12]. Anyway one of the widely recognized definition of internationalisation of higher education is this which defines it as «the process of integrating an international/intercultural dimension into the teaching, research and service functions of the institution» [13, 14]. The updated Knight's definition of internationalisation is that «internationalisation involves the incorporation of global, international, intercultural dimensions into goals, objectives, content and delivery of higher education [15].

- ***Academic partnerships, alliances and consortia***

Two or more higher education institutions can form broader international partnerships, committing to collaborate on several initiatives (student and faculty exchanges, joint programs, faculty research, etc. The agreement between them is to open their respective courses and programs to students enrolled in the partner's institution who can receive two degrees, one from each institution. Common research funds are created to support research projects carried out by teams of faculty members from both institutions [16]. The partnership can also enter into academic joint-ventures to create new joint programs. Examples of alliances and consortia between universities include the International Alliance of Research Universities and Universitas. An example of an international alliance in the business education sector is the one established in 2002 between the Wharton School of University of Pennsylvania and INSEAD, the international business school with campuses in France and Singapore. Students enrolled in one school's MBA program can attend courses offered by each institution. They also have access to the placement services of the partner institution. Faculty could teach part of their load in either institution.

- ***Strengthening of the cooperation between universities and research bodies and institutions***

During the last 5-6 years there is a significant growth of the international research co-operation between a variety of educational and research institutions from many countries. One of the good practices is the Zurich Centre for global sustainability of the environment (ETH) in Singapore established in 2010. The Singapore-ETH Centre aims to provide practical solutions to some of the most pressing challenges on urban sustainability. Through its programs, the centre serves as an intellectual hub for research, postgraduate and postdoctoral training, and entrepreneurship, bringing together principal investigators and researchers from diverse disciplines and backgrounds¹⁴. To promote the exchange of ideas and expertise, researchers at the center actively collaborate with universities and research institutes from other countries.

¹¹ПАК ТАМ; accessed 20 march 2019;

¹²<https://www.nottingham.ac.uk/currentstudents/study-abroad/china-malaysia-campuses.aspx>, accessed 20 may 2019;

¹³<http://www.fulbright.org.uk/going-to-the-usa/postgraduate/educationusa-advice/choosing/type-of-university/american-universities-overseas>, accessed 25 may 2019;

¹⁴<http://www.sec.ethz.ch/About.html>, accessed 10thapril 2019;

The new initiative British-American Research Cooperation on Global Problems – the Global Innovation Initiative is a higher education partnership grant opportunity established in 2013 between the United States and the United Kingdom aimed at strengthening multilateral research collaborations between universities in the U.S., UK, and other selected countries¹⁵. The Global Innovation Initiative awarded grants to university consortia from different countries focusing on science, technology, engineering, and mathematics (STEM)-related issues of global significance that foster cutting-edge multinational research and strengthen institutional international partnerships. The main goal of the Global Innovation Initiative is to strengthen the global mobility of the students, the researchers and university teachers between the countries.

In the European Union those initiatives are supported exclusively by the «Horizon 2020» Program – the biggest multinational research program in the world so far. The EU will invest 80 billion euro for research and innovative products between 2014 and 2020, part of which will be realized by big interdisciplinary research teams from a couple of countries. Another example is the EEA Programme Grants (the financial mechanism of the European Economic Area) which is financing interinstitutional projects including with partners from Iceland, Norway, Lichtenstein, Bulgaria and other Eastern European countries¹⁶.

- *Growth and diversification of the connections between universities and business in international scale*

This trend is from one side a result of the research funding cuts by the state in many countries and from other side the universities' awareness in other countries than their own e.g. is increasing and this is a sign that one important marketing goal of the higher education is achieved namely strengthening of the higher educational brands. France is one of the best example in this direction where was even established a new university Paris-Saclay which is playing a role of «knowledge hub» from Paris to California. The campus is first funded with 7.5 billion euro and will be sheltering the university, research institutes, high tech companies and start-ups which means it will play the role as business incubator – all together 19 institutions¹⁷. Besides the partnership growth between academia and business there are growing fears in some Western European countries that in many cases the corporate interests will dominate the research interests supported by them. Transparency International-Germany and other non-profit organizations focused their attention on the fact that there is a need for clear rules and requirements in the field of the applied research and the relationships between both parties in the process.

International trends in the business higher education and employers' expectations

Despite of the fact that the trends generally in the higher education and in the business education are nearly the same a special attention will be paid on the trends in the business education both on bachelor and master's degree. The globalization changes not only the way of world and markets functioning but as well as the skills and capabilities the employers require from the candidates for job positions. According to the research paper of the organization Hannover Research there are some outlined trends during the last decade in the business education on a world scale¹⁸.

- *Providing opportunities for innovative practical training in the business degrees which encompasses:*

- Paid placement (usually 1 semester) which is given a very valuable professional experience.

- Education through problem solving: the students work in order to analyze and solve concrete problems of real companies. This is in fact an «active learning» through conducting a type of consulting service. This research reveals that the «active learning» requires a high level of institu-

¹⁵www.iie.org/en/Programs/Global-Innovation-Initiative/About#About; accessed 22 april 2019;
www.britishcouncil.org/education/ihe/opportunities/global-innovation-initiative-grant, 23 april 2019;

¹⁶<https://eeagrants.org/Who-we-are>, access 15 April 2019;

¹⁷<https://www.universite-paris-saclay.fr/fr>,<https://www.universite-paris-saclay.fr/fr/relations-entreprises> accessed 25 may 2019;

¹⁸<https://www.hanoverresearch.com/newsroom/2019-higher-education-forecast/>, accessed 16 may 2019;

tional and teachers' support¹⁹. In the curricula there must be a serious match of the teaching goals with the opportunities for practical training [17].

In this context the majority of the Bulgarian universities due to gained projects over the European Operational Programme Human Resources for actualization of their teaching programs conducted much work and improved their curricula and teaching programs in the Bachelors' degrees in business. The Faculty for Business Studies at Burgas Free University fulfilled the same project and redeveloped and improved nearly 70% of its teaching programs. The students were provided paid placements in successful companies in the region where they applied their knowledge and skills for solving business problems and the feedback from the employers was very satisfactory.

Besides the active learning through the paid work placement and the integrated curricula other two trends are observed in the higher business education:

- *High degree of curricula customization/individualization in many universities*

There are universities in Europe and USA with small options for curricula customization²⁰, but the majority are offering to the students a wide range of opportunities for adaptation of the curriculum to the specific needs and desires of the students in order to achieve a higher satisfaction level with the teaching documentation and process. This circumstances are revealing the fact that even in the field of the higher education products the approach is becoming more marketing oriented with the aim to shift the offering closer to the demand on the educational market. This is of course possible if there are sufficient student numbers part of which are forming groups with very similar interests which are choosing the same catalogue subjects. The customization and individualization of the curricula is needed due to other reason as well: Trends in higher education indicate that another key audience for enrollment is adult and non traditional learners. In the United States and other countries, the number of adult learners returning to higher education, particularly for continuing education, is expected to rapidly increase. According to the National Center for Education Statistics, «in recent years, the percentage increase in the number of students age 25 and over [18] has been similar to the percentage increase in the number of younger students, but the rate of increase is expected to be higher for students age 25 and older in the coming years».

- *The education on a bachelor degree in many universities encompasses compulsory international placement of the students*

Some universities in USA like the University of Southern California launched on the international educational market a «Global bachelor in Business» which students carry a placement in a couple of countries – Italy (Milano), South Africa and Australia. Most of the universities in UK and Germany have introduced a compulsory component in the curricula – a partial study of the students in another country in order to gain complimentary skills to cope with problems in unusual or crisis situation. Nowadays nearly 1/3 of the students in Germany are studying 1 semester or 1 year with work placement in other countries. Germany has planned till 2020 to have 50% of its students with international experience during their study²¹. In Bulgaria the universities offering a dual diploma have compulsory 1 semester study or placement in other country but also most of the universities have an Erasmus+ agreements and send part of their students for 1 semester abroad.

- *Growth of the e-education and continual extending of the portfolio of programs*

Another trend related to the bachelor's and master's degree is the growth of the e-education which is offered in most of the universities worldwide as well as in the Bulgarian universities by continual extending of the portfolio of specialities. At the same time there is a combined form of education where part of the education is conducted online by interactive methods and part of the activities are with physical presence of the students. The e-learning since 7-8 years has a serious

¹⁹Opp.cit.

²⁰В много публикации вече се използва терминът кастьмизация (customization), както когато говорим за кастьмизация на предлаган продукт т.е. неговата индивидуализация или пригответе максимално към потребностите на клиентите;

²¹www.iie.org/Programs/Generation-Study-Abroad24; www.timeshighereducation.co.uk/news/germany-aims-to-send-50-percent-of-students-abroad-by2020/2016853.article; http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmusimpact_en.pdf; www.frontiersjournal.com/documents/TrooboffVandebergRaymonFRONTIERSJOURNALXVWinter2007-08-pdf; access 15 may 2019;

competitor in the face Massive Open Online Courses, or MOOCs, as a complimentary mechanism through which the skills gap may be bridged. Faced with this dilemma, «graduate students», or more specifically newly graduated students with a bachelor's degree, and a growing number of employers are turning to MOOCs [19] and this is a big challenge to the universities. The Internet portal Baloon which is offering a rich catalogue of online courses through the platforms Coursera, Udacity²² as well as a variety of lectures of experts from Adobe and Microsoft. The goal of the Appolo Education Group is an integrated offering of online courses in order to optimize the connection between knowledge, skills, education and employers and the Group will become in the future even stronger competitor of the universities. As many studies and surveys after 2008 reveal that the higher education in business do not meet to a great extent the needs of the businesses in different sectors, some academic people conjure the business high schools and the faculties for business to unite and to undertake joint actions for curricula improvement.

International employers' opinion about the graduates 'skills in business'

Various research with employers from different countries point out that they prefer to employ young people with strong communication skills, critical thinking, sensitivity towards the cultural environment, high ethical standards and leadership skills²³. After the financial crisis in 2008 and the lack of corporative ethics in some companies like Evron the topics of business ethics and corporate social responsibility gained bigger importance²⁴. This is the reason why the majority of the universities in Europe and USA have done a huge work in order to develop such curricula and training programmes for business degrees which suit the current situation. Research reveals that a big part of the West european and American universities have introduced in their curriculum subjects like Change management, Corporate social responsibility and Decision making in unsecure environment²⁵. A big research with the students of the 50 best business schools in the world reveals that the number of students which are interested in these subjects and want to study them is increasing²⁶. Recent research with employers of many institutions and organizations including this of the Association of the American colleges and universities lead to the following conclusions²⁷:

- generally only between 1/4 and 1/3 of the employers share the opinion that the American and Western European universities are preparing adequately the students for the global economy and the actual challenges and they need to improve their education and training;

- nowadays the job candidates with a bachelor degree must possess from one side wider skills and knowledge but at the same time deeper knowledge in specific professional area [19];

- employers recommend to the universities and colleges to focus on education process closely related with the practice [20]; According to other survey 73% of the managers point out that also colleges are not completely preparing students for the working world [21].

- the employers prefer to employ bachelors who are able to prepare and conduct research and analysis based on data (evidence materials);

- the employers in international scale prefer to employ job candidates with a creative and critical thinking and experience with regards to acquired knowledge and skills implementation in real environment²⁸. A study of Carnegie foundation regarding «Rethinking of Undergraduate Business Education» discovers, that the education on bachelor's degree is to a big extent «closed» and can not inspirate and challenge the students to think creative, to ask important questions and to understand the business place in wider institutional context²⁹.

²²<https://www.coursera.org/specializations/excel-mysql> ; <https://eu.udacity.com/courses/all>, access 25 may 2019;

²³<http://monitor.icef.com/2014/02/summing-up-international-student-mobility-in-2014/>, accessed 20 february 2014;

www.universityworldnews.com/article.php?story=20140129200018337 , access 15 march 2019;

²⁴www.timeshighereducation.co.uk/news/germany-aims-to-send-50-per-cent-of-students-abroad-by-2020/2016853.article9, access 10 january 2018;

²⁵[BizEd2, http://bbvchamber.com/biz-ed2-conference-set-for-june-23rd/](http://bbvchamber.com/biz-ed2-conference-set-for-june-23rd/), access 21 december 2019;

²⁶<http://monitor.icef.com/2014/02/summing-up-international-student-mobility-in-2014/>, accessed 20 february 2014;

²⁷www.iie.org/Programs/Generation-Study-Abroad , accessed 18 march 2018; http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf; www.frontiersjournal.com/documents/TrooboffVandebergRaymonFRONTIERSJOURNALXVWinter2007-08-pdf.pdf; access 20 february 2019;

²⁸http://ec.europa.eu/education/library/study/2014/erasmus-impact_en.pdf, access 15 march 2018;

²⁹www.iie.org/Programs/Generation-Study-Abroad , accessed 20 march 2018;

- the study shows that the international employers do not have significant remarks for the subjects taught and they do not have serious requirements for drastic changes in the curricula eg. the teaching content and structure but they insist for more practical skills building³⁰.

The AQU Catalunya Employers survey from 2014 which consists of a total of 1,325 online interviews carried out with employers operating in Catalonia points out the following results about their opinion concerning the skills and employability of the graduates³¹: on a scale from 1 to 10, the skills that employers in the sample considered to be most important were demonstrating responsibility at work (8.9), the ability to acquire new knowledge (8.4) and team working (8.3). The least important were negotiation skills (6.4) and leadership (6.6). Overall satisfaction with the skills of recruited graduates was 7 out of 10 (medium to high)³². Although the rating varied according to the skill, all skills were given at least a pass mark of 5. On a scale from 1 to 10, the skills that employers in the sample were most satisfied with were computer skills (7.9), demonstrating responsibility at work (7.6), team working (7.5), theoretical skills (7.2) and the ability to acquire new knowledge (7.0). They were least satisfied with leadership (5.8) and negotiation skills (5.7).

The branches of economic activity where foreign language skills were rated the lowest were construction and building (6.1), mass communication media (6.8) and business services (7.4). Foreign language skills were considered to be more important in large enterprises (8.4), compared to medium enterprises (7.9) and small and micro-enterprises (7.1). The largest differences between the employers' views concerning the importance of and satisfaction with graduates' skills were in problem solving (-1.7), practical skills (-1.6) and the ability to generate new ideas (-1.5). These skills are therefore considered to be where there is more scope for improvement.

Bulgarian Employers' opinion about the skills of graduates with education in business and economics

A survey with a sample of 395 Bulgarian employers from different sectors of economic activity conducted over a project of Operational Programme Human Resources 2014-2020 revealed similar results with those of surveys with employers from other countries [34]. The main goal of the survey was to collect primary information about the employers 'assessment of the skills and knowledge of the graduates in business employed in their companies. The data collection method was personal self-administered interview and the research method applied to achieve the survey's goal was IPA (Importance-Performance Analysis) which is giving valuable information about the gaps between the skills importance and the graduates' performance. The information can help the Bulgarian universities to improve their curricula and teaching programs in direction of the expected by the business skills and knowledge which will help the graduates to adapt easier to the labour market and the requirements of the employers. Despite of the differences in the research methodologies from both tables bellow is visible that the opinion of the Bulgarian employers about the question which are the important skills for the graduates is matching to a great extent. Both the Bulgarian and the foreign employers are expecting from the graduates-candidates for a job position to possess critical thinking, to be able to analyze logically different problems and situations and to have good communication skills-verbal and writing (see table 1 and 2).

*Table 1 – Communications and interpersonal skills: mismatch between importance and assessment**

Indicators	Importance	Assessment	Gap
	Mean	Mean	
Verbal communications skills	2,62	2,14	0,48*
Written communications skills	2,64	2,04	0,60*
Foreign language	2,28	1,92	0,36*

³⁰Opp. cit.

³¹ Employers Perceptions of the employability and skills of recent graduates in Catalonia, Agenda per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya, 2014, http://www.aqu.cat/doc/doc_22232964_1.pdf, accessed 25 may 2019;

³²Opp.cit.

Skills for team work	2,85	2,27	0,58*
Respect to others	2,82	2,25	0,57*
Mean (the group)	2,64	2,12	0,52

* the cited publications #10 and 11;

** statistical significance by p=0,05

According to the survey the Bulgarian employers appreciate together with the skills «analytical thinking» and «ability to problem solving» the skill «learning and new knowledge acquisition» as well which is important in the era of rapid developments and changes (see Table 2).

Table 2 – Cognitive skills: mismatch between importance and assessment**Когнитивни умения*

Indicator	Importance	Assessment	Gap
	Mean	Mean	
Analytical thinking (the ability for logical problem analysing)	2,73	2,07	0,66*
Skills for problem solving	2,77	2,11	0,67*
Ability to learn to absorb new knowledge	2,82	2,26	0,56*
Intellectual skills	2,67	2,21	0,46*
Understanding of the organizational structure and functioning	2,48	2,12	0,36*
Willingness and curiosity for learning	2,68	2,09	0,59*
Innovation/Creativity	2,58	2,07	0,52*
Ability for application of the theory in practice	2,66	2,04	0,62*
Mean (group)	2,68	2,12	0,56

* statistical significance by p=0,05

The Bulgarian employers alike the employers in Western Europe, USA and Asia admire specific knowledge and skills depending on the sector of economic activity where the company is operating. In the survey instrument were included questions for investigation which is the expected specific knowledge in the area of finance, marketing, sales, accounting etc. but this is now not a subject of the study.

To some extent similar results with the national employers' sample are provided by the traditional employers' survey conducted by Burgas Free University since year 2005 with companies in the region. The last survey pointed out that the following skills are gaining the highest percentage of the assessment «very good» – «computer skills», «foreign languages», «adaptivity» as well as «professional knowledge» (between 58.3% and 75.0%)³³. The skills on which there is a need for more training and more focus in the professional training is the «analytical thinking» – 41.7% (see Table 3) which is pointed out with high importance in the national employers' survey and a relatively big gap between importance and assessment (see Table 2).

Table 3 – Employers' evaluation of the skills of BFUs graduates*

Indicator	Very good	Good	Satisfactory	Average
Professional knowledge	58,3%	41,7%	-	4,6
Communications skills	50,0%	50,0%	-	4,5
Computer skills	75,0%	25,0%	-	4,8
Foreign language skills	66,6%	16,7%	16,7%	4,0

³³Other study with employers in North America points out similar results and namely the majority (59%) of executives think that graduates who want to pursue advancement and long-term career success at their organizations need in-depth knowledge and skills that apply to a specific field or position, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_304_en.pdf;

Analytical thinking and skills	41,7%	58,3%	-	4,4
Innovativeness	41,7%	58,3%	-	4,4
Adaptivity	66,7%	33,3%	-	4,7
Skills for team working	58,3%	41,7%	-	4,6

*Source: Report of employers' survey of Burgas Free University for year 2015, unpublished;

There is gradually an increase of the employers' assessments of the graduates' skills in the period of the last 10 years by 4-6% for different skills and this is a stable trend. Important is the fact that despite of the differences in the methodologies of the cited studies there are not significant differences in the employers' opinion from different countries with regard to the necessary graduates' skills for their future placement and career.

5 Conclusions

The main conclusion from all research and empirical studies during the last decade points out the need of changes not so much in the curricula content of the high business schools and universities but changes in the teaching methods and approach and namely there is a need for a shift towards more active and interactive education – business games, online teaching and training, longer placements in real business environment, case studies discussion and solving real business problems in the turbulent business environment of the companies.

First: The higher education institutions in Bulgaria and abroad must place emphasis on development, evaluation and measurement of the students' capabilities and skills in various areas and not only assessment of the acquired knowledge but they have to provide an argumented feedback as well.

Second: Taking into account that according to the international and Bulgarian research data and reviewed secondary information, the employers in international companies prefer to employ candidates showing analytical, creative and critical thinking and that's why the universities with business education should develop and implement methods for creative thinking and attitude formation as well as methods, tests and techniques for stimulating a development of analytical thinking.

Third: In order to secure favorable conditions in Bulgaria for successful application of the knowledge triangle «higher education – research – innovations» the state institutions must provide significant funding of joint projects between universities and companies encompassing R&D and other useful for the business practice projects. It will be better if the state provides separately special «Innovations Funding» for the universities – state and private – namely financial funding for their most innovative projects developed by students which will stimulate the students' creativity.

Fourth: The Bulgarian universities must develop more the *experiential learning* – the process of learning through experience, more specifically defined as learning through reflection on doing as distinction from the didactic learning, in which the learner plays a comparatively passive role. This approach offers an opportunity for the students to develop their skills, confidence and capability to identify opportunities and solutions and put their own ideas into practice.

Fifth: The education in Bulgaria on bachelor degree in business must include international placement as it will strengthen their competitiveness on the labour market. Due to the delay of the country in this aspect the state institutions and especially the Ministry of education must support the efforts and the goals of the universities with funding, contacts and activities. The international placement should be at least 30 days which will help the students to receive observations and information from the real business practice.

The issue of education – job skills match is the most important issue in the field of education development and improvement and it continues to be studied and discussed. In the contemporary search for excellence of the higher education there must be continually research about the changes, improvements and weaknesses of the higher education in Bulgaria.

Having in mind the dynamic changes in the business environment in global aspect and the growing need of a wide range of knowledge and skills of the graduates, the Bulgarian universities

offering education in business must undertake more activities related to the above pointed suggestions and this will support the young graduates to become more competitive on the Bulgarian and international labour market.

References

- 1 Buege V. International Recruitment: Today's Issues and Opportunities [Electronic resource] // The Lawlor Group. – 2015. – Access mode: <http://www.thelawlorgroup.com/international-recruitment-todays-issues-and-opportunities>. Accessed 15 april 2019.
- 2 Santandreu D.C., Shah M.A. MOOCs, Graduate Skills Gaps, and Employability: A Qualitative Systematic Review of the Literature [Electronic resource] // International Review of Research in Open and Distributed Learning. – 2016. – Vol. 17. – Number 5. – Access mode: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1117375.pdf>. Accessed 10 march 2019
- 3 Custer S. What's next in student recruitment for the year ahead? [Electronic resource] // The Pie. – January 10, 2014. – Access mode: <http://thepienews.com/analysis/whats-next-in-student-recruitment-trends-to-watch-in-2014>. Accessed 12 march 2019.
- 4 Harder A., Andenoro A., Roberts T., Stedman N., Newberry M. I., Parker S., Rodriguez M. Does StudyAbroad Increase Employability? // NACTA Journal. – 2015.
- 5 Hodge K.A., Lear J.L. Employment Skills for 21st Century Workplace: The Gap Between Faculty and Student Perceptions // Journal of Career and Technical Education. – 2011. – № 26 (2).
- 6 Hurley D., Lowe R., Graham A. M., Hanks C. Gone international 2016: the value of mobility. – 2016.
- 7 Firruggia Ch., Sanger J. Gaining an Employment Edge: the impact of Study Abroad on 21st Century Skills and Career Prospects in the United States, 2013-2016. – Institute of International Education. – NY. – 2017.
- 8 Spring J. Globalization of education. – New York, NY: Routledge, 2009.
- 9 Stearns P. Educating Global Citizens in Colleges and Universities: Challenges and Opportunities. – New York, NY: Routledge, 2008.
- 10 Wildavsky B. The Great Brain Race: How Global University are Reshaping the World. – Princeton University Press, 2010.
- 11 Knight J. Monitoring the quality and progress of internationalization // Journal of Studies in International Education. – 2001. – №5 (3). – P. 228-243.
- 12 Van der Wende, Internationalization of Higher Education in the OECD Countries: Challenges and Opportunities for the Coming Decade // Journal of Studies in International Education. – 2007. – №11 (3-4). – P. 274-289.
- 13 Knight J. The internationalization of Canadian Universities, unpublished dissertation. – Michigan State University. – 1994.
- 14 Knight J., de Wit H., Strategies for Internationalization of Higher Education: historical and conceptual perspectives, in H. de Wit (ed.) Strategies for Internationalization of Higher Education: a comparative study of Australia, Canada, Europe and the United States of America. –Amsterdam. – European Association for International Education, 1995. – P. 5-33.
- 15 Knight J. Updated Definition of Internationalization [Electronic resource] // International Higher Education. – 2015. – №33. – Access mode: <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>. Accessed 28 march 2019.
- 16 Hawawini G. The internationalization of higher education institutions: a critical review and a radical proposal [Electronic resource] // Faculty and Research Working Papers. – INSEAD. – 2011. – Access mode: <https://sites.insead.edu/facultyresearch/research/doc.cfm?did=48726>. Accessed 7 march 2019.
- 17 Mourshed M., Farrell D., Barton D. Education to employment: Designing a system that works [Electronic resource]. – McKinsey Center for Government, 2012. – Access mode: <http://mckinseyonsociety.com/education-to-employment/report>. Accessed 23 may 2019.
- 18 Quinn P. Recruiting Students for Continuing Education [Electronic resource] // Higher Education Marketing. – October 25, 2013. – Access mode: www.higher-education-marketing.com/blog/recruiting-students-continuing-education.
- 19 Clinebell Sh.K., Clinebell J.M. The Tension in Business Education Between Academic Rigor and Real-World Relevance: The Role of Executive Professors // Academy of Management Learning & Education. – 2008. – Vol. 7. – №1. –P. 102-103.

20 OECD, Getting Skills Right: Assessing and Anticipating Changing Skill Needs [Electronic resource]. – Paris: OECD Publishing, 2016. – Access mode: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252073-en>. Accessed 17 april 2019.

21 Monsalve S. Bridging the Gap between the Education and the Future Workforce [Electronic resource]. – 2015. – Access mode; <https://techcrunch.com/2015/06/18/bridging-the-gap-between-education-and-the-future-workforce/>. Accessed 18 april 2019.

Article received by the editorial office: 19.06.2019

АНАСТАСОВА Л.

ЖОГАРЫ БИЗНЕС-БІЛІМ: ТҮЛЕКТЕРДІҢ ДаҒДЫЛАРЫНА ҚАТЫСТЫ ЖҰМЫС БЕРУШІЛЕРДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҮРДІСТЕРІ МЕН ҮМІТТЕРІ

Мақалада ЮНЕСКО, БҰҰ, Британ Кеңесі, АҚШ халықаралық білім беру институты, Ұлыбритания департаменті сияқты көптеген мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардың баяндамаларынан статистикалық деректерді пайдалана отырып, жаһандық контексте Жоғары бизнес-білім берудегі негізгі үрдістер, екінші жағынан бизнес саласында жоғары білімі бар жас түлектердің жақындағанда күтілетін және нақты жағдай арасындағы сәйкесіздік пен олар бағалайтын ең маңызды дәғдилар туралы жұмыс берушілердің пікірі қарастырылады. Құжаттың бұл өмірінде жұмыс берушілердің пікірлері әр түрлі халықаралық зерттеулердің қайталама деректерін талдауда, әмпирікалық деректер мен қорытындыларға, сондай-ақ әр түрлі сектордагы компаниялардың Болгар жұмыс берушілерінен сұрастыру негізінде негізделген. Құжаттың соңғы болігі Болгариядағы жоғары білімді жақсартуда академиялық институционалдық деңгейде болашақ қызмет үшін тұжырымдар мен ұсыныстарды қамтиды.

Кілт сөздер: жоғары бизнес білімі, жұмыс берушілердің үміттері, түлектердің дәғдилары.

АНАСТАСОВА Л.

ВЫСШЕЕ БИЗНЕС-ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ОЖИДАНИЯ РАБОТОДАТЕЛЕЙ В ОТНОШЕНИИ НАВЫКОВ ВЫПУСКНИКОВ

В статье рассматриваются основные тенденции в высшем бизнес-образовании в глобальном контексте, с использованием статистических данных из докладов многих государственных органов и международных организаций, таких как ЮНЕСКО, ООН, Британский совет, Институт международного образования США, Департамент Великобритании для высшего образования и т. д. С другой стороны, в статье рассматривается мнение работодателей о наиболее важных навыках, которые они ценят, когда они нанимают молодых выпускников с высшим образованием в сфере бизнеса, и несоответствие между ожиданиями и реальной ситуацией. Эта часть документа основана на анализе вторичных данных различных международных исследований мнения работодателей, а также на эмпирических данных и выводах, а также на основе опроса болгарских работодателей компаний из разных секторов. Последняя часть документа содержит выводы и предложения для будущей деятельности на академическом институциональном уровне для улучшения высшего образования в Болгарии.

Ключевые слова: бизнес высшее образование, ожидания работодателей, навыки выпускников.

УДК 377

Байжанова, С.А.

к.п.н., профессор кафедры дошкольного
и начального образования

Балгабаева, Г.З.

к.и.н., профессор кафедры истории Казахстана,
КГПУ им. У. Султангазина,
Костанай, Казахстан

ФОРМИРОВАНИЕ УВАЖИТЕЛЬНОГО ОТНОШЕНИЯ К ИСТОРИИ И КУЛЬТУРНЫМ ЦЕННОСТЯМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В настоящее время система образования призвана обеспечить воспитание патриотов Казахстана, граждан правового демократического государства. Очевиден уникальный потенциал именно дошкольного возраста как периода формирования творческой личности, характера. В статье раскрываются основные направления работы с детьми дошкольного возраста по формированию уважительного отношения к истории и культурным ценностям Республики Казахстан.

Ключевые слова: история, патриотизм, дошкольный возраст, Родина, Республика Казахстан.

1 Введение

«Рухани Жаңғыру» – программная статья Елбасы Нурсултана Назарбаева, ориентированная на возрождение духовных ценностей казахстанцев с учетом всех современных рисков и вызовов глобализации. Программа «Рухани Жаңғыру» подчеркивает важность модернизации общественного сознания, развития конкурентоспособности, pragmatizma, сохранения национальной идентичности, популяризации культа знания и открытости сознания граждан. Эти качества должны стать основными ориентирами современного казахстанца [1].

Воспитывать патриотов своей страны это основная задача педагогов. Патриотизм – явление особенное, поскольку речь идет об отношении многонационального народа республики к одной, общей для всех народов, ее населяющих, Родине.

12 апреля 2017 года была опубликована статья Главы Государства Казахстана, направленная на модернизацию общественного сознания. Сохранить и приумножить духовные и культурные ценности – вот основная цель работы по программной статье президента «Болашақ бағдар: Рухани жаңғыру» («Курс в будущее: духовное обновление»).

Программа «Рухани Жаңғыру» определяет патриотическое направление, выраженное в любви к родной земле, ее культуре, обычаям и традициям казахского народа. Чтобы наша Республика стала процветающей, конкурентоспособной страной, мы должны привить подрастающему поколению – уважение к историческим традициям, культуре родной земли, духовной культуре.

2 Материалы и методы

Первые годы жизни ребенка – важный этап его воспитания. В этот период начинают развиваться те чувства, черты характера, которые незримо уже связывают его со своим народом, своей страной и в значительной мере определяют последующий путь жизни. Естественно, что дошкольник еще не разбирается в правовых, политических или социально-экономических аспектах, однако соблюдение им элементарных правил правопорядка, представление о достижениях в области науки и искусства, почтение к государственным символам, знание имён людей, прославивших Казахстан, составляют основу для развития таких качеств лично-

сти, как чувство собственного достоинства, уважение к историческому прошлому страны, внешний вклад в развитие человечества и мировой культуры. Корни этого влияния – в языке своего народа, который усваивает ребенок; в его песнях, музыке; в играх и игрушках, которыми он забавляется; впечатлениях природы родного края, труда, быта, нравов и обычаев людей, среди которых он живет.

Изучение регионального компонента в ознакомлении детей с историей родного края включает в условиях многонациональности Костанайской области, выражается в следующем:

✓ воспитание у ребенка любви и привязанности к своей семье, дому, детскому саду, улице, городу;

✓ формирование бережного отношения к природе;

✓ воспитание уважения к труду;

✓ развитие интереса к национальным традициям и промыслам;

✓ формирование элементарных знаний о правах человека;

✓ расширение представлений о городах Республики Казахстан;

✓ знакомство детей с символами государства (герб, флаг, гимн);

✓ развитие чувства ответственности и гордости за достижения страны;

✓ формирование толерантности, чувства уважения к другим народам, их традициям.

Данные задачи решаются во всех видах детской деятельности: на занятиях, в играх, в труде, в быту, так как воспитывают в ребенке не только патриотические чувства, но и формируют его взаимоотношения с взрослыми и сверстниками.

Историческое воспитание дошкольника – сложный педагогический процесс. В основе его лежит развитие нравственных чувств. Оно начинается у ребенка с отношения к семье и самым близким людям. Это корни, связывающие его с родным домом и ближайшим окружением.

Немалое значение для воспитания у детей интереса и любви к родному краю имеет ближайшее окружение. Постепенно ребенок знакомится с детским садом, своей улицей, посёлком, а затем и с районом, и его символами.

Задача педагога – отобрать из многообразия впечатлений, получаемых ребенком, наиболее доступные ему: природа и мир животных дома (детского сада, родного края); труд людей, традиции, общественные события и т.д. Причем эпизоды, к которым привлекается внимание детей, должны быть яркими, образными, конкретными, вызывающими интерес [2]. Поэтому, начиная работу по воспитанию любви к родному краю, педагог обязан сам его хорошо знать. Он должен продумать, что целесообразнее показать и рассказать детям, особо выделив наиболее характерное для данной местности или данного края.

Родной посёлок... Надо показать ребенку, что родной посёлок славен своей историей, традициями, достопримечательностями, памятниками, лучшими людьми.

Какие сведения и понятия о родном посёлке способны усвоить дети? Если четырехлетний ребенок должен знать название своей улицы и той, на которой находится детский сад, то внимание детей постарше нужно привлечь к объектам, которые расположены на ближайших улицах: школа, кинотеатр, почта, аптека и т.д., рассказать об их назначении, подчеркнуть, что все это создано для удобства людей.

Диапазон объектов, с которыми знакомят старших дошкольников расширяется – это посёлок и район в целом, его достопримечательности, исторические места и памятники. Детям объясняют, в честь кого они воздвигнуты. Старший дошкольник должен знать название своего посёлка, своей улицы, прилегающих к ней улиц, а также знать в честь кого они названы. Для этого необходимы экскурсии по посёлку, на природу, наблюдения за трудом взрослых, где каждый ребенок начинает осознавать, что труд объединяет людей, требует от них слаженности, взаимопомощи, знания своего дела. Продолжением данной работы является знакомство детей с городами Республики Казахстан, со столицей, с гимном, флагом и гербом государства.

3 Результаты

Следует отметить, что предложенная система исторического воспитания может видоизменяться в зависимости от конкретных условий.

Например, воспитывая у детей любовь к своему посёлку, необходимо подвести их к пониманию, что посёлок – частица страны, поскольку есть много общего с другими населёнными пунктами:

- повсюду люди трудятся для всех (учителя учат детей; врачи лечат больных; рабочие делают машины и т.д.);
- везде соблюдаются традиции: Родина помнит героев, защитивших ее от врагов;
- повсюду живут люди разных национальностей, совместно трудятся и помогают друг другу;
- люди берегут и охраняют природу;
- есть общие профессиональные и общественные праздники и т.д.

Безусловно, гуманное отношение к людям разных национальностей создается у ребенка в первую очередь под влиянием родителей и педагогов, т.е. взрослых, которые находятся рядом с ним.

Планирование данной работы наиболее целесообразно по следующим темам: «Моя семья», «Моя улица», «Мой детский сад». Работа по каждой теме включает занятия, игры, экскурсии, нерегламентированную деятельность детей, по некоторым темам – праздники.

Следует подчеркнуть, что для ребенка старшего дошкольного возраста характерны кратковременность интересов, неустойчивое внимание, утомляемость. Поэтому неоднократное обращение к одной и той же теме лишь способствует развитию у детей внимания и длительному сохранению интереса к одной теме. Кроме того, необходимо объединять в одну тему занятия не только по родному языку, но и по ознакомлению с природой, музыкой, изо деятельности.

При этом познавательный уровень выражается в знании атрибутов и символов страны; в элементарных представлениях об устройстве государства; в осознании своих «прав и обязанностей» как члена семьи, затем как члена детского коллектива в группе детского сада, а также жителя села, района, области, гражданина Казахстана. Развивать у детей чувство симпатии и положительного отношения ко всем народам, населяющим нашу страну – одна из важнейших задач.

Народные праздники День независимости, Наурыз, День Конституции – являются средством возрождения народной культуры и приобщение к ней через обычаи традиции, обряды, сам праздник не отделим от жизни общества, он вобрал в себя все представления и нравственные ориентиры, дающие человеку силу и энергию.

Уже в дошкольном возрасте у ребенка следует вырабатывать такие навыки и привычки, которые положили бы начало дальнейшему совершенствованию личности, общему развитию и воспитанности и отвечали всем нормам казахстанской морали.

У каждого народа в воспитании своих потомков есть национальные особенности. Основными средствами пропаганды выступает язык, народное творчество, символика, искусство, традиции, обычаи, обряды, народные игры, пословицы, поговорки и загадки.

4 Обсуждение

В подборе материала для проведения праздников учитываются следующие требования:

1. Для детей младшего дошкольного возраста доступными являются «малые фольклорные формы» (потешки, считалки, небольшие песни);
2. В старшей группе наряду с этим также используются народные сказки, крылатые выражения, обычаи.

В ходе проведения национальных праздников внедряются элементы театрализации, драматизации казахских народных сказок. Заучивая и исполняя стихотворения и песни на казахском языке, обогащается словарный запас, формируются звуко-произносительные навыки. Знание и любовь устного народного творчества то же является аспектом гражданско-патриотического воспитания. Ведь именно в сказках познаются народные традиции, быт, характер, геройизм, любовь к Родине. Благодаря сказкам ребёнок познаёт добро и зло, выбирает для себя любимого героя, оценивая его личностные качества. Что побуждает детей к ответст-

венному принятию решений с позиции нравственности; воспитывает устремленность к совершению нравственно-адекватных поступков.

Чувство Родины начинается с восхищения и гордости за то, что видит ребёнок и что вызывает отклик в его душе. Казахские национальные игры начали возрождаться. Педагоги – носители данного возрождения. С принятием национальных игр, обрядов, традиций у детей стала появляться уважение к старшим, национальная гордость.

Народные игры и сказки – это истинное богатство и наследие любого народа нашей планеты. Ребенок, принимая на себя различную роль, проживает ее, пробует себя в различных жизненных ситуациях. (Например: сюжетно-ролевые игры «В гости к аже» с использованием казахского национального обычая укладывания ребёнка в люльку «Бесикке салу», «Посвящение в наездники», «Ателье Карлыгаш», «Мектеп» и т.д.). Особенность игры как воспитательного средства в том, что она входит в качестве ведущего компонента в народные традиции: семейные, трудовые, празднично-игровые. В народных играх много юмора, шуток, соревновательного задора, движения точны и образны, часто сопровождаются неожиданными считалками, жеребьёвками, которые дают возможность быстро организовать игроков, настроить их на объективный выбор ведущего и точное выполнение правил, чему способствует ритмичность, напевность, характерное скандирование считалок.

Педагогическая технология приобщения дошкольников к истории и культурным ценностям строится на основании следующих подходов: вовлечение детей в разнообразные виды деятельности (специально-организованное общение, учебно-познавательная, изобразительная, музыкальная при сохранении приоритета игровой, включающей сюжетно-ролевую, театрализованную); интеграция различных видов искусств (музыкального, танцевального, декоративно-прикладного) при опоре на фольклор; использование взаимодействия в системе «воспитатель – ребенок – родитель», так как семья является одним из основных институтов первоначальной социализации детей, влияющих на становление личности; осуществление воспитательной работы на основе традиций родной культуры; обеспечение активности детей на всех этапах приобщения к истории и культурных ценностях [3].

Детство является благоприятным периодом для формирования исторических знаний и патриотических чувств к родному краю, так как дети дошкольного возраста отличаются высокой восприимчивостью, легкой обучаемостью, что обусловлено пластичностью их нервной системы, её способностью активно реагировать на воздействия, поступающие из окружающей среды. Поэтому так важно, во-первых, чтобы близкие ребенку люди были для него образцом и, чтобы он хотел им подражать, во-вторых, чтобы они организовывали патриотическую направленную деятельность ребенка, систематически упражняли его в исторических познаниях [4].

Формирование исторических знаний по истории родного края – это сложный педагогический процесс, предполагающий деятельность педагога дополнительного образования и учащихся и использование педагогом различных методов педагогического воздействия на ребенка. Педагогический процесс дополнительного образования включает много форм, методов, приемов работы в котором большое значение имеет метод примера.

5 Выводы

Таким образом, с целью формирования уважительного отношения к истории и культурным ценностям Республики Казахстан детям старшего дошкольного возраста в педагогический процесс необходимо:

- вводить использование регионального компонента как метода патриотического и нравственного воспитания;
- проводить занятия по темам героических и исторически значимых моментов;
- проводить работу по формированию исторических знаний о родном крае у дошкольников.

Список литературы

- 1 Программа «Рухани Жанғыру». Программная статья Н.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». – Акорда, 2017.
- 2 Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – М., 2000. – 232с.
- 3 Шарапова Э.И. Формирование социально-ценностного поведения детей 5–7 лет. Дис. на соиск степ. канд. пед. наук. – Волгоград, 2008. – 208 с.
- 4 Серебрякова Т.А. Теоретико-методологические основы формирования ценностного отношения личности к миру: монография. – Нижний Новгород: ВГИПУ, 2006. – 115 с.

Материал поступил в редакцию: 10.09.2019

БАЙЖАНОВА, С.А., БАЛГАБАЕВА, Г.З.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ТАРИХЫ МЕН МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНА ҚҰРМЕТПЕН ҚАРАУДЫ ҚАЛЫПТАСТАРЫРУ**

Қазіргі уақытта білім беру жүйесі Қазақстан патриоттарын, құқықтық демократиялық мемлекеттің азаматтарын тәрбиелеуді қамтамасыз етуге бағытталған. Шығармашылық тұлғаны қалыптастыру кезеңі ретінде мектепке дейінгі жастағы бірегей алеует айқын. Мақалада Қазақстан Республикасының тарихы мен мәдени құндылықтарына құрметпен қарауды қалыптастыру бойынша мектеп жасына дейінгі балалар мен жұмыстың негізгі бағыттары ашылады.

Кітт сөздер: тарих, патриотизм, мектепке дейінгі жас, Отан, Қазақстан Республикасы.

BAIZHANOVA, S.A., BALGABAYEVA, G.Z.

**FORMATION OF A RESPECTFUL ATTITUDE TO HISTORY AND CULTURAL VALUES IN
CHILDREN OF PRESCHOOL AGE**

Currently, the education system is designed to provide education of patriots of Kazakhstan, citizens of the legal democratic state. The unique potential of preschool age is considered as the period of formation of the creative personality and character. The article reveals the main directions of work with preschool children to form a respectful attitude to the history and cultural values of the Republic of Kazakhstan.

Key words: history, patriotism, preschool age, Motherland, Republic of Kazakhstan.

УДК 378.1

Бондаренко, Ю.Я.

кандидат философских наук,
профессор КГУ им. А.Байтурсынова,
Костанай, Казахстан

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВ
В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация

Статья посвящена одной из наиболее актуальных тем, связанных с современным образованием. Это тема, связываемая с рассказыванием историй, как способом оживления внимания обучаемых и улучшения запоминаемости в условиях избыточной цифровой и словесной информации и чрезмерного увлечения тестами, как подчас чуть ли не доминирующей формой проверки знаний. Особенностью, предлагаемой Вашему вниманию статьи является то, что рассказываемые истории здесь тесно увязываются интерактивным обучением и приводятся конкретные и разнообразные варианты использования запоминающих историй для активизации собственной мысли обучаемых и стимулирования их поисково-творческой работы.

Ключевые слова: интерактивное обучение, гаджеты, цифровые технологии, алгоритмы мировой культуры, кросс-культурная коммуникация.

1 Введение

С давних времен известно, что красочная история, образное выражение, живой текст являются гораздо эффективной основой для освоения и закрепления учебного материала, не жели даже логически и хронологически верно выстроенный набор цифр, дат ил каких-либо иных данных. Живая история, казалось бы, частный, но выразительный пример могут стать теми «колышками», к которым «прикрепляется» базовый материал, который используется, как при освоении отдельных конкретных учебных предметов, так и при укреплении межпредметных связей. Таковы, например, конкретные образцы того, что сегодня относится к лаконизму или иначе выражаясь, называется лаконичной речью. Так, объясняя обучающимся, что такое **лаконизм**, можно сказать, что это – «краткость и четкость изложения», тогда как **лаконичный** – это «отличающийся лаконизмом, немногословный» [1]. И это будет совершенно правильно. Но, давая подобное объяснение, уместно сопроводить его всемирно известными афоризмами, сопроводив их краткой исторической справкой, о том, что Лаконией называлась территория, на которой жили воинственные спартанцы, отличавшиеся краткостью и выразительностью речи, один из самых известных примеров которой напутствие матери, отправляющей сына на войну: «Со щитом или на щите». Первый вопрос, который может быть поставлен здесь аудитории (при четком условии отказа от использования гаджетов), что обозначало это выражение? Сам же ответ, который может искааться совместно при устном обсуждении, либо при выполнении краткого письменного задания всей аудиторией и последующего сопоставления полученных результатов перерастает в краткий образный рассказ о том, что мать желала сыну либо победы, либо достойной мужчины гибели в бою, что равнозначно уже известным лозунгам двадцатого века «Победа или смерть!» Опираясь же на возможности уже современных технологий, можно дать и чисто зрительное выражение сути данных афоризмов, а при усложнении задачи, предложить обучающимся самостоятельно отыскать с помощью интернета реконструкции и документальные кадры, иллюстрирующие рассматриваемый пример (последнее может быть и домашним заданием). Следующим же шагом в развитии и закреплении сказанного может стать вопрос о том, почему в античном мире именно потеря в бою щита, а не шлема, либо иных доспехов и видов оружия, считалась постыдной? И здесь ответ может быть дан чисто зрительно: попробуйте представить себе либо всмотреться в изображение сомкнутого строя, где каждый щит словно кирпичик в прочной стене. Выньте кирпичик – и появиться брешь, в которую способен устремиться враг. В качестве наглядной иллюстрации при наличии времени или пользуясь ссылкой, к которой самостоятельно отправляют обучаемых здесь, как представляется, можно было бы удачно использовать из советского фильма «Александр Невский». Фильм о другой эпохи, но здесь ярко демонстрируется первоначальное бессилие русских, не способных пробиться, сквозь стену вражеских щитов и копий и осуществляющих прорыв лишь когда в этой стене появляется брешь.

2 Материалы и методы

Все, что приведено в данной статье, основано на многолетнем опыте работы, воплощенном не только в учебных занятиях с использованием интерактивных методов обучения, но и в ряде изданий, и выступлениях на научных конференциях, но вкратце обобщенное соответствующим образом именно в данной статье. В частности в монографии «Человек. Судьба. Вселенная. Глазами древних мудрецов», которая была издана в Москве в 1994 г. и в вышедшем в 2019 году учебнике «Философия» (в соавторстве с Зикрист Р.И.) в г. Костанай.

3, 4 Результаты и обсуждение

Дальнейшее же движение познавательно-обучающей деятельности может вывести нас уже в сферы социологии и политологии и размышления об истоках и вариантах... демократии. Специалисты отмечают, что различные формы демократии напрямую были связаны со способностью носить оружие. Так обстояло дело при военной демократии, один из поздних вариантов которой можно усмотреть в жизни казачества. Уже здесь, опять-таки, при централизованной подготовке учебных пособий можно будет использовать элементы красочно-на-

глядных реконструкций. Но что еще более любопытно, так то, что античная демократия и ее расширение оказались напрямую связанными с развитием военного искусства. Если первоначально особо выделялись всадники, то со временем, года пехота из толп воинов стала превращаться в организованный боевой строй, и права пехотинцев в полисе расширились: они стали уже более значимой силой и в чисто военном отношении. И уже это хорошо выражается в чисто зрительных образах. Кстати, и средневековый западноевропейский барон, как вассал короля, изначально мужчина, носящий оружие.

Другой вид историй, который можно использовать, как при изучении социально-гуманитарных, так, при наличии фантазии, и иных дисциплин, истории, отталкивающиеся от анализа конкретного образа. Например, от представленного наглядно образа богини победы Ники. Почему она изображалась крылатой?

Использование Интернета, в том числе и в качестве помощника в выполнении домашних заданий позволяет усложнить задачу и попытаться самостоятельно искать в мировой истории те случаи, когда победа буквально «перелетала» с одной стороны на другую.

Но тут мы сразу должны оговориться, что гаджеты, как помогают, так и препятствуют постановке целого ряда конкретных учебных познавательно-логических задач, не упоминая уже о тех минусах чрезмерной «гаджитизации», о которых многократно писали и продолжают писать. Так, на протяжении ряда лет автор многократно ставил в аудитории студентов и учителей (то же самое под силу и школьникам) задания завершить высказывания Конфуция, среди которых есть и сопряженные с неординарными ответами (типа «При виде достойного думай, как бы сравняться с ним, а недостойного...») Не относящиеся напрямую к рассказыванию историй, но подразумевающие учет известных обучаемым историй из жизни и литературы, задания всегда вызывали большой интерес. Однако сегодня они возможны лишь при строгом запрете использования гаджетов, что, в отличие от ряда стран Запада, у нас не является абсолютом в учебных аудиториях. С другой стороны, именно гаджеты позволяют давать новые типы заданий, связанные с поиском и ответов, и иллюстраций к тем или иным обсуждаемым вопросам. При этом в качестве особого типа заданий могут быть использованы и такие, которые предоставляют обучаемым самим искать не только собственно информацию, но и ошибки и фактические и логические противоречия в текстах, которые очень часто скакиваются бездумно. Один из наглядных примеров такой работы с текстом – анализ фрагмента презентации доклада о средневековые, где на основе текста из Интернета (к сожалению, на практике конкретные источники часто не указываются, хотя сказать: «взято из Интернета», то же, что «прочитано в библиотеке», но не более того. В докладе практически на пространстве одной странички говорится, что инквизиторы были проницательны и могли распознать «реальную колдуны», и вскоре вслед за этим констатируется, что среди обвиненных было много невинных жертв. Так, где же тогда проницательность? – Первое явно не стыкуется со вторым. Еще показательнее пример с саками и Буддой Гаутамой, когда в тексте, выуженном из интернета сопоставляются слова «саки» и Сакья (Шакья) Мун и делается вывод о том, что Гаутама был саком. Занимательно, что в этом же тексте упоминается время появления саков в Индостане, так что изучающим историю нетрудно самостоятельно обнаружить нестыковку: жизнеописание Гаутамы связывает его со временем гораздо более ранним, чем то, что здесь упоминается о саках. Интересно, что здесь рассказывание историй может быть использовано в «обратном порядке»: сначала проблема, выявление логических и хронологических «нестыковок», а затем уже рассказ. Причем такой, который обучаемый могут найти или составить сами.

Другой тип задач, напрямую сопряженный с рассказыванием историй, это занимательные задания, сопряженные игрой ума, так ценимой на протяжении столетий и остающейся увлекательной по сей день. Один из самых наглядных образцов такого рода – история. Связываемая с жизнью легендарного баснописца Эзопа и его хозяина философа Ксанфа. История эта в качестве творческого задания многократно давалась автором. Задание это представляет красочную историю. Оказавшись в питейном заведении, философ и там пыта-

ется вести себя, как «в училище», а, перебрав хмельного, готов на пари выпить море, иначе готов нищим стать. И во наступает время похмелья. Ксанфу грозит разоренье, ведь спьяну он побился об заклад, что сможет это сделать. Как же найти выход, не нарушив буквы заклада?

В ходе занятий (связанных с ознакомлением с азами античной философии и, в частности, с софистикой и софизмами), студентами предлагалось множество вариантов ответов, но дать эзоповский ответ практически не удавалось, поэтому случалось, что поиски ответа откладывались на следующий день. Суть же ответа, который Эзоп подсказал попавшему впросак Ксанфу, состояла в следующем «... ты не отказывайся. Что пьяным говорил, то и трезвым повтори: пусть поставят стол. Пусть рабы встанут вокруг; это произведет впечатление. Ведь весь народ сбежится к берегу посмотреть, как это ты выпьешь море»... Когда соберутся люди, спроси судью: «так какие у нас условия? Он скажет: «Чтобы выпить море». Ты спросишь: «И все?» Он ответит: «Все». Тогда ты обратишься к свидетелям и скажешь: «Дорогие мои граждане. В море много впадает рек... а я поклялся выпить море. А не реки, что в него впадают. Пусть мой противник затворит все реки, и тогда я выпью море!» Следуя эзоповой подсказке, Ксанф так и поступил, и тем самым спасся от разорения [2].

Это же, основанное на живой и красочной истории, задание может быть усложнено так, что перерастет в самостоятельную творческую работу. В частности, кому-то из обучающихся можно предложить обратиться к Платону, чтобы студент или ученик сам попытался отыскать в «Пире семи мудрецов» идентичную по сути задачу, правда, обрамленную совсем иной историей, историей спора двух царей [3].

Аналогичные по духу задачи, сопряженные напрямую с изложением кратких историй, которые можно передать и наглядно, могут быть использованы и при осмысливании алгоритмов мировой культуры и кросс-культурных коммуникаций. Здесь уже мы будем иметь дело, как с бродячими сюжетами, так и со своеобразной пульсацией животрепещущих проблем, которые на протяжении долгих лет вставали перед представителями самых разных культур и жившими в самые разные эпохи. Возможно и сплетение первого и второго, когда отслоить одно от другого чрезвычайно трудно, а то и невозможно.

Первый вариант рассказов такого рода особенно наглядно преломлен в историях и сказках, которые поваляют наглядно представить не только общее, но и специфику этикукультурных различий, прступающих в передаче однотипных сюжетов. В частности, эти особенности наглядно прступают в историях придворных и царей, влюблющихся в жен своих слуг. В Ветхом Завете – Это увлечение царя Давида Вирсавией (Батшебе), чьего мужа царь отправил на смерть в бою, чтобы овладеть красавицей. В том же ряду и русская сказка, в которой царь отправляет главного героя в дальний путь: «Иди туда – не знаю куда, принеси то – не знаю, что», и приобретающая совершенно иное этическое звучание индийская сказка об Умандаянти или Сводящей С Ума своей красотой. Уже одно только сопоставление подобных историй способно дать очень многое для живой мысли.

Второй вариант кратких историй-заданий – это уже не бродячие сюжеты и образы, которые могут вплетаться и в собственно исторические повествования, такие, как, например, истории, связанные с местью русской княгини Ольги за убийство своего мужа князя Игоря и аналог одной из них в историях, связанных уже с Волжской Булгарией. Здесь уже речь идет о вероятных способах разрешения конфликтных ситуациях и возможностях дачи не прямого ответа на унижения, оскорблений и т.д.

В качестве возможного образца вспомним лишь две истории, обрамленные в совершенно разные сюжеты. Первая – история с Сократом, который, как известно, имел обыкновение использовать в своих диалогах иронию, нередко очень раздражавшую оппонентов. Бывало, что в ответ на его слова, Сократу отвечали грубой силой. Так, согласно одной истории, однажды на глазах друзей-учеников Сократа противник ударил философа. Окружавшие полемистов друзья Сократа закричали, что надо повести обидчика в суд. Тот же спокойно ответил: «Но если бы меня лягнул осел, разве бы я повел его в суд?» Тем самым. Тот, кто попытался унизить Сократа. Оказался униженным сам, причем без использования прямой

грубости. Поразительно, но совершенно идентичный пример дает нам уже совершенно иная культура, казалось бы, более известная миру своей разношерстной воинственностью, а не философией – культура Афганистана. Так, в одной из афганских сказок-притч упоминается, как на узенькой улочке восточного города оказались рядом старая, бедно одетая женщина и молодой богач, забывший о восточных правилах приличия. Богач закричал: «С дороги, мать осла!». Воспроизведя на занятиях эту историю, уместно остановиться и обратиться к (классу) аудитории с вопросом: «Как ответила старушка, не употребив при этом ни одного бранного и просто грубого слова?» – Здесь в аудитории ответ находится уже очень часто. Он прост: «Ухожу, ухожу, сын мой!».

Богатейший арсенал историй такого и иного рода, являет нам и культура Китая. В качестве образца уже более жесткого словесного поединка здесь можно было пересказать популярную историю об известнейшем философе древности, который жил бедновато и однажды встретил подле своего дома проезжавшего богача, который мыслил так же, как и многие ныне: «Какой же ты умный, если ты не богат?» Оказывается, такие вопросы насчитывают тысячелетия, и, естественно, разодетый богач решил поиздеваться над бесплодной мудростью и заметил, что слывущий мудрецом. Чжуан-цы, живет в лачуге, да и халат у него староват. «Меня же, – горделиво воскликнул богач, – царь одарил сотней колесниц. Так кто же из нас на самом деле умнее». Философ же спокойно ответил: «Слыхивал я, что у (такого-то) царя был геморрой. Врач, который подсказал способ лечения, получил в подарок 5 колесниц. (Так как же надо было лизать, чтобы получить еще больший подарок?). Как видим, это уже история не только о богатстве и бедности. Она древнекитайская, а проблема соотношения заслуг и воздаяния оказывается проблемой, выплескивающейся за пределы конкретных эпох и культур.

Третья группа историй такого рода, где бродячие, но подчас до неузнаваемости преображаемые образы, сливаются с алгоритмами мировой культуры и повторяющимися проблемными ситуациями. К ней, в частности относятся отношения между мужчинами и женщинами, вплоть до столкновений в боевых схватках, когда образы амazonок, «полонянниц» и т.д. начинают воспроизводится представителями самых разных культур [4].

Более подробно проблема такого типа алгоритмов мировой культуры рассмотрена автором вместе с Бондаренко О.Ю., в частности, в статье «Поликультурные основы русского литературного анекдота» [5].

5 Выводы

Подытоживая, хотелось бы заметить, что здесь контурно очерчены перспективы колossalной и многообразной, и при этом увлекательнейшей работы по использованию живых, запоминающихся историй таким образом, чтобы они не только западали в память, становились основой для запоминания через образ, через рассказ существенного и принципиально значимого, но при этом и обретали дополнительный потенциал школы собственной живой мысли. Такой потенциал, позволяет учащемуся, студенту стать своеобразным соучастником исторических событий и тех, которые обретают плоть в памятниках мировой культуры, и при этом сопрягать историю с современностью, а различные учебные предметы друг с другом и, что особенно важно, с собственной жизнью и окружающей реальностью.

Список литературы

- 1 Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., госиздат иностранных и иностранных словарей, 1953. – С. 278.
- 2 Эзоп. Басни. (Жизнеописание Эзопа). – М.: ЗКСМО-Пресс, 1999. – С. 76-82.
- 3 Плутарх. Моралии. – М.: ЭКСМО – Пресс; Харьков: Фолио, 1999. – С. 483.
- 4 Бондаренко Ю. Женщина-противник как феномен мировой культуры // Древность и мы. – Книга 2. Путешествие в античность. – Костанай: Костанайский печатный двор, 2007. – С. 297-303.
- 5 Бондаренко Ю. Что такое философия? – Костанай: Центрум, 2017. – С. 135-144.

Материал поступил в редакцию: 28.08.2019

БОНДАРЕНКО, Ю.Я.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ТАРИХИ ЖӘНЕ ҚОРКЕМ БЕЙНЕЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Мақала заманауи білім берудегі ең өзекті тақырыптардың біріне арналған. Бұл – тақырыптың алушылардың назарын жандандырып, артық сандық және ауызша ақпарат және тестпен шамадан тыс әүестену жағдайында есте сақтауды жақсарту тәсілі ретінде тарихты баяндаумен байланысты.

Сіздердің назарларыңызға ұсынылып отырған мақаланың ерекшелігі – бұл жерде айтылатын әңгімелер интерактивті оқытумен тығыз байланысты және оқушылардың өз ойын жандандыру және олардың іздену-шыгармашылық жұмыстарын ынталандыру үшін есте сақтау тарихын пайдаланудың нақты және әр түрлі нұсқалары көлтіріледі.

Кітт сөздер: интерактивті оқыту, гаджеттер, сандық технологиялар, әлемдік мәдениет алгоритмдері, кросс-мәдени коммуникациясы.

BONDARENKO, YU.YA.

THE USE OF HISTORICAL AND ARTISTIC IMAGES IN THE SYSTEM OF MODERN EDUCATION

The article is devoted to one of the most relevant topics related to modern entities. This is a topic related to storytelling, as a way of revitalizing students' attention and improving memorability in conditions of excessive digital and verbal information and excessive passion for tests, as sometimes the almost dominant form of knowledge testing. A feature of the article that is brought to your attention is that the stories told here are closely linked with interactive learning and specific and diverse options for using memory stories to activate students' own thoughts and stimulate their search and creative work are given.

Key words: interactive training, gadgets, digital technologies, world culture algorithms, cross-cultural communication.

УДК 130.122

Бондаренко, О.Ю.

кандидат культурологии,
руководитель контактной группы «Edstories»
(Франция-Россия), Обнинск, Россия

Бондаренко, Ю.Я.

кандидат философских наук,
профессор КГУ им. А.Байтурсынова,
Костанай, Казахстан

ЧЕЛОВЕК УСТАЛЫЙ. ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Аннотация

Статья предлагает достаточно новый взгляд на современного человека, живущего и действующего в условиях развитых социумов и ряде стран СНГ, как на Человека Усталого, человека, который подвергается колоссальным перегрузкам разного рода, связанным. Как с собственно физическим, так и интеллектуальным и эмоциональным перенапряжением. Авторы очерчивают специфику современных форм усталости и переутомляемости в сопоставлении их с тем, что уже давно известно в истории. Обращается внимание на связь ритмики целого ряда процессов, многослойности обществ и сужения либо расширения Внутреннего или Внешнего пространства индивидов. Авторы подчеркивают связь обозначенного феномена с глобальными проблемами современного человечества и возможными перспективами грядущих трансформаций.

Ключевые слова: Человек усталый, инь и ян, ритмика, внутреннее и внешнее пространство, творчество.

1 Введение

Мы привыкли к довольно высоким самоназваниям в духе «человек разумный», человек, ищущий духовности... Но не свидетельствует ли наше время о том, что сегодня уже можно говорить о человеке усталом, как о стержне современного глобализующегося мира. Стержне, который грозит надломиться, а во множестве конкретных случаев растрачивает свой творческий потенциал и ломается.

Но разве сегодня рождена усталость? Разве цивилизациям прежних столетий она прежде была неведома? Причем именно усталость и тела, и духа. Не случайно же одна из известных картин Левитана названа «Над вечным покоем» – Кладбища виделись местом упокоения, а об ушедшем из жизни работяге в народе говорили «отмаялся». Да и труд мог быть настолько изнурительным, что в русской художественной литературе можно встретить упоминание о крестьянине, который, с воспалением легких умер прямо на меже, потому заменить его было некем. А уже в советской исторической литературе можно встретить упоминание о рабочем, который был настолько измотан, что травмированный, заснул прямо на операционном столе. А какова была доля солдат, не только сражавшихся, готовых спать прямо на земле, но и совершивших изнурительнейшие многокилометровые переходы? Да и только ли солдат? Вспомним разговор некрасовских бурлаков: «Когда бы зажило плечо, тянуло бы лямку как медведь, а кабы к утру умереть, то лучше было бы еще».

2 Материалы и методы

Рассмотрение и анализ проблем человека усталого основано на изучении широкого круга англоязычных и русскоязычных источников, обсуждений в СМИ, а также личных наблюдений над условиями трудовой деятельности коллег. В качестве доминирующих методов применены попытки систематизации и классификации феноменов, связанных с обсуждаемыми вопросами.

3, 4 Результаты и обсуждение

Безусловно, усталость, причем колossalная, ведома представителям человечества, на протяжении тысячелетий. Но, чтобы только попытаться осмыслить феномен современного Человека Усталого, уместно хотя бы контурно очертить те особенности человеческого бытия, которые напрямую сопряжены с усталостью, либо, наоборот, ее отсутствием, а также обратить внимание на совершенно разные грани усталости, и на то где, как и насколько применим постулат «Перемена труда – лучший отдых».

Нам представляется, что, размышляя о Человеке Усталом, было бы логично выделить прежде всего такие три составляющие человеческого бытия, как Ритмика, Слоистость социума (один из наиболее известных вариантов которой известен под названием учения о классах) и Замкнутость, Относительная Замкнутость либо Разомкнутость Внешнего и Внутреннего Пространства.

Уже первое очень важно и в психофизиологическом плане напрямую перекликается с древнекитайской идеей инь и ян. Причем ритмы могут быть самыми разнообразными. Их разнообразие может стать темой отдельных исследований. Если упростить, то в соответствии с укладом жизни и самими условиями существования, ритмы эти могут быть относительно размеренными. Не случайно, когда русские наблюдали за работой китайцев, то на первый взгляд могло показаться, что те действуют не слишком энергично.

Однако там, где требуется особое напряжение, с одной стороны включается «Эй, дубинушка, ухнем!», с другой же потребность в дополнительном отдыхе-расслаблении, вплоть до «перекуров», которые способны стать своего рода традицией уже и безо всяких сверхнапряжений.

Здесь заслуживает внимания и ритмика жизни кочевника, и крестьянина-земледельца, ее зависимость от характера сезонной деятельности. Вроде бы банальность, тысячи раз отмечавшаяся. Но ведь вот что существенно: эта ритмика, оставляет место для колоссальных Внутренних Пространств, позволяющих рождаться народному творчеству. А вот уже ритмика жизни фабричных рабочих, особенно первых столетий становления капитализма, совер-

шенно иная. И именно к этой ритмике приближается существование значительных масс сегодняшней так части творческой в широком смысле «элиты» несмотря на совершенно иной характер труда.

Вторая составляющая – слоистость социума, связанная с разделением труда или социально-ролевых функций. Последнее выражение в соответствии с целями нашей статьи выглядит более точным. Почему? – Потому, что с точки зрения расходования сил и времени «эксплуатация человека человеком» оказывается лишь гранью более сложных феноменов и одни из возможных следствий исторического развития. Заметим, что уже у львов охота в целом удел львиц. Лев же может выглядеть образцовым паразитом-нахлебником. Но его отых, его сэкономленные силы – составляющая жизни прайта. Похоже и у людей – те, кто мог стать и становился со временем паразитами в буквальном смысле слова (например, «ленивые короли» во Франции, немалая часть представителей дворянства разных стран в 18–19-м веках и т.д., и т.п., но при этом и изначально, а отчасти и на протяжении столетий рождали творческую элиту, ибо они принадлежали к таким слоям общества, которые имели выход в особое Внешнее и Внутреннее пространство.

Так мы переходим к третьему – к феномену, нуждающемуся в самом объемном и современном рассмотрении – Соотношения замкнутости и Открытости Внешнего и Внутреннего Пространства и вариаций того, с чем человечество имеем дело с самого момента своего появления, а, пожалуй, и раньше.

Исторически наиболее замкнутым Внешним Пространством, видимо, можно считать труд гребцов на галерах и иных типах гребных судов. Близок к ним труд рабов в каменоломнях, строителей Великой китайской стены и др. Особенно в первом случае уже Внешнее пространство чрезвычайно ограничено.

Другой вариант очень ограниченного Внешнего Пространства – пространство судна у мореходов былых столетий. Но здесь формальная ограниченность пространства сопровождается совсем иным характером монотонности жизненных ритмов, нежели ритмы гребцов. И главное – расширяется до способных подавлять размеров внутренне пространство – пространство для фантазий и мысли, пусть и самой незамысловатой. Нечто похожее способна рождать и монотонность сухопутных дорог, когда «только версты полосаты попадаются одне», да еще и «хоть три года скачи, ни до какой границы не доскачешь».

И вот ведь кажущийся парадокс, именно такая монотонность могла породить: «Мчатся тучи, вьются тучи. Невидимкою луна освещает снег летучий...». – Строки, напоенные удивительной полнотой чувств. Строки (и чувства), которые совершенно невозможно представить у того, кто ежедневно сквозь пробки пробивается на работу в собственном авто.

И даже представители низших слоев могли иметь огромнейшее по нашим нынешним меркам Внутреннее пространство, т.е. Пространство для личных эмоций и размышлений, жили ли они на хуторе, в засыпанном снегом селе, ските отшельника либо в ауле, так поэтично описанном рядом казахских писателей. (Возьмите в руки, хотя бы Сакена Сефуллина).

С другой стороны, если вспомнить римских гладиаторов, то и тут интереснейшее явление. Их внешнее пространство, вроде бы, почти также ограничено, как у работяг, выполняющих почти механическую, а то и прямо механическую работу: комната для отдыха, школа гладиаторов, арена цирка. Но эмоциональный мир-то потрясающий. Этой мир, где «идущие на смерть» приветствуют императоров, мир, где самые знатные девушки Рима считают за честь добиться любви известного гладиатора, а заколку, что обмакнули в гладиаторскую кровь, наделяют в своем воображении магической мощью.

И даже прямое заключение способно, крайне ограничивая внешнее пространство, сохранить пространство внутреннее. Достаточно вспомнить, как создавался «Город солнца» Кампанеллы, где и как писал Чернышевский «Что делать?», «Шахматную новеллу» Цвейга или примеры совсем иного рода, такие, как жизнь Николая Островского...

Но вот как сегодня соотносятся ритмика жизни, слоистость общества и наличие внутреннего и внешнего пространства? И какие перспективы просматриваются в развитии

глобализующейся цивилизации, где именно существование наиболее динамичных, творческих (хотя и не только они) могут оказаться под угрозой и подобно тому, как варвары периодически заселяли пространства былых империй, так уже сегодня (опять-таки – инь-ян) не уступит на цивилизационном уровне Человек Усталый Человеку Неперенапрягающемуся, но уже пришедшего из иных, казавшихся периферийными культур?

Повторим: усталость сопровождала человечество веками. Но, возможно, впервые в истории наиболее творческие слои общества стали погружаться в мир той усталости, при которой даже расширение Внешнего Пространства сопровождается резким сужением, зачастую практическим исчезновением Пространства Внутреннего: «В офисы, в вагонетки! Некогда думать, некогда!», как писал еще Андрей Вознесенский.

Итак, что же специфическое либо специфически гипертрофированное мы наблюдаем сегодня?

Важнейшая особенность наших дней – уже обозначена. Но каким образом она проявляется в жизни различных социальных, а, точнее говоря, социокультурных групп? Рассуждая о современном социуме, популярный писатель-фантаст Сергей Лукьяненко сказал: «Общество все сильнее раскалывается на людей творческих, образованных, что-то создающих и на тех, кто механически упрощает свое существование, становится потребителем огромного количества развлечений...» [1].

Схема известная. С давних времен представители духовной элиты пытались отделять творцов от «толпы», «черни», которая могла являть собой не столько народ, сколько массу, стремящуюся навязывать художнику, творцу свои правила. Вспомним, к примеру, Пушкина. Но сегодня эта схема выглядит очень упрощенной. Почему?

Потому что в широком смысле слова сам майн стрим современной глобализирующейся и урбанизирующейся цивилизации направлен на резкое сужение Внутреннего Пространства. Освобождая индивида от множества забот о своем существовании, технологизирующийся и бюрократизирующийся мир возвращает целые заросли новых забот и псевдозабот. И это не просто заботы Человека Минувших столетий, над которым довел «обычай-деспот». Это – множество форм, инстанций, которые требуют, как некогда языческие идолы, дани в виде времени, сил и даже определенной эмоциональной направленности, тяготея к неполитической, а организационно-бытовой разновидности тоталитаризма. И тут люди «творческие» очень часто ничуть не более свободны, чем простые «потребители».

Другая разновидность массового поедания Внутреннего Пространства – это, упомянутая Лукьяненко, да и далеко не только им, сфера развлечений, вкупе с организацией жизненного пространства. Доведенная до определенных пределов и использующая потенциал современных технологий такая организация жизненного пространства способна превратиться в такую форму всеобъемлющего тоталитаризма, какая и не снилась (либо могла только сниться) всем диктаторам прежних веков и десятилетий. Вариант ее – вездесущие звуковые рекламы, динамики и светозвуковые щиты, усеявшие центр Костаная. С раннего утра до вечера этот центр звучит на все голоса, навязывая помимо прочего и те или иные музыкальны ритмы. На таких улицах и в таких скверах и т.д. человек все менее способен погружаться в мир собственных размышлений, а тотальность манипуляций с сознанием и подсознанием выплескивается за пределы собственно жилищ, да с такой силой, что «... градусы по Фаренгейту», красочно обрисованные американским фантастом, выглядят уже чем-то ограниченным. Добавьте к этому уже лично выбираемые гаджеты, наушники, носимые на ходу и т.д., и мы увидим человека, индивида все менее способного находится наедине с самим собой. Хотя, как демонстрируют известные исследования, именно это одиночество – необходимейший залог развития и сохранения творческого потенциала.

Но что чрезвычайно тревожно, так то, что резчайшим образом съеживается и Внутреннее Пространство Творческой и стремящейся к высоким заработкам, то есть наиболее активной части социума. И тут уместно вспомнить один из модных образов времен начала Перестройки, когда даже представители, рухнувшего ныне общества «Знание», вещали, что

умение гибко мыслить – вот основа личного успеха. Один из стандартных образцов такого успешного мышления – решение задачи по копке траншеи. Тугодум копает и в поте лица своего зарабатывает гроши, а творчески мыслящий индивид арендует экскаватор, быстро выполняет задание, окупая тем самым расходы на аренду, да еще при этом получает легкую и быструю солидную прибыль. Чудесный пример, но при этом искусно обходится то, что экскаватор-то до этого должен был кто-то создать, и на всех таких «умников» экскаваторов может и не хватить, да и первоначальный капитал на руках не у всякого.

Если же всерьез, то именно гипертрофикация интенсивности труда значительной части активной и реально творческой элиты ведет к ее раннему изнашиванию, «профессиональному выгоранию» и т.д., и т.п., угрожая в ряде случаев и прямому физическому существованию конкретных представителей этой элиты, и пожирая время и силы, которые могли бы быть использованы для личностного роста и творчества. Например, молодые преподаватели иных центральных российских вузов (сравните с врачами и др.) вынуждены работать в нескольких местах, чтобы только выжить. Но здесь мы сталкиваемся уже с сугубо социальной проблемой – проблемой соответствия человеческих затрат на интеллектуальный труд и его формальной стоимости в «рыночном» обществе. Для того, чтобы явственней оценить такое несоответствие, желающие могут, войдя в Интернет, сами сопоставить, к примеру, доходы профессуры в царской России и современных вузовских преподавателей.

Другая же сторона, причем в ряде социумов не менее важная – это осмысленность и практическая значимость трудовых затрат. У людей творческих они могут быть колоссальны. Вспомним только, сколько картин за свою жизнь написал Репин, и сколько лет корпел Иванов над «Явлением Христа народу». Возможен и изматывающе интенсивный труд, порождаемый озарением, когда тех, кто, окунался в творчество, говоря словами А.Вознесенского «молникою заживо испепелял талант». Но, в частности, сегодня в России и в Казахстане, мы являемся свидетелями и участниками процессов, требующих колоссальных затрат человеческих сил, причем сил, направленных на антитворчество, что по своей сути является прямым, хотя, как правило, и растянутым во времени, убийством творческого потенциала творческих же элит собственных стран. Это труд имитационный, труд, который, с точки зрения людей творческих, очень часто организован крайне нерационально, а то и практически вовсе бессмысленен. Труд, при котором, колоссальная часть энергозатрат приходится на сугубо техническую сторону деятельности: скажем, написание и оформление в соответствии с беспрестанно меняющимися стандартами, «технической документации» в сфере образования. Парадокс, в том, что в советское время в качестве образца воспринималась книга Смелякова «Деловая Америка», где упоминалось, что в Штатах, инженер в рабочее время и карандаши не будет точить, потому что такая деятельность – нерациональный расход его дорогостоящего рабочего времени. В ряде же стран СНГ в условиях псевдорынка такая «заточка карандашей» стала превращаться в обязательный изматывающий ритуал, когда, куда ни глянь, массы людей свои рабочие дни проводят за компьютерами не для творчества, а для оформления отчетов и документов самого разного рода.

5 Выводы

В совокупности же мы видим, что разносторонняя интенсификация деятельности наиболее образованной и активной части общества резко сужает долгосрочные перспективы этой части общества (включая и время, уделяемое детям). Человек Усталый быстрее изнашивается, оказывается мене способным к воспроизведству потомства (здесь и проблемы одиночества, и откладывание рождения детей на более поздние сроки, и отсутствие времени и сил на то, чтобы уделять детям должное внимание...), чем представители иных социокультурных парадигм. Уже одно это свидетельствует о том, современная цивилизация сталкивается с очередным серьезнейшим вызовом и перспективами очередных масштабных социокультурных ломок, когда возможна «варваризация» определенных «развитых» социумов». «варваризация», при которой Человек высокопрофессиональный, Творческий, но Усталый будет смешен в значительной степени человеком Иного Типа, которому, помимо прочего, будет труд-

нее не только решать собственно творческие задачи, но управляться с техническими и иными системами, нуждающимися в обслуживании людей с высокоинтеллектуальным, обладающим гибким мышлением.

Таким образом, перед нами колоссальный клубок проблем, анализ которых требует целого комплекса исследований, учитывающих поликультурность и многослойность современного мира в сплетении всех их традиционных и новых форм.

Список литературы

- 1 Лукьяненко С. Учитесь бессмысленно жить. – Собеседник, 2019, №23, с.13.
- 2 Бондаренко Ю. Что такое философия? – Костанай: Центрум, 2017. С. 135–144.
- 3 Богданчиков С.П., Бондаренко Ю.Я., Дайкер А.Ф., Егорычев А.М. Образование на рубеже тысячелетий. Актуальные проблемы образования в полиэтническом обществе. – Костанай: ТОО «Центрум», 2011. – 372 с.

Материал поступил в редакцию: 10.09.2019

**БОНДАРЕНКО, О.Ю., БОНДАРЕНКО, Ю.Я.
ШАРШАГАН АДАМ. ТАРИХ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАН**

Мақала дамыған ұлт жағдайында өмір сүретін және әрекет ететін заманауи адамга және ТМД-ның бірқатар елдеріне, Шаршаган Адам ретінде, сан түрлі әрекетпен байланысы бар орасан зор жүктемелерге ұшырайтын адамға жеткілікті жаңа көзқарастар ұсынады. Физикалық, сондай-ақ зияткерлік және эмоционалдық артық күш жұмсамау.

Авторлар қазіргі заманғы шаршаш мен шаршаш формаларының ерекшеліктері бұрынғы тарихтан белгілі екенін растайды. Қоңғаралықтардың үздіктерінде, қогамның көп қабаттылығынан және индивидтердің ішкі немесе сыртқы кеңістігінің тарылуды немесе кеңеюінің байланысына назар аударылады. Авторлар белгіленген феноменнің қазіргі адамзаттың жаһандық проблемаларымен және алдағы түрленудің ықтималды байланысын болашақпен атап көрсетеді.

Кілт сөздер: Шаршаган адам, инь және ян, ритмика, ішкі және сыртқы кеңістік, шыгармалық.

**BONDARENKO, O. YU., BONDARENKO, YU. YA.
A TIRED MAN. HISTORY AND MODERNITY**

The article offers a fairly new look at a modern person living and acting in the conditions of developed societies and a number of CIS countries, as a Tired Man, a person who is subjected to tremendous overloads of various kinds related. With both physical and intellectual and emotional overstrain. The authors outline the specifics of modern forms of fatigue and overfatigue in comparing them with what has long been known in history. Attention is drawn to the relationship between the rhythms of a number of processes, the multilayered societies and the narrowing or expansion of the Inner or Outer space of individuals. The authors emphasize the connection of the designated phenomenon with the global problems of modern mankind and the possible prospects of future transformations.

Key words: A tired man, yin and yang, rhythm, inner and outer space, creativity.

ӘОЖ 82

Есіркепова, К.Қ.
филология гылымдарының кандидаты, доцент
Ихсан, Д.М.

«5B012100 – Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Қоры стипендиясының иегері, Ө.Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан

ҰЛЫҚБЕК ЕСДӘУЛЕТ ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ МЕТАФОРА ҚОЛДАНЫСЫ

Түйін

Метафора – сөз мәнін өңдердіре өзгертіп айтуды, суреттеліп отырған затты не құбылысты ажарланыра түсү үшін оларды өздеріне үқсас өзге затқа не құбылысқа балау, сөйтіп, суреттеліп отырған заттың не құбылыстың магынасын үстеге, мазмұнын тереңдетіп, әсерін күшейту. Ақын өз шыгармаларында көркемдегі құралды сауатты қолдануы арқылы оқырманың еріксіз баулап алады. Мақалада Ұ.Есдәулет өлеңдеріндегі метафораның қызметі талданды.

Кітт сөздер: метафора, тұрақты метафора, дәстүрлі метафора, индивидуалды метафора.

1 Кіріспе

Метафора – өмірдегі зат пен құбылыстың сыртқы не ішкі белгілі бір ұқастық белгіліріне қарай сөздің бірнеше мағынада ауысып қолданылуы.

Өмірдегі зат пен құбылыстың сыртқы не ішкі белгілі бір ұқастық белгілеріне қарай сөздің бірнеше мағынада ауысып қолданылуын метафора дейміз. Тіл білімінде метафора бұл занылықты кейде ұқсату заңы деп те атайды. Метафора тілдегі қолдану сипатына қарай:

- тілдік (сөздік) метафора
- тұрақты метафора
- жеке қолданыстағы метафора (индивидуалды метафора)

Тілдік (сөздік) метафора сөзге жаңа мағына қосып, оның семантикалық шеңберін көнегітіп, әрдайым үздіксіз дамытып отырады. Тіліміздегі көп мағыналы сөздердің бірқызыруы осы тәсіл арқылы жүзеге асқан. Тілдік метафораның жалпы халықтық сипатына қарап дәстүрлі метафора деп те жүмсалады.

Тұрақты метафора ойда естен кетпестей түсінікті етіп тындаушыға жеткізу үшін қажет. Ой негұрлым көркем құрылса, соғұрлым тындаушыға түсінікті, әрі әсерлі болады. Ойдың көркемдігі жалпы халыққа таныс суретке құрылумен тығыз байланысты. Адамның күнделікті өмірден көріп біліп, әбден сыр мінез болған дүниелерімен жазушының ойы қабысып, үйлесіп тұрса, шығарманың тілі де соншалықты тартымды болмақ. Тұрақты метафоралар көбіне – көп халық ақындарының творчестволарында жиі ұшырасады.

Жеке қолданыстағы (индивидуальная) метафора мен тұрақты метафора өзара тығыз байланысты. Алғашқысы соғысының үлгісімен жасалады да белгілі бір ақынның я жазушының белгілі бір туындысында өмір сүреді. Бұлар сөздікте сөздік мақаланың мазмұнына ене алмайды. Белгілі контексте ғана ұшырасатын сөздің көлтірінді мағынасы қашанда әр автордың өздігінен көрсетеді. Сондықтан да көлтірінді мағына әрдайым құбылмалы болады [1].

Қазақ тіл білімінде метафора құбылысы біршама жақсы зерттелген. Сөздің мағыналық құрылымының дамуымен байланысты метафоралық құбылыстар мен олардың лебіздегі қолданылысында өзгешеліктер мен айырым белгілер болатыны анық. Метафора құбылысының

лебіздегі орны ерекше, мағынаны кеңейтетін, сөздердің жаңаша қолданысын туғызатын тәсіл – осы тәсіл.

Метафора туралы А. Байтұрсынұлынан бастап, К. Жұмалиева, З. Ахметов, Б. Хасанов, Ә. Болғанбаев, Ф. Қалиев, Р. Барлыбаева сынды ғалымдар жақсы ғылыми пікірлер білдірген. Кейінгі кезге де бұл тақырыпқа байланысты көптеген ғылыми диссертациялар жазылуда. Метафора жеке тұрып жасалмайды, лебізде қолданыста пайда болып, ойдың мазмұндылығын, бейнелілігін арттырады. Ал көркем шығармалар тілінде сөз метафоралық қолданыстар арқылы түрленіп, өндөліп, ажарланып, бейнелі құралға айналады. Өйткені «екі нәрсені салыстыру және жаңастырып – жақыннату негізінде астарлы тың мағына» беру көркем шығарма үшін басты қару.

Лебізде қолданған метафоралар заттың, құбылыстың белгілерінің ассоциациялануы, байланысуы арқылы жасалып, ойдың дамуына, сөздің семантикалық түрғыдан кең дамуына серпіліс береді. Ой ұшқырлығы арқылы танылған таным сөз болып өрілгенде таң қаларлық суреттер сөзбен кестеленеді де, ол метафоралық сипатта да бейнеленеді. Осы арқылы адамның ойлау дүниесінде күтпеген, батыл ассоциациялар жасалады да, шығарма тілі өзінің көркемдік деңгейінің жоғарылығымен оқырманын баурап алады [2].

Тіл білімінде метафора мәселесі көне ойшылдар Аристотель, Цицерон, орыс тілі зерттеушілері А.А. Потебня, В.Г. Гак, В.Н. Телия, Н.Д. Арутюнова, В.К. Харченко т.б. қазақ тіл білімінде А. Байтұрсынұлы, М. Балақаев, Б. Хасанов, Ә. Болғанбаев, Ф. Қалиұлы, Б. Қасым т.б. зерттеу еңбектерінен орын алды.

Аристотель алғаш рет метафораны ұқсастық негізінде сөз мағынасының өзгеруі деп көрсетеді. Цицерон оның тілге қажет ұғымдарды атау қабілетін басты назарға алды. Метафора табиғаты әлем лингвистикасында адамның білім қорының құрылымдық сипатымен байланыстыра қарастырылады. Тілдің ойды қалыптастырушылық маңызын басты бағыт етіп алған А.А. Потебня метафоралық ауысады тілдік семантиканы дамытудаң бір құралы ретінде таниды. В.Г. Гак, В.Н. Телия метафораның аталымдық, когнитивтік қызметіне баса назар аударылды. Н.Д. Арутюнова бұл құбылыстың тілдік аспектілері: бейнелілігін, қолданымдық сипатын ашады. Метафораның мағына дамытуда маңызы туралы А. Байтұрсынұлы, Ә. Болғанбайұлы, М. Балақаев құнды пікірлер қалдырған. Оның қызметіне, қолданыстық ерекшеліктіре Б. Хасанов зерттеу еңбегін арнаған. Әлем тіл білімінде метафораның адамның ойлау үрдісін қалыптастырушылық қасиетін ескеріп, оны басқа қырынан қарастыруды алға тартады. Соңғы уақытта бұл тақырып когнитивистикамен айналысушы ғалымдардың терең қызығушылығын тудырады. Тілдік бірліктердің жасалуындағы адам танымы, дүниені қабылдауы, оны тілде бейнеленуінде метафора маңызды қызмет атқарады. Метафора ұғымдарды қалыптастырады және дайын таңбалар арқылы оларды атайды. Когнитивтік феномен ретінде танылған метафораның аталым жасаудағы маңызына ғалым Б. Қасым өз еңбегінде ерекше тоқталады: «Метафора – тілде әмбебап құбылыс. Оның әмбебаптығы тілдің құрылымында және қызметінде көрінеді. Ол тілдің түрлі аспектісі мен қолданыстық қызметін қамтиды» – деп атап көрсетеді.

Қазақ терминтану мәселелерімен шұғылданушы ғалым Ш. Құрманбайұлы терминдену үрдісіндегі метафораның маңызына да тоқталады. «Казіргі қазақ және орыс тілдеріндегі метафораланған терминдердің семантикасы» зерттеу еңбегінде И.С. Мұратбаева ғылым тілінің қалыптасусындағы метафораның сипатына тоқталады.

Ғалым F.Қ.Резуанова зерттеу еңбегінде метафораның тілдегі жаңа мағыналарды тудыруы жөнінде айтады. Аталым жасаудағы метафораның рөлі туралы Н.Д. Арутюнова: «Метафора семантикалық процеске серпіліс береді де, өзі өшеді, жоғалады, образдылығы бірте-бірте жойылып, оның орнына ұғым келеді» – деп көрсетеді. Ойлаудың өзі кезең – кезеңмен жүзеге асырылатынын ескерсек, метафора адам ойын дамытып, байытып, көркемдеп отырады. Адам ойының поэтикадағы оның тілінен байқалады. Жаңа нысандар туралы білімді қалыптастыруда бейнелілік ерекше маңызды. Метафора – когнитивтік феномен, яғни адамның әлемді тануда жаңа ұғымдардың қалыптасуына, сонысымен жалпы әлем туралы білімді толықтыруға, дамы-

туға жағдай жасаушы тілдік құбылыс. Метафораны біріккен зат атаулары негізінде зерттеген ғалым Г.Н. Зайсанбаева мынадай тұжырым жасайды: «Метафоралардың жасалуында адамның сезім мүшелерінің қызметі де маңызды рөл атқарады. Көру, сезу, есту, иіскеу, ұстай т.б. арқылы адам қоршаған әлемді таниды. Сол қызметтердің нәтижесінде нысандар арасындағы ассоциациялық байланыстар да анықталады. Осы байланыстар метафораларға әкеледі».

Метафора көркем шығармада тілдік ерекшеліктеріне байланысты сезімдік, бейнелік қасиетін ашу қызметінде жұмсалады.

Көркем шығармада метафора көркемдік амал-тәсілдің негізгі тілдік элементі болып табылады.

«Белгілі бір тілдегі сөздердің тұтас жиынтығы сол халықтың басынан өткізген бүкіл өмір тіршілігін, жалпы өткен тарихын айнағтай дәл бейнелейтін таусылмас бай қазына, өшпес тарихи мұра екендігі даусыз. Қазақ халқының басынан кешкен көне тарихын, ақыл – ойын, тілек мұддесін, барлық кәсібі мен шаруашылығын, күллі мәдениетін, керек десеңіз, оның өзіне тән сезімі мен эмоциясын білгіміз келсе, осы тілдің бай лексикасын түбебейлі зерттеу арқылы көз жеткізуге болады» – дейді белгілі ғалым Ә.Болғанбаев.

Тілдік метафораларды жеке зерттеу жұмысының нысаны ретінде алып қарастырған профессор Б.Хасанов метафораға мынадай анықтама берді: «Сөз шеберлігіне қыннан қыстырыған асылды саралау заң. Осы бір қасиетті заңды табанды ұстаған зергерлер өзіндік ою – өрнегімен, ақындық әуенмен ерекше танылмақ.

Кез келген көркем туындыда метафораның екі түрі кездеседі, бірі – бүкіл халыққа түсінкті, тұрақты дәстүрлі метафоралар болса, екіншісі әлі халықтық сипат алмағанжеке қолданыстағы метафоралар.

Дәстүрлі метафорада халықтың өз тұрмыс-тіршілігіндегі, табиғатындағы өзінің ерекшеліктеріне байланысты тұтынатын, пайдаланатын заттарына, табиғатына, ұлттық дәстүріне байланысты сөздер қолданысқа кіреді.

Бұл ретте ақын-жазушылардың қаламынан туған индивидуалдық метафоралар, яғни сөздердің метафораны қолдануы пайда болған. Әр түрлі стильтік мақсатта метафоралардың тіркеске түсүі арқылы сөздердің сыйымдылығы арта түседі» [3].

2 Материалдар мен әдістер

Метафоралардың түрлерін анықтауда олардың аталымдық, бағалауыштық, танымдық, прагматикалық сипаттары негізге алынады. Аталымдық дегенде ұқсату, теңестіру, салыстыру арқылы нысандардың өзара байланысынан өзге нысандарға атау беру жолы қарастырылу керек деп ойлаймыз. Танымдық немесе когнитивтік метафоралардың негізінде ұқсатудан туындаған ассоциациялар жатқандықтан, олар атауларды жасаумен қоса ұғымдарды қалып тастырады. Олар тілде бар деректі ұғымдар негізінде туындаиды.

Соған сәйкес, біз зерттеп отырған тілдік деректерге сүйене отырып, қазақ тіліндегі күрделі сөздердің жасалуындағы метафоралардың қызметіне қарай Б.Қасым ұсынған жіктемені негізге аламыз.

Атауыштық метафоралар. Бұнда күрделі сөздерді жасауда ұқсату, салыстыру құбылыстың түрлі белгілері қолданылады (ботакөз, бөріқаракат, бізқүйрық, егеуқүйрық, бізтұмсық, жалынқұрт). *Танымдық метафора* (ғаламшар, бойтұмар, беташар, тұсауексер, атамекен, көкжал және т.б.). *Экспрессивті-бағалауыштық метафора* (жексүрын, оқжылан, жолбике, көртышқан) [4].

Есқараева Айгүл Дүйсенғалиқзы «З. Шүкіровтың поэзиялық шығармаларындағы метафоралық қолданыстар» атты еңбегінде метафора мен теңеудің ара-жігін ажыратып, талдайды. Себебі, метафора мен теңеу бір-біріне етене жақын.

Ғалым Т.Қоңыров «Әрбір теңеудің көлеңкесінен метафоралық мағына көрініп тұрады», – дейді. Теңеу мен метафораның өзара ұқсастығы мен тілдік байланысын ақын З.Шүкіров поэзиясының тілі бойынша дәйектеп, анықтауда метафора мен теңеудің ерекшеліктері байқалады:

1) теңеудің жұрнақтарының қысқартылуы арқылы метафора жасалып, керісінше метафораға теңеу жұрнақтарын жалғау арқылы теңеу ұғымын тудыруға болады. Мысалы:

Кеудесі – *күй бұлағы*.

Кеудесі – *күй бұлағындай*.

(«Шопан ата»)

2) теңеу мен метафораға екі ұғым қатар алынады:

а) теңеуде бір нәрсе, екінші нәрсе теңелсе, метафорда баланады. Мысалы:

ә) теңеудің өзіне тән жұрнағы бар да, метафорның өзіне тән жалғау, не басқа сөздері бар.

Мысалы; Ерке жел аңсан қалған *жар лебіндей*,
 Асқақ ар жүргегімнің жасалынысын.

(Орамал)

б) теңеуде теңеу жұрнақтарының теңелетін сөзге жалғануы міндетті түрде болса, метафорада сөзге метафоралық мән беретін көмекші сөздердің, не жалғаулардың үнемі бола беруі міндетті емес. Жалғаусыз да не көмекші сөзсіз де, бір нәрсе екінші нәрсеге сырт жағынан, не басқа жағынан ұқастығына қарап, тікелей балана береді. Мысалы;

Жүргегім – бір жыры тұнған,

Сарқылмайтын мол бұлак,

Көзімде де сыр тұрган.

Оқымадың сен бірақ, –

(«Көнілім нені түйеді»)

в) теңеуде теңелетін нәрсе мен теңейтін нәрсенің екеуі де ұдайы қарама-қарсы тұрса, метафорада ұқастығы бар нәрсенің бір жағы қалып қоюы да мүмкін. Лирик ақын З. Шукіров шығармашылығында теңеу мен метафораның жымдасып, бір-біріне ұласып немесе өзара ерекшеленіп келетін қолданыстары кездеседі.

Қыскы дала...

Тыныш тұнгі ақша қар,

Ұшып жатыр ақ тауықтың жуніндей.

(«Арнау»)

Теңеу мен метафораның негізгі мақсаты – ойдың образдылығын жеткізу. Ақын қолданысында осы мақсат орындалған.

Халқымыздың өзі туған өлкесіндей бейлі кен,

Еңбегі бар ырыс толы, өмірі бір ойлы өлең.

Бүгін қайта жасарғандай бойын сылап Сыр – ана

Қарыздар бол қайтпас енді сыршыл ақын Сыр аға!

(«Хош, келдіндер!»)

Осы шумактағы (өзі туған өлкесіндей бейлі кен), (бүгін қайта жасарғандай) деген теңеулер -дай, -дей жұрнақтары арқылы жасалған, ал (еңбегі ырыс-толы, өмірі – ойлы өлең) түбір күйіндегі қолданылған метафора [5].

К.Қ. Есіркепованаң 1960-80 жылдардағы әйел-акындар поэзиясының тілі (Ф.ОНГарсынова, М.Айткоҗина, А.Бақтығереева, К.Ахметова шығармалары негізінде) еңбегінде метафоралардың дәстүрлі және индивидуалды жеке авторлық метафоралар кез келген көркем шығармада кездесетініне баса назар аударып, талдау жасайды. Халықта түсінікті тұрақты, дәстүрлі метафораларға кеңінен тоқталады.

Әйел-акындардың дәстүрлі метафораларына көз жіберсек бұрынғы халықтық сипат алған дәстүрде жалғастығын тапқан. Дәстүрлі метафоралардың барлық түрі әйел-акындар поэзисінде өз ойының көркемдік эстетикалық қызметінде жүмсалып әр түрлі мағыналық-стилистикалық ерекшелігімен айқындалады.

Енді осы стильдік бояу анық, дәстүрлі метафораларға мысал келтірейік.

1. Кеңістік. Білмейтіндей жасқауды құр.

Жер-күй. Шаңырақ-көк. Жақсы-ау ғұмыр!

Шаршап ем ылғи жерге тұқыртудан
Еңсеммен сезейінші аспанды бір.

(«Тұған жер» 85 б, Ф.О.).

Тұн.

Аспан-жасыл жайма.

Жұлдыз-ақық,

Бұлак-қызы шолпы таққан сылдыратып.

Көк-заңғар.

Дала-шалқар.

Бұл сұлулық

Тұр менің жүргегімнен жыр құлатып.

(«Тұған жер» 85 б, Ф.О.).

2. Алматы – қызы!

Батырын гүлге орады,
Қызықты ма,
Төбеден күн қарады.

(«Қоңыраула». 31 б, М.А)

Уақыт – шебер,

Санаға салды өрнек,

Мақтай түсіп, арқана қағар ел көп...

(«Дүгай сәлем». 55 б, М.А).

Өмір заңы дәл солай жалғасады,

Сан тарау,

Тағдыр атты жел қашады.

Жығылмау үшін өмір-арғымақтың,

Жалына әркімдер-ак

Жармасады...

(«Киіккескен». 108 б, М.А).

Ақын-қыздың өлең шумағындағы метафоралары әр түрлі мағыналық байланыста құрылған. «Алматы – қызы» жалқы есім метафораланған, Алматы қаласының жас ару қыздай, гүл бақшалы жаңа өркендең құлаш жайып келе жатқандығын өте әсерлі беріп, образды бейне тудырған. «Уақыт-шебер», «өмір-арғымақ» жалпы есімдер уақытты шебер адамға, өмірді жүйрік арғымаққа балап, адам бойындағы күш-куатты, еркіндік жолындағы іс-әрекетін бейнелеп метафоралық тіркес жасаған. Метафоралы бейнелеу арқылы адамның ішкі жан-дүниесі байқалады. Абстрактылы нәрсені затқа балап айту арқылы, ойын нақты, түсінікті, әсерлі жеткізуге тырысқан, айтайын деген десы көрнекті, айқын суретtelген [6;62-64].

Дәстүрлі метафорадан бөлек ақын-жазушының кез келген шығармасынан авторлық метафораларды жиі кездестіресін. Авторлық метафоралар халықтық сипат алмай, тек автордың тілдік қолданысында, шығармаларында көрініс табады. К.К.Есіркепова өз еңбегінде бұл мәселеге арнайы тоқталып, мысалдар келтіреді.

Метафора поэтикалық ойлау, қиял, фантазиямен тығыз байланысты. Сөз зергері дүниені ақындық ойлау түрғысынан, суреткерлік көзben танып біледі. Сондықтан метафора поэтикалық ойлау мен дүниені көркем танудан туындейдьы. Метафораның ішінде индивидуалды-авторлық және концептуалдық түрлеріне айрықша көніл бөліп, жан-жақты зерттеудің маңызы зор. Әйткені аталған метафора түрлері тілде толассыз, үздіксіз туындалады, және де олар ен алдымен ой-танымды бейнелеу, ұғымды атаумен тікелей байланысты.

Ақүштапта: **бұрым-бұлақ, бұрым-арман, әйел – тіршіліктің бәйтерегі, көңілімнің көлі бұрқанды, жылды сөз – жанға мол медеу, дүние көшкен көзімен, талдырған өмір жүгі, қазақтың қыздарының жалауысын, адамзаттың жігері бойға бекіп, мәңгілік селт етпейтін сабырменен, қаңбақ өмір, ұстатты жел кемеден, өмірдің сабағы, таңғы самалаяулы алақаным, Манғыстау деген толғаныс, Жұбан-бөрі;** [6].

3, 4 Нәтижелер мен талқылаулар

«Шығыстың шайыры» Ұлықбек Есдөulet өлеңдерінде табиғат құбылыстары айрықша суретtelіп, ерекше бейнеленген. Ертістің ерке толқынында тербеліп, Зайсанда туып өскен ақынның табиғатты тебірене жырлауы заңдылық. Әсіресе, мына бір өлең жолдарында дәстүрлі метафора қолданысы көзге оттай басылады.

Астанаға күз келіпті-ау тағы да,
Бір кездегі көрік, сәулет бақшада аз.
Дәурен сүрген бұтагынан – тағынан,
Құлап жатыр жапырақ бол *Патша – Жаз* [7; 19].

Алдымен, Патша сөзіне анықтама бере кетсек. «Патша» – мәртебелі, құдіретті патша» [Қазақ әдеби тілінің сөздігі] деген ұғымды білдіреді. Күрентіп келген күрен күздің жаздан жеткен жасыл желекті сары түске бояп жатқанын, ағаштардан курап түскен жапырактарды тағынан түскен патшага теңеуінен ақын жанының табиғатпен үндесіп жатқанын аңғаруға болады.

Киіз мінез күн еді неткен мынау
Мүйізінен шыңдардың кеткен қырау.
Бүршігінен бу шығып шіліктедің
Бозторғай бол жырлайды *көктем жырау* [7; 47].

Ақын өз өлеңінде авторлық метафора қолданып, көктем бейнесін өзгеше суреттейді.

Қазақ халқының ұлттық танымында киіздің алар орны ерекше. Кәдімгі қарапайым киізден көрсе көздің жауын алар небір қолөнер бұйымдар мен текеметтер, сырмақтар басылады. Киіз үйдің қаңқасын жауып тұрған да осы – киіз. Қытымыр қыстың қаһары кетіп, қары еріп, жылғалардан су ағып, көктен түскен сәулелі күннің шуағын шашып, нұрын төккені жер әлемін осы бір киізден өрнектелген оюларды көз алдына елестетеді. Және бұл көріністі жансыз нәрсе деректі нәрсемен, бозторғай үнімен барша ғаламға жырлап тұрғанын жеткізеді.

Болар-ау аспаннан да сыр бағуға,
адам-бұлт, жауу үшін тырбануда селдет, бұлт!
Долы дауыл қуып кетіп,
күні ертең зар боларсың бір жаууға! [7; 35]

Ақын «адам-бұлт» дәстүрлі метафора арқылы оқырманға ой салып тұрғаны білінеді. Көк аспандагы бұлт сияқты фәни тіршіліктегі адамның да ғұмыры мәнгі емес екендігін, «долы дауыл» соққанда өмірдің өтіп кететіндігін суреттейді. Аз сөзбен мол мағына беріп, философиялық ой-тұжырым жасайды.

Аспандайын дәптеріне *тұн – ақын*
Жұлдыздармен жазып жатыр өлеңді [7; 16].
Сен – Жартассың,
Ақын – толқын.
келді саған еркелеп, уа, дүние, ақыныңды еркелет! [7; 43]

Толқын кешіп жүрсек те сезбеппіз ғой
толқын-дәурен тұрмасын бэз қалыпта [7; 36].

Ақын өз өлең жолдарында «тұнді» ақынға теңеп, қап-қара тұнекті жарық қылып тұрған жүлдыздарды жыр жолдарына балағаны өте сәтті шыққан. Ерке Ертістің жағасында өскен ақын «толқынды» кейде ақынға, «дүниені» жартасқа балап, өмірге еркелегісі келетінін сездіртсе, кейде «толқынды» қалпында тұрмайтын өткінші өмірге ауыстырады. Ұлықбек Есдөulet «Ақын» атты өлеңінде дәстүрлі метафораны қолдануының арқасында «ақын» дегеннің шын мәнінде қандай құбылыс екенін көрсете білген.

Ол – жебе
Зымырайды ғасырдың кермесінде.
Ол – қазір күй
Безілдейді әлемнің пернесінде.
Ол – құдірет!
Бүкіл дүние тек соның уысында! [7; 50]

Дәстүрлі метафораны қолдануының арқасында ой оралымдары ерекше шыққан. Алдымен «Жебе» сөзіне анықтама бере кетейік. «ЖЕБЕ» – садақтың оғы [8; 234]. Қазақ халқы ежелден жауынгер халық болғандықтан, қару-жарақ ер жігіттің жеті қазынасының бірі. Ақынның сөзі жебенің оғындай зымырап ғасырдан ғасырға жетіп, мұра боп қалатынын, домбырадан шертілген күй болып әлемді әуенімен әлдилейтінін сипаттайды. Себебі, ақын деген құдіретті, бүкіл дүниені уысында ұстайтын, өзі өлсе де сөзі өлмейтін тұлға деп санайды.

*Шаңырағың – шырағым,
топырағың – тұмарым,
ғаламда жоқ сыңарың
ғажайыпым, жұмағым,
басы таза бұлағым,
басылмайтын құмарым,
Қазақстан – қыраным!
«Сүйем!» десем – бәрі шын,
Қазақстан – намысым!
Құдай сені қолдасың,
Қазақстан – көз жасым!.. [7; 54]*

Жаралы Намыс беріспей жатыр қаңсырап,
Найзағай Намыс – қазаққа біткен шамишырақ! [7; 259]

Ағын судай тасқыны қатты мұндай ақынның жеріне, еліне деген махаббаты да сондай қатты. Бұрқасын жырларынан Қазақстанға деген ыстық махаббаты сезіледі. «Шаңырақ» сөзі қазақ танымында киелі, қасиетті зат болып табылады. Отая құрған жас жұбайларға «шанырағың биік болсын», «шанырағың шайқалмасын» деген сөз тіркестерін қолданады. Киіз үйдің төбесінде уықтарын біріктіріп тұрған шанырақ қазақ танымында қастерлі зат. «Тұмар» бүйымы да қазақ дүниетанымында ерекше мәнге ие. Алмағайып замандарда атажүрттан амалсыз көшіп кеткендер бір уыс тұган жер топырганы мойынға бойтұмар қып алғып кеткен. «Қазақстан – қыраным», «Қазақстан – намысым», «Қазақстан көз жасым!» сынды дәстүрлі метафоралардың мағынасы бір-бірінен кем емес, тұтас бір мағынаны беріп тұр.

*Өмір деген мәңгі жол,
Қайтпас қайсар қозғалыс,
Қиян асу, қарлы бел,
Қынына төз,
Қарыс.*

*Өмір – майдан мәңгілік,
Келіс, мейлі, келіспе,
Не тартады тағдырың,
Женіліс пе,
Женіс пе? [7; 272]*

Ақын өлеңдерінен өмірге деген сүйіспеншілікті, жанкештілікті байқауға болады. Өмірді мәңгі жолға баласа, бірде мәңгілік майданға теңеп дәстүрлі метафора арқылы суреттеген.

5 Қорытынды

Ұлықбек Есдәulet поэзиясынан мөп-мөлдір тұнықтықты, еш бүкпесіз, боямасыз, таза көркем шығарманы кездестіресің. Ойлары оралымды, өлеңдері шымыр келгендікten оқырманың өзіне бірден еліктіріп баурап алады. Өлеңдері бірде таудың самалының майда лебі үп еткендей жанға жағымды тисе, бірде сарқырап ағып жатқан сарқырамадай тоқтаусыз, бірде аспаннан төнген қара бұлттай нөсерлетеңді. Өлеңі өзіне, өзі өлеңге айналған ақын жырлары өлшеусіз. Ар мен ойдың арпалысын, адамгершілік пен адалдықтың аражігін ажыратар біреу болса, ол – ақын. Ақын өз шығармаларында дәстүрлі және авторлық метафораларды молынан қолданып, оқырманға эстетикалық ләzzат сыйлағанын көруге болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Болғанбаев Ә. Қазақ тілінің лексикологиясы. – Алматы:»Мектеп» баспасы, – 1998. – Б. 22-25.
- 2 Салқынбай А. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы; Қазақ университетті, 2008 жыл. – Б. 84-87.
- 3 Қанапина С.Ф. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің танымдық бейнеллігі (F.Мұстафин, С.Мұқанов шығармалары негізінде). – Қостанай: «Центрум» ЖШС, 2010. – Б. 47-50.
- 4 Зайсанбаева Г.Н. Метафоралы аталымдардың когнитивтік аспектісі.
- 5 Есқараева А.Д. З. Шүкіровтың поэзиялық шығармаларындағы метафоралық қолданыстар. – Б. 12.
- 6 Қабылгазызы Е. 1960-80 жылдардағы әйел-ақындар поэзисының тілі (Ф.Оңғарсынова, М.Айтқожина, А.Бақтыгереева, К.Ахметова шығармалары негізінде). – Қостанай: «Центрум» ЖШС, 2010. – Б. 68-70.
- 7 Есдәulet Ұ. Үш томдық шығармалар жинағы. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы», – 2014.
- 8 Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. – Алматы, 2011.

Материал редакцияга тусты: 11.09.2019

ЕСИРКЕПОВА, К.Қ., ИХСАН, Д.М.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТАФОРЫ В ПОЭЗИИ УЛЫКБЕКА ЕСДАУЛЕТОВА

Метафора – изменить сущность слова, добавить смысл описываемого, усилить воздействие субъекта или явления. Поэт неизбежно очарует читателя используя художественные инструменты в своих произведениях. В статье анализируются метафоры стихотворениях У.Есадаулета.

Ключевые слова: метафора, обычная метафора, традиционная метафора, индивидуальные метафоры.

ESIRKEPOVA, K.K., IKHSAN, D.M.

APPLICATION OF THE METAPHOR IN THE POETRY OF ULIKBEK ESDAULETOV

Metaphor – change the essence of the word, add the meaning of what is being described, strengthen the influence of the subject or phenomenon. The poet will inevitably captivate the reader, using artistic tools in his works. The article analyzes metaphors in the verses of U. Esdaulet.

Key words: metaphor, ordinary metaphor, traditional metaphor, individual metaphor.

УДК 37

Жандайова, Ш.Е.

старший преподаватель кафедры дошкольного и начального образования

Жабагина, Ж.Р.

студентка 4 курса ОП

«Педагогика и методика начального обучения»

КГПУ имени У.Султангазина,

Костанай, Казахстан

**РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА
У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ПОЗНАНИЕ МИРА**

Аннотация

Статья посвящена анализу особенностей формирования познавательных интересов младших школьников на уроках познание мира. Рассмотрены теоретические основы исследования развития познавательного интереса у младших школьников на уроках познание мира.

Ключевые слова: познавательный интерес, экологизация системы образования и общества, экологическое образование и воспитание.

1 Введение

Экологическое образование и воспитание в республике Казахстан сегодня превращаются в стержень современного общества, являясь ключом к перестройке систем образования общества в целом.

Экологизация системы образования и общества – одно из обязательных условий устойчивого развития Казахстана. Экологизация системы образования одна из основ и обязательных условий преодоления, стабилизации и недопущения в будущем глобальной экологической катастрофы, опасность которой признана.

2 Материалы и методы

В настоящее время общество тесно сталкивается с проблемой экологического образования. Отношение к природе приобрело общественное значение, превратилось в моральные принципы. Научно-технический прогресс улучшает состояние человека, повышает его уровень. Вместе с тем, такие изменения вносятся в окружающую среду, которые могут привести к необратимым последствиям в экологическом и биологическом значениях. В современном технологическом мире невозможно оценить значение экологического образования для детей. Вопрос охраны природы остается актуальным [1]. Решение проблем экологического образования учащихся должно стать одной из приоритетных задач современной педагогической теории и школьной практики. Будущее планеты зависит от того, насколько дети будут экологически грамотны. Поэтому, развитие познавательных интересов ребенка в процессе его обучения в младших классах – один из важнейших факторов успешности учения, причем не только в начальной, но и в основной школе. В психолого-педагогических исследованиях познавательный интерес определяется как потребность ребенка в знаниях, ориентирующих его в окружающей действительности. Под влиянием познавательного интереса дети стараются найти новые стороны в предмете, привлекающем их внимание, пытаются установить более глубокие связи и отношения между различными явлениями. Человек не может расти и развиваться, не взаимодействуя с окружающей природной средой. Это взаимодействие становится все более актуальным по мере роста самостоятельности ребенка и расширения сфер его деятельности. Его чувства и ум развиваются соответственно тому, какой характер носят его отношения с природой [1].

В современные программы включено значительное число понятий и представлений по экологии, определены умения и навыки экологического характера, которыми должны овладеть школьники. При этом роль человека по отношению к природе определяется не как хозяина и повелителя, а как равноправного участника. Обновление и расширение экологического содержания в программах сделало необходимым пересмотр методики работы.

Начальная школа призвана обеспечить усвоение предметных знаний, овладение элементами теоретического мышления. В реализации этих задач большую роль играет процесс формирования естественно-научных знаний, которые позволяют учащимся адаптироваться к окружающей природе, социальной среде, познать взаимосвязи природных предметов и явлений, в целом – приобрести знания по ориентированию в пространстве. Важным компонентом естественно-научных знаний являются знания экологические, которые входят в содержание образовательной области «Природа». Содержание экологического воспитания усваивается учащимися в их различной деятельности. Каждая из форм организации учебного процесса стимулирует разные виды познавательной деятельности учащихся: самостоятельная работа с различными источниками информации позволяет накопить фактический материал, раскрыть сущность проблемы; игра формирует опыт принятия целесообразных решений, творческие способности, позволяет внести реальный вклад в изучение и сохранение местных экосистем, пропаганду ценных идей. Используя их опыт наблюдений и природоохранительной деятельности, учитель в ходе беседы с помощью фактов, цифр, суждений вызывает эмоциональные реакции учащихся, стремится сформировать у них личное отношение к проблеме [2].

У детей младшего школьного возраста познавательный интерес носит ярко выраженный эмоциональный характер. Ребенок торопится завершить действие и немедленно получить результат.

Поэтому, содержание каждого урока, каждой темы должно быть, глубоко мотивировано, однако не с помощью создания сиюминутных интересов (например, с помощью внешней занимательности, которая лишь изредка может служить предпосылкой к возбуждению и воспитанию глубоких познавательных интересов) или ссылок на практическую значимость в будущей жизни (хотя и это иногда не следует упускать), а главным образом, тем, что это содержание должно быть направлено на решение проблем научно-теоретического познания явлений и объектов окружающего мира, на овладение методами такого познания. Только в этом случае у детей будет создаваться перспектива на дальнейшее изучение знакомых, постоянно наблюдаемых явлений, будет создана основа для формирования содержательных мотивов учебной деятельности (то есть мотивов, направленных на само содержание деятельности, а не на какие-то побочные цели этой деятельности).

3, 4 Результаты и обсуждение

Проблема развития познавательного процесса младших школьников в свете современных направлений образования в Казахстане остается актуальной. Поскольку «Познание мира» – учебный предмет, который является началом формирования познавательного процесса, задача развития экологической культуры возлагается на него. На этапе развития познавательного интереса особую роль приобретают методы, стимулирующие самостоятельную деятельность учащихся. Задания и задачи направлены на выявление противоречий во взаимодействии общества и природы, на формирование проблемы и рождение идей о пути ее решения с учетом концепции изучаемого предмета. Стимулируют учебную деятельность дискуссии, способствуя проявлению личного отношения учащихся к проблемам, знакомству с реальными местными экологическими условиями, поиску возможностей их решения.

Систематически укрепляясь и развиваясь познавательный интерес становится основой положительного отношения к учению. Познавательный интерес носит поисковый характер. Под его влиянием у человека постоянно возникают вопросы, ответы на которые он сам постоянно и активно ищет. При этом поисковая деятельность школьника совершается с увлечением, он испытывает эмоциональный подъем, радость от удачи. Познавательный интерес положительно влияет не только на процесс и результат деятельности, но и на протекание психических процессов – мышления, воображения, памяти, внимания, которые под влиянием познавательного интереса приобретают особую активность и направленность. Познавательный интерес – это один из важнейших для нас мотивов учения школьников. Его действие очень сильно. Под влиянием познавательного интереса учебная работа даже у слабых учеников протекает более продуктивно. Действие познавательного интереса и его влияние на деятельность и личность школьника многозначно [3].

Способствование формированию познавательного интереса у младших школьников на уроках познание мира может происходить путем применения игры, занимательных упражнений, работы с картой, опытов.

Познавательная игра – достаточно эффективный метод формирования познавательного интереса у младших школьников. И не только на уроках познание мира, но и на других. Дети младшего школьного возраста очень любят этот вид деятельности. Дидактическая (познавательная) игра опирается на создание в учебном процессе игровых ситуаций. Ребёнок ставит перед собой игровую задачу, которую нужно решить в ходе данной игры.

Например, в дидактической игре «Мы туристы» учебной задачей является формирование у детей умения работать с картой – прокладывать маршрут от одного пункта к другому. За правильное прокладывание маршрута каждый получает значок туриста. Задача, которую ученики ставят перед собой, – поиграть в туристов. Игровой мотив – правильно проложить маршрут для того, чтобы получить значок туриста. В ходе игры и после неё может происходить сдвиг с игровых моментов на познавательные. После игры школьники стремятся

получить дополнительную информацию о картах и планах, о планах своей местности, то есть у них игровая задача трансформировалась в учебную [4].

5 Выводы

Формирование познавательного интереса школьников представляет собой целенаправленный процесс, предусматривающий поиск путей и способов его организации через включение школьников в поисково-информационное, рефлексивно-корректировочное и творческое направления учебной деятельности, что способствует качественным изменениям внутри личностной сформированности данного интереса школьников и осознанности их профессионально-личностного самоопределения. Уже в младших классах формируется интерес к учебным предметам, выявляются склонности к различным областям знания, видам труда, развиваются нравственные и познавательные стремления. Однако этот процесс происходит не автоматически, он связан с активизацией познавательной деятельности учащихся в процессе обучения, развитием самостоятельности школьников [5].

Задачи современного обучения заключаются не только в том, чтобы обеспечить усвоение школьниками программ, но и в том, чтобы продвинуть их в развитии. Особенное значение работы над развитием детей имеет в начальных классах являющейся фундаментом дальнейшего становления личности школьника.

Список литературы

- 1 Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь: 3-е изд. – 2002. – 638 с.
- 2 Джакупова И.Б., Божбанов А.Ж. Экологические аспекты естествознания: Учебное пособие. – Алматы: АТУ, 2016. – 211с.
- 3 Маслакова З.С. Дидактические игры, проводимые на уроках природоведения // Начальная школа. – 2009. – №1. – 50 с.
- 4 Сейтказиев А.К. Экологическое воспитание учеников // География в современном мире: Сборник статей, посвященных 100-летию со дня рождения С.А. Ковалева и 65-летию Западно Казахстанского географического общества. – 2012. – С.170-174.
- 5 Концепция экологического образования Республики Казахстан. – Астана, 2002.

Материал поступил в редакцию: 16.09.2016

ЖАНДАУОВА, Ш.Е., ЖАБАГИНА, Ж.Р.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ДУНИЕТАНУ САБАҒЫНДА ТАҢЫМДЫҚ ҚЫЗЫГУШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Мұғалім танымдық қызығушылығын оқыту құралы ретінде жсі қолданады, өз қызметін оқуышылардың тікелей қызығушылығын оятатын әдістермен толықтырады. Бұл жағдайда мұғалім заттардың, құбылыстардың, оқынадардың, процестердің обьективті тартымды қасиеттерін пайдалануга сүйенеді. Соңғы жылдардағы зерттеулер қызығушылықты оқыту құралы ретінде пайдалану оның оқыту мен тәрбиеге әсер ететін әртүрлі күштен жүзеге асыруға болатынын көрсетеді: қызықты, ойын принциптері, көрнекі тәсілдер. Танымдық қызығушылық оқушының іс-әрекетін ішкі пайымдаудың оте маңызды себебі болып табылады.

Кілт сөздер: танымдық қызығушылық, білім беру және қоғам жүйесін экологияландыру, экологиялық білім беру және тәрбие.

ZHANDAUOVA, SH.E., ZHABAGINA, ZH.R.

DEVELOPMENT OF COGNITIVE INTEREST IN YOUNGER STUDENTS IN THE CLASSROOM LEARNING THE WORLD

Very often, the teacher uses cognitive interest as a means of learning, saturating his activities with techniques that awaken the direct interest of students. In this case, the teacher relies on the use of objectively attractive properties of objects, phenomena, events, processes. Recent studies show that the use of interest as a means of learning can be carried out with different strength of its influence on learning and education: entertainment, game principles, visual techniques. Cognitive interest acts as a very significant motive of internal motivation of the student.

Key words: cognitive interest, greening of the education system and society, environmental education and upbringing.

ӘОЖ 8/82

Оспанұлы, С.

филология ғылымдарының кандидаты,
профессор

Мырзагалиева, К.

филология ғылымдарының кандидаты,
филология департаментінің

қауымдастырылған профессоры

Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ ҚАРА СӨЗДЕРІМЕН ҮНДЕСТІГІ

Түйін

Мақалада А. Құнанбаевтың «Жүрттың бәрі түсіне бермейді» деп, өлеңдеріндегі ойларын қара сөздерінде де қайталанғаны нақты мысалдар арқылы көрсетіледі.

Кілт сөздер: *Ар, ғылым, білім, қара сөз, дүние, мал, даңыштан, угіт-насихат, жалқау, надандық, арсыз, еңбек, ақыл, қайрат, жүрек.*

1 Кіріспе

Қай халықтың болса да болашағы білім, ғылым, өнерде екенін ерте сезінген Абай, өлеңдерінде қоғамдық өмірдің көкейкесті мәселелері мен көлеңкелі жақтарын көрсете отырып, надандық құрсауынан шығудың сара жолын нұсқайды. Ол бірде ақыл етіп айтса, бірде астарлап, енді бірде ашық, сынау-мінеу арқылы өз ойын жеткізеді. Ұлы ақынның өлеңдерінің де, публицистикасының да, қара сөздерінің де айқындарасы – адам тәрбиесі; адамзатты сүю, ізгілік, ізет, жамандық атаулыдан қашық болу, жақсылыққа ұмтылу, еңбек ету, білім алу, сол білімді ел иглігіне, қажетіне, адаптікке жүргізу, арлы болу: «Тұрасын ойлағанда, балаң қатын әперме, енші берме, барыңды салсан да, балаң орыстың ғылымын үрет! Мына мен айтқан жол – мал аяр жол емес. Құдайдан қорық, пендеден ұял, балаң бала болсын десен – оқыт, мал аяма! Әйтпесе, бір ит қазақ болып қалған соң, саған рахат көрсете ме, өзге рахат көре ме, я жүртқа рахат көрсете ме?». Ақын осы ойын өлеңінде де қайталап:

«Пайда ойлама, ар ойла, //Талап қыл артық білуге. //Артық ғылым кітапта, //Ерінбей оқып көруге», – дейді.

М.Әуезов: «Абай өзінің өлең сөздерінің көптен-көбін заманындағы оқушы мен тыңдаушыларына үнемі түсінікті болмайтындей көреді. Онысы анығында солай да еді. Осы жайдасында ескеріп, Абай енді қарасөзінде сол өлеңдерінде айтылатын ойларының бірталайын жана сөзбен таратады», – деп көрсетеді.

Яғни, өлеңдерінде айтылатын ойды қара сөздерінде қайталау Абай шығармаларынан бастау алады. М.Әуезовтің осы пікірінің ақиқаттығына өлеңі мен қарасөзін салыстыра оқыған кісінің көзі жете түседі.

Қара сөздеріндегі бірінші сөзді өлеңдерімен салыстырып көрейік:

//Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім, // Мыңмен жалғыз алыстым, кінә қойма!

«Бұл жасқа келгенше жақсы өткіздік пе, жаман өткіздік пе, әйтеуір бірталай өмірімізді өткіздік: алыстық, жұлыстық, айтыстық, тартыстық-әурешілікті көре-көре келдік».

//Ғылым да жоқ, ми да жоқ, //Даладағы андарсың. //Жүргегінмен тындармай, құлағынмен қармарсың. //Соны көріп, соларға //Қайтіп қана сарнарсың?!

//Мұндасарға кісі жоқ, сөзді ұғарлық, //Кім көңілді көтеріп, болады ермек?

«Білгеніңді кімге үйретерсің, білмегеніңді кімнен сұрарсың?... Мұндасып шер тарқатысар кісі болмаған соң...».

//Жылай, жырлай өлгенде, //Арттағыға сөз қалсын, //Мендей ғаріп кез болса, //Мойын салсын, ойлансын.//Қабыл көрсө сөзімді, //Кім тыңдаса, сол алсын.

«Ақыры ойладым: осы ойыма келген нәрселерді қағазға жаза берейін, ақ қағаз бен қара сияны ермек қылайын, кімде-кім ішінен керекті сөз тапса, жазып алсын, я оқысын».

Өлеңдеріндегі ой қара сөздерінде қайталанып тұрған жоқ па?! Сондықтан Абай қара сөздерін өлеңдерімен сабактастыра қарастыруды жөн көрдік.

2 Материалдар мен әдістер

Бірінші сөз – кіріспе, аннотацияны да еске түсіреді. Біздіңше көркем-публицистикалық жанрларға жататын эпиграфқа келінкірейді. Шығарманың мазмұнын, идеясын ашып көрсету үшін әдеби-көркем, ғылыми, ғылыми-тәнімдық әдебиеттердің алдында да беріліп жүр (С.О.). Қысқаша айтсақ, эпиграф – шығармада айтылатын ойдың тезисі. Онда деректер мысалға келтірілмейді, бағалау болмайды.

Ойшыл, ғұлама халықты оқу-білімге үндел, оныншы сөзінде «...малды сарып қылып, ғылым табу керек. Өзіңе табылмаса балаң тапсын. Ғылымсыз ахирет те жоқ, дүние де жоқ», – десе, «Ғылым таптай мақтанба» деп басталатын өлеңінде:

Дүние де өзі, мал да өзі, //Ғылымға көңіл бөлсөңіз. //Білгендердің сөзіне, //Махаббат пен ерсеніз – дейді. Болашақты болжай білген ақын «Он сегізінші сөзінде» «Тегінде адам баласы, адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озбақ» – деп, одан басқа қасиеттерімен оздым деу ақымақтық екенін айтады. Осы ойы «Әуелде бір сұық мұз – ақыл зерек» деп басталатын өлеңінде:

«...Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, //Сонда толық боласың елден бөлек» – деген жолдарда жаңғырады.

Данышпан Абай халықтың мақал-мәтедеріне де сын көзбен қарап, оларды елеп-екшейді. Моральдық-психологиялық мән-мазмұнына ерекше көңіл бөледі. «Бесінші сөзінде» қазақтың уайым-қайғысы мал екенін, оны «түстік өмірің болса, құндік мал жи», «Өзіңде жоқ болса, әкең де жат», «Мал – адамның бауыр еті», «Малдының беті – жарық, малсыздың беті – шарық», «Ер азығы мен бөрі азығы жолда», «Ердің малы елде, еріккенде қолда», «Берген перде бұзар», «Алаған қолым – береген», «Мал тапқан ердің жазығы жоқ», «Байдан үмітсіз – құдайдан үмітсіз», «Қарның ашса, қаралы елден без» деген мақалдардан байқауга болатынын айтады.

3 Нәтижелер

Шындығында да бұл мақалдар әртүрлі ойға жетелеп, қазір де кейбіреулердің «малжан аман ба?» деп сәлемдесетіні еске түседі. Сонда малдың жаннан артық болғаны ма? Ойшыл Абай қазақтың тыныштық, ғылым, білім, әділет үшін қам жемей, малды бірінші орынға қоятынын сынайды. «Малды болса, әкесін жаулауды да ұят көрмейді екен, құлық, сұмдық, тіленшілік, соған ұқсаған қылықтың қайсысын болса да қылып жүріп, мал тапса, жазалы демесек керек екен», – деп таңқалыс білдіреді. Осы бір қысқа ғана айтылған сөз оқушысын ойландырып, толғандырып, өз-өзіне сын көзбен қарауға итермелейді. Үгіт-насихат айтады да, есті адамға тәрбиелік мәні зор. Сондай ар-ұятты жиып қойып, тек баюды ғана ойлайтын құлқынның құлы малтабарлар арамызда жүрген жоқ па?! Ұрлық-қарлықпен қалта толтырып, рухани азғындаған кісіні байлығына карай бағалайтындар аз ба?! Абай мұны «Өлең – сөздің патшасы, сөз сарасы» деп басталатын өлеңінде де келістіре, жеріне жеткізе көрсетеді:

«Мал жиып арамдықпен ұрлап-қарлап, //Кусың десе, қуанып жүр алшандап. //Қақса-соқса бір пайда түсе ме деп, //Елдің байын еліртіп «жаяу мұндалап». //Ынсан, ұят, ар, намыс, сабыр, талап – //Бұларды керек қылмас ешкім қалап. //Терең ой, терең ғылым ізdemейді, //Өтірік пен өсекті жүндей сабап».

Ұстаз алтыншы сөзінде «Өнер алды – бірлік, ырыс алды – тірлік» деген мақалды мысалға келтіріп, қазақтың бірліктің қандай елде болатынын, қайтсе тату болатынын білмейтінін сынайды. Мақалда айтылып тұрған бірлік малға ортақтасу емес, ақылға ортақтасу екенин, мал берсең, атасы, діні басқа халық өкілдері де біріге жалданып жұмыс істейтінін түсінідіре баяндайды. «Бірлік малға сатылса, антүрғандықтың басы осы» деп, ағайын бір-біріне

алысып-беріспей-ақ бірігуі керектігін, сонда ғана алауыздық болмайтынын дәлелдейді. «Ірыс алды – тірлік» дегенді де түсіндіріп, көкірегін, көңілің ояу болса, тірлік сол дегенді мегзейді. Көкірегі өлі адамның ақылсыз, жігерсіз болатынын айтып:

//»Кеселді жалқау, қылжақпас, //Әзір тамақ, әзір ас, //Сыртың – пысық, ішің – нас,
//Артын ойлад ұялмас» болып жүріп тірімін деме, онан да алла жіберген ақ бұйрықты өлімнің өзі артық» деген ой түйеді.

4 Талқылау

Қара сөз өлеңмен түйінделген. Қара сөз бен өлеңді араластырып жазу батырлық, ғашықтық эпостарымызда да, ертегі, аңыздарымызда да жиі кездеседі. Мәселен «Алпамыс батыр» жырында:

//»Қызының аты Қарлығаш, //Аш белге түскен сүмбіл шаш. //Енді бұлар ер жетсін,
//Қояйын біраз доғарып», – деп жырды ағылтып келе жатып «Әлқисса» деп алып: «Шекті де-
ген елінде Сарыбай деген бай бар еді, онда да перзент жоқ еді, Байбөрімен екеуі сөйлескенде
арман қылар еді», – деп қара сөзге ауысып, қайтадан өлеңге кезек беріледі. Осы сияқты «Ер
Тарғын», «Ер Қосай», «Қарадөң батыр және ұрпақтары» т.б батырлар жырларында да өлең
мен қара сөз кезектесіп, бір-бірін жалғап, толықтырып отырады. «Ер Төстік» ертегісінде де:

//Шалқұйрықты мін, Төстік! //Сан жасауын алмадым, //Саған бола таңдадым, //Ақсыр-
малдай сауытты //Осы жолға ки, Төстік! – деп зарлайды.

Төстік Кенжекейдің тілін алып, Шалқұйрық атты мінетін болады. «Ақбай»,
«Марфузаның уақығасы» т.б. ертегілерінде де осы ұлгі қайталанады.

Қара сөзді өлеңмен түйіндеу ауыз әдебиетінде, шешендейтік сөздерде Балабидің «Жерден ауыр не?», «Жиренше шешен», «Қаздауысты Қазыбек», «Тіленші мен Жәнібек» т.б. ұшырасады. Ал жазба әдебиетінде қара сөзді өлеңмен түйіндеу Абайдан басталатынына жоғарыдағы қара сөз айғақ.

Көкірегің өлі болса, көзінің барының қажеті қанша?! Көкірегі соқыр – өнерсіз, білім-
сіз, надан пенде, ішкені мен жегеніне мәз қуыс кеуде. Мұнда да Хакім Абай оқушысын ойға
шомдырып, айтпақ үгіт-насихатын ишарамен жеткізеді. Оны көкірегі ояу адам түсінеді.
Алтыншы сөздегі ойын Абай «Жетінші сөзінде» де қайталап: «Көкіректе сәүле жоқ, көңілде
сенім жоқ. Құр көзбенен көрген біздің хайуан малдан неміз артық?», – деп жетілдіре түседі.
Бұл көрсоқыр надандықтан сақтандырып, көкірекке білім, ғылым нұрын түсіруге шақыру.

Сегізінші сөз де осы мазмұндас. Ақын «ақылды кім үйренеді, кім тыңдайды?» деп өзі-
не-өзі сұрақ қойып алады да, болыс пен бидің тындармайтынын, өйткені, өздерін ақылды са-
найтынын, сондықтан да сондай орындарға сайланып отырмыз деп ойлайтынын, ел түзеуге
қолдары тие бермейтінін, тисе де шығынданып, шығынымыздың орнын толтыра алмай қала-
мыз деп қорқа соғатындарын шенейді. Байлардың да дүниенің жолында жүргендерін, өзінде
жоқты малымен сатып алатындарын, ақылды да, ғылымды да, білімді де малдан қымбат са-
намайтынын қынжыла жеткізеді. Ұры-залым, сүм-сүркіялардың да, «қой жұнді қоңырша-
лардың да» ақыл тыңдай қоймайтынын дәлел, сылтауларын келтіре отырып жеткізіп: «Ана-
лар анадай болып тұрғанда, білім, ғылым, ақылды не қылсын?», – деп сөзін мысқылдай
түйіндейді.

Ақыл тыңдайтын жан жоқ, сұрақ жауапсыз қалғандай болады. Оны ұлы Абай тағы да
оқушысының еншісіне қалдырады. Ойға шомсаң тағы да сұрақ туындауды: Неге талпынбай-
мыз, неге кежегеміз кейін тартып тұрады, енжарлық па, жалқаулық па?!

Бұған жауапты «Қартайдық, қайғы ойладық, үйқы сергек» өлеңіндегі «Наданға арам –
ақылды құлаққа ілмек, //Бұл сөзден ертегіні тез үйренбек, //Рас сөздің кім білер қасиетін,
//Ақылсыз шынға сенбей, жоққа сенбек деген жолдардан табамыз.

Абай өмір сүрген замандағы қазақ даласын облыс, округ, болыстарға бөлу, болыс сай-
лау қазақ қоғамындағы әлеуметтік жағдайларды барынша шиеленістірді. Қазақ елі орыс за-
нына бағынып, ағайынгершілік қала бастады. Билікке таласу, болыстыққа, аға сұлтандақыққа
қол жеткізу үшін патша ұлықтары мен жандаралдарына, ояз, адвокат, чиновник, тілмашта-
рына пара беру күшейді. Жағымпаздық, өтірік-өсек өршіп, рулық, жұздік жіктеу, алауыздық

ушыға түсті. Ауыл атқамінерлері түймелері жылтыраған патша адамдары не айтса да макұлдаپ, қоғамды неше түрлі дерт жайлай бастады. «Бар малымды шығындаپ, болыс болдым мінеки» деп Абайдың өзі айтқандай, болыстыққа таласқандар әр қайсысы өз жақын-жыуқтарынан партия құрып, уезд, округ басшылары мен патша әкімшілігінің шенеуніктеріне пара беріп, шығынға белшесінен батты. Болыстыққа түскен адамның бұл шығарған шығыны ол сайланғаннан кейін қара халықтан өндіріліп алынды. Осыдан кейін ағайын арасында араздық туып, бір әке, бір шешеден туғандардың өздері бір-бірін көрместей болатын. Абай феодалдық-патриархалдық қоғамдағы осындай надандық пен әділетсіздікті, екіжүзділікті, паралорлық пен жемқорлықты, өтірікшілдік пен өсекшілдікті, жағымпаздықты өткір сынға алды.

Абай қара сөздерінің үшінші сөзінде адамның жалқау, мақтаншақ, арсыз, тойымсыз болуының себебін надандығынан, жұмысы жоқтығынан, кәсіппен айналыстаудын көреді. Егін салып, саудамен айналысса, өнермен шүғылданып, ғылым жолын куса өрге басарын айтады.

Дұрыс, жөн білетін адам болыстыққа сайлауға түссе, оны болдырмау үшін басқалар өтірік «шапты, талады» деп байбалам салып, арыз жазатындарын, іс қаралған жағдайда «Өтірік көрмегенін көрдім деуші куәлар» алдын-ала дайындалып қойылатынын, сөйтіп басы дауға түсіп, беделден жүрдай болып, жалынса құтылып, «жалынбаса, тергеулі, сottы адам болып, ешбір қызметке жарамай, басы қатерге түсетінін», жазады.

Бұл қара сөзде Абай өмір сүрген заманның болмыс-бітімі, патша өкіл-ұлықтары ортасының іс-эрекеті көрініс тапқан. Адам бойындағы теріс қылыш пен шылық, болыстықты мақсұт тұту отаршыл билік құрылымының кесірінен туындаған сол бір заманның, қоғамның дерти еді. Абай сол дергтен айқытыру жолын іздейді. Ол жол – адап еңбек ету, білім, ғылым жолы екенін, өнерді өзге халықтан үйрену керектігін сөз соңында тағы да қайталап ескерtedі.

Ақын осы ойын «Болыс болдым, мінеки» өлеңінде дамытып, бар малын шығында болыс болған пенденің ояз, съез десе, жүрегі үшып, шыбындаپ, қорқып, старшын, би алдында иіліп, жұмсарып, мұләйімсіп, момындарға кісімсіп, халық алдында «жарылқаймын» деп алдап-арбап айнала дамыл таппай далақтап шауып жүрген екі жұзді бейнесін көз алдыңызға әкеледі.

Өлең түйінінде де жоғарыдағы қара сөзіндегідей болыс байғұс та түбінде сотты болатыны айтылады:

//Өз қағазы өз көзін //Жоғалтуға жарайды. //Тауып алып жалғанын, //Қылмысынды санайды. //Өзі залым зәкүншік //Танып алды талайды, //Көрмей түрып құсамын //Темір көзді сарайды».

Абай «Әуелде бір сүық мұз–ақыл зерек» деп басталатын өлеңінде:

«Әуелде бір сүық мұз–ақыл зерек, //Жылдытқан тұла бойды ыстық жүрек. //Тоқтаулық, қалыпты, шыдамдылық, //Бұл – қайраттан шығады, білсең керек. //Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, //Сонда толық боласың елден бөлек... //Біреуінің күні жоқ біреуінсіз, //Ғылым сол үшеуінің жолын білмек», – дейді.

Данышпан Абай он жетінші сөзінде осы ойын қайталап, қайрат, ақыл, жүрек үшеуін айтыстырып, әрқайсысының қадір-қасиетін өз ауыздарымен жеткізеді. Еңбек дүниеде лайықты өнер, мал табу, абырой мен мансап, бойды таза сақтап, көрсекзызар жеңілтектікten, нәпсі мен шайтанның азғыруынан құтқаратынын, адасқанды түзу жолға салатынын, Ақыл бұл дүниеде де, о дүниеде де не пайдалы, не залалды – бәрін білетінін, онсыз ғылымды игеру мүмкін еместігін, Жүрек адам денесіне қан тарататынын, онсыз Тіршілік жоқ екенін, ғылым үшеуінің де айтқандарының дұрыстығын айттып, «үшеуіңің басынды қоспақ менің ісім», – депті. – Бірақ сонда билеуші, әмірші жүрек болса жарайды. Ақыл, сенің қырың көп, Жүрек, сенің ол көп қырыңа жүрмейді. Жақсылық айтқанына жаны-дені құмар болады. Қөнбек түгіл қуанады. Жаманшылық айтқаныңа ермейді. Ермек түгіл жиреніп, үйден куып шығарады. Қайрат, сенің қаруын көп, күшің мол, сенің де еркіне жібермейді. Орынды іске күшінде оятпайды. Осы үшеуің басынды қос, бәрін жүрекке билет», – деп ұқтырып айтушының аты ғылым екен».

Сөйтіп Абай Қайрат, Ақыл, Жүректің ғылымды игерумен алға басатынын, адамның қасиеттілігі үшеуінің бірлігінде жатқанын дәлелді жеткізген.

Адам мүшелерінің атқарар қызметіне қарай, жүрек бірінші, ми екінші екен. Ми жүрекке әмір бере алмайды, жүрек міға әсер етеді. Бұл медицинада дәлелденген мәселе.

Ойшил ақын екінші сөзінде бала күнінен қазақтардың сартты көрсе «ененде ұрайын, кең қолтық, шүлдіреген тәжік, арқадан үй төбесіне саламын деп қамыс артқан, бұтадан қорықкан, көз көргенде әке-үке десіп, шығып кетсе қызын боқтасқан, сарт-сұрт деген осы» десіп Ноғайды көрсе, оны да боқтап «түйеден қорықкан ноғай, атқа мінсе шаршап, жаяу жүрсе-демін алады, ноғай дегенше ноқай, қашқын ноғай, «башалшік» (ұсак саудагер – С.О.) ноғай десіп, орысқа «ауылды көрсе шапқан, жаман сасыр бас орыс» орыс ойына келгенін қылады деген... Не айтса соған нанады, «ұзын құлақты» тауып бер депті» десіп күліп отыратынын есіне алып, сонда өзінің «біздің халықтан басқалар антүрған, жаман, ең тәуір халық біз екенбіз ғой деп ойлайтынын айтады. Сөйтсе, сарттың егін егіп, өсірмейтін жемісі, жасамайтын шеберлігі жоқ, әр қайсысы өз жұмысын ғана біліп, бір-бірімен жауласпайды екен, орысқа қарамай түрған кезімізде қазақ еліне киім-кешек жеткізіп түрған да солар, орысқа қараған соң орыстың өнерін бірінші үйреніп алған да солар. Арапарында бай да, молда да, сыпайы, епті жандар да көп. Ноғай да солдатқа, кедейлікке шыдамды, молда, медресе ұстап оны күте де білетін халық екен. Еңбек етіп, мал табудың да жолын біледі, өздері салтанатты әсем. Оларға енді біріміз жалданып жұмыс істеп, біріміз еткен еңбегіне ризашылығымызды білдіріп жүр екенбіз. Біздің ең бай деген адамымыздың өзін «сөнің шаңшы, (лас, былғаныш – С.О.) аяғың білән пышыратырға қойған идән түгіл, шық, сасық қазақ», – деп үйінен қуып шығатын жағдайға жетіпти.

Автор осы жайттарды айта келіп, соңында олардың қазақ халқынан озып отырған себебі бірін-бірі түртпектемей, шаруа істеп, өнер қуып, мал таба білуінде деген түйін айтады.

Осы екінші қара сөзді қоқығанда есіңізге автордың:

//Жақсы менен жаманды айырмадың... //Бет бергенде шырайың сондай жақсы, //Қайдан ғана бұзылды сартша сыртың?», – деген жолдары түседі.

«Біздің қазақтың қосқан аты алдында келсе, түсірген балуаны жықса, салған құсы алса, қосқан иті өзгеден озып барып ұстаса, есі шығып бір қуанады». Жиырма алтыншы сөз осылай басталады.

«Білмеймін содан артық қуанышы бар ма екен? – дейді автор мысқылдал. – Озса хайуан озды, жықса баласы не өзі емес, бөтен адам жықты, мұнда сонша мақтанарлық не бар? Мұның бәрі өзгелерді ызаландырмак ниетпен түймедейді түйедей етіп көрсететін қазақтың даңғойлығы екен. Абай сол мақтаншақтықты, біреуге ор қазуды әшкерелейді. «Біреуді ызаландырма – шарифатта харам, шаруаға залал, ақылға теріс», – деп, біреуді ыза қылғанға сонша қуанарлық ештеңе жоқтығын, оған ызаланып жер болып, қорланудың да бекершілік екенін айтады.

Әр сөзі ақыл, өсиет, өнеге.

Осы қара сөздегі «Мұның бәрі – қазақтың қазақтан басқа жауы жоқ, биттей нәрсені бір үлкен іс қылған кісідей қуанған болып, ана өзгелерді ызаландырсам екен демек» деген сөйлемге байланысты бір айта кететін жайт; қазір үлкен-кішіміздің бәрі қит етсе «қазақтың жауы – қазақ» дегенді Абайдың өзі айтып кеткен» деп жоғарыдағы сөзді бұрмалап жүргені. Шынында Абай ұлтына жанашырлықпен болмашыға мәз болып, өсіріп, бөсіп сөйлейтін кейбіреулердің ұсақтығын сынға алған. Бұл жерде ұлт, ұлыс арасындағы мәселе сөз болып отырған жоқ, ауылдаас, ағайындаас адамдардың даңғойлығы, пайдасыз, ешкімге опа бермейтін ұсак-түйекке үйірлігі айтылған. Соған дана Абай бір-бірінмен жауласып, не көрінді дегенді айтып, оның бәрі надандықтарынан екендігін дәлелді жеткізген.

Автордың осы қара сөзіндегі ойы «Қыран бүркіт не алмайды, салса баптап» өлеңінде де бар:

«Күні бойы шабады бос салақтап. //Тиіп-шығып, ыза қып ұстапаса, //Куанар иелері сонда ыржақтап. //Не таптық мұныменен деген жан жоқ, //Түні бойы күпілдер құсын мақтап. //Басқа сая, жанға олжа дәнeme жоқ, //Қайран ел осынымен жүр дақтап».

Бұл ой «Қарашада өмір тұр» өлеңінде де кездеседі:

//Кеудесі толған құлық ой, //Бәрі де пасық, езбе емес.//Құмары оның айт пен той, //Пайды мен мақтан, өзге емес. Осы өлеңдегі «бәрі де пасық» деген контексті алып, Абай қа-зақтың бәрі пасық деген деуге бола ма?!

Ақын пайдасыз, бос мақтан үшін уақыт өткізбей, кәсіппен айналыс дегенді айтып отыр. Эрі бұл қызық үшін құс ататын, ит таластыратын қатыгездікті де еске салады. Абайдың ой өзегінде бүкіл бір халықты кінәлау емес, мейірімдікке, бауырмалдыққа, түсіністікке, елдікке шақыру жатыр. Ол халқын жанындағы сүйеді, елі үшін жаны ауырады, қамығады. Бәрі сол сүйіспеншіліктен, жұртым көзін ашып, ел қатарына қосылып, ілгері басса екен деген ниеттен туындал тұр.

5 Қорытынды

Абай шығармаларына саяси тұрғыдан талдау жасап, қыр-сырына үңіле түссек, оның қазақ қоғамындағы толып жатқан өзекті саяси-әлеуметтік шешілуі қыын түйінді мәселелерді қозғаған қоғамтанушылық қырын аңғарамыз.

Ұлы ойшыл қазақ ауыз әдебиеті мен жыршы-жыраулар поэзиясынан ғана нәр алып қойған жоқ, ол сонымен қатар шығыс әдебиеті мен философиясынан әрі орыстың ілгерішіл ойшылдары мен демократтарының да шығармаларын бойына сініріп, оны өз дәуірінің озық ой-пікірімен ұштастыра қорытып, қазақ өміріндегі маңызды саяси-әлеуметтік мәселелерді түсіндіруге қолданды. Сөйтіп өз поэзиясына көсемсөзшілік ой-идеяны да сіністіріп отырды.

Абай феодалдық-патриархалдық қоғамдағы осындай әділетсіздік пен надандықты, парақорлық пен жалақорлықты, өтірікшілдік пен өсекшілдікті «Заман ақыр жастары //Қосылmas ешбір бастары. //Бірін бірі қастыққа //Қойнына тықсан тастары», – деп өткір сынға алып, «Куанбандар жастыққа, //Елерме күлкі, мастыққа. //Көзің қайдан жетеді //Достық пenen қас-тыққа?», – деп жастарды жаман әдеттен сақтандырады. Адал жолмен тапқанынды пайдаға жарат, «сыпайы жүр де шаруа ойла, арыз құмар болғандар, «Опыр-топыр, шақ-шұққа» тап болады деп үгіт-насихат айтады. Ақынның ағартушылық сипатындағы өлеңдерінде публицистік сарынның басым жататындығы көзге айқын шалынады.

«Сенен аяр тұғі жоқ», ертең-ақ «жын сықылды бұзылып» мың құбылатын Дүтбайдың ішкі сырын ашып көрсетіп, «Кұлық емес, бұл – бір дерт», – дейді. Дүтбайдың бойындағы теріс қылық пен шылық, болыстықты мақсұт тұту отаршыл билік құрылымының кесірінен туындаған сол бір заманың, қоғамның дерті еді. Абайдың өлең аяғын «Кұлық емес, бұл – бір дерт», – деп түйіндеуі де сондықтан.

Ол тұста Абайдай оқыған, көнілі кең – дала, көкірегі – алтын сандық адам аз еді. Ол сол білгенін халыққа жеткізіп, санағына құюды, еліне сөйтіп пайдасын тигізуді көздеді, сол үшін болыс та болып көрді. «Бірақ оның ізгі ниетін іске асыруға ел жуандары аяғынан шалып жол бермеді. Сондықтан да Абай: «Моласындаі бақсының, жалғыз қалдым тап шыным», – деп күрсінумен өтті. «Мыңмен жалғыз алысу» оңай емес, оның үстіне маңайы тегіс құлқын қамын жеп, «бас-басына би болуды көздеген «берекесі кеткен ел», «өңкей нөл».

«Өңкей нөл» – өз ой-пікірі жоқ, біреудің айдауымен жүріп, айтуымен тұратын «жүрт айтса – болды, көп айтса – көнді» пенделер де, «единица» – халықтың қамын ойлайтын зейінді, зерделі, зиялғы азаматтар еді.

Соны түсіне білген Абай:

«Единица кеткенде, //Не болады өңкей нөл», – деп ел қамын жеген ер азаматтар болмаса, қоғамның күйреуге ұшырайтынын айтады.

Халықты «өңкей нөлге» айналдырып, бір-біріне айдал салып береке-бірлігінен айыру «бұратана» халықты уысында ұстай мақсатынан тұған отаршыл Ресей империясының саясаты болатын. Надан халықты ұлттың рухани байлығы – дәстүр-салтынан, қадір-қасиетінен айырып, тұл, құл ету оңай.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Әуезов М. Абай Құнанбаев – Алматы: Қазақ ССР-нің «Ғылым» баспасы, 1967.
- 2 Абай. Шығармаларының екі томдық жинағы. Бірінші том. Өлеңдер мен аудармалар
- 3 Екінші том, өлеңдер мен аудармалар. Поэмалар, қара сөздер. – Алматы: «Жазушы»баспасы, 2005.

Материал редакцияга түсті: 21.09.2019

ОСПАНҰЛЫ, С., МЫРЗАГАЛИЕВА, К.

ГАРМОНИЯ СТИХОВ И СЛОВ НАЗИДАНИЯ АБАЯ

В статье говорится о том, как в стихах «Не каждый это поймет» А. Кунанбаев отражает в стихах свои мысли конкретно повторяющимися примерами.

Ключевые слова: честь, наука, образование, слова назидания, мир, мудрец, пропаганда, ленивый, невежество, нечестивый, труд, ум, смелость, сердце.

OSPANULY, S., MYRZAGALIYEVA, K.

HARMONY OF ABAI'S POEMS AND EDIFICATION WORDS

The article refers to how A.Kunanbaev reflects his thoughts in the verses with specifically repeated examples in the verses «Not Everyone Understands».

Key words: conscience, science, education, peace, cattle, sage, propaganda, lazy, ignorance, impure, work, mind, heart.

ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

УДК 796

Агеева, С.В.

*старший преподаватель
кафедры теории и практики
физической культуры, спорта и туризма,
КГПУ имени У.Султангазина,
Костанай, Казахстан*

ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ЛЫЖНИКОВ-ГОНЩИКОВ 13-14 ЛЕТ НА СПРИНТЕРСКИЕ ДИСТАНЦИИ

Аннотация

Современное состояние лыжного спорта, в соответствии с социально-экономическими требованиями современного общества, определяет динамику роста спортивных результатов и предъявляет высокие требования к спортсменам. Современная лыжная дорога предъявляет к физической подготовке лыжников-гонщиков определенные требования. Чтобы успешно пройти путь на быстрой скорости, спортсмен должен быть хорошо физически подготовлен, то есть, быть сильным, выносливым, морально и тактически подготовленным, обладать хорошей техникой передвижения.

Ключевые слова: лыжная подготовка, физическая подготовка, соревновательная деятельность, спортсмен, техника, тактика, лыжные гонки, комплексное развитие.

1 Введение

Лыжный спорт один из самых тяжелых и требовательных к уровню физического развития видов спорта. Огромное разнообразие дисциплин, многообразие дистанций от спринтера в 1500 метров до марафонов в 50-70 километров заставляет лыжников быть готовым всегда и ко всему, так сказать «универсальными солдатами».

Конечно, на уровне сборной команды страны есть четкое разграничение на спринтеров, дистанционщиков (марафонцев) и «средневиков», «классистов» и «коньклистов», но на других уровнях спортсменам приходится проявлять себя во всех дисциплинах. В нашей стране лыжные гонки входят в десятку самых популярных видов спорта и являются доступными для многих групп населения. Внутри страны очень серьезная конкуренция, причиной которой является не только огромное количество занимающихся, но и очень высокий уровень подготовки тренерского состава. Но все понимают, что в данном виде спорта требуется комплексное развитие всех физических качеств человека. После того, как физическая подготовка проведена на отлично, многие тренеры сталкиваются с проблемой прекращения роста результатов у перспективного спортсмена, и данная проблема приводит многих в затруднение [1].

Для того, чтобы подготовить спортсмена высокого уровня становится недостаточно развития одних физических качеств и улучшения инвентаря, чего хватало раньше. Необходимо успевать за мировым прогрессом в науке, технологии, педагогике и физическом воспитании. Следует подходить к тренировке и соревнованиям с различных сторон, применяя новые методики и технологии, постоянно используя новое во всем: тренировке, восстановлении, отдыхе.

В данной работе предлагается свое видение физической подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции, опираясь на базовую классическую физическую

подготовку лыжника с применением психологической подготовки, а также используя современные физкультурно-оздоровительные технологии, современные технические средства, традиционные и нетрадиционные виды деятельности [2].

Объект исследования – учебно-тренировочный процесс лыжников-гонщиков.

Предмет исследования – методика подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции.

Цель работы: разработать комплексную подготовку лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции, с использованием инновационных методик и технологий, направленных на улучшение результата.

Задачи исследования:

1) раскрыть теоретические и практические аспекты общей и специальной физической подготовки лыжников-гонщиков в возрасте 13-14 лет;

2) изучить процесс отбора и спортивную ориентацию в лыжных гонках;

3) разработать комплекс упражнений, направленных на развитие и совершенствование спринтерских качеств у лыжников-гонщиков;

4) организовать и провести практический эксперимент, оформить результаты.

Научная новизна представлена разработкой комплексной подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции, с использованием инновационных методик и технологий, направленных на улучшение результата.

Теоретическая значимость исследования заключается в том, что была сделана попытка проанализировать и систематизировать уже полученный материал по рассматриваемой проблеме при изучении используемой литературы.

Практическая значимость исследования заключается в возможном использовании полученных данных на практике при обучении лыжников-гонщиков.

В ходе работы над исследованием мы использовали следующие методы: анализ литературных источников, обобщение независимых характеристик, конкретизация, абстрагирование, синтез и др.

Работа над исследованием включала в себя следующие этапы:

1 этап – сбор и структурирование информации;

2 этап – анализ информации;

3 этап – выводы исследования.

2 Материалы и методы

Для решения поставленных задач был использован комплекс методов: анализ, синтез и обобщение научной и учебно-методической литературы по данной проблеме исследования; педагогическое наблюдение; педагогический эксперимент; методы математической статистики.

Методологической основой исследования являются научные знания и основные положения теории и методики физического воспитания и спортивной тренировки; системный и деятельностный подход к анализу объектов и явлений; методологические принципы педагогики физической культуры и спорта.

В настоящее время в системе физической культуры и спорта разрабатывается большое количество инновационных технологий, методик оздоровительных программ. Большую популярность в развитии физической культуры и спорта получили современные «физкультурно-оздоровительные технологии», «фитнес-технологии», «здоровьесберегающие технологии» [3].

Современные физкультурно-оздоровительные технологии – это новые (либо ранее не используемые) технологии в области физической культуры, направленные на оздоровление и укрепление здоровья тела человека. Данная область физической культуры будет интересна и полезна для спортсменов различных видов спорта и категорий как средство повышения своих результатов, общего развития и укрепления организма, а также как средство восстановления и реабилитации.

Рассмотрим наиболее интересные и полезные для лыжников направления. Из наиболее известных: калланетика, пилатес, йога, фитбол-аэробика, стретчинг.

1. Калланетика – это фитнес гимнастика и комплекс упражнений, названный по имени автора Каллан Пинкни. Во время выполнения данных упражнений задействуется большое количество групп мышц, а при постоянных занятиях происходит ускорение метаболизма, поэтому занятия калланетикой – высококачественная и быстрая возможность коррекции фигуры, реабилитации после травм и операций и расслабления после тяжелых нагрузок.

Занимаясь калланетикой, можно получить следующие результаты: восстановить и нормализовать обмен веществ, укрепить мышцы, связки, сухожилия, корректировать дефекты позвоночника, возвращать подвижность суставам.

2. Пилатес – это комплексная серия упражнений (фитнеса) для увеличения прочности тела, развития мышц, улучшения осанки, баланса и координации движения. Разработал данную методику немецкий врач Йозеф Пилатес в начале двадцатого века для реабилитации людей после травм.

Каждое упражнение выполняется с особым вниманием к правильной технике дыхания и контролю мышц живота. Это помогает выполнить движения с максимальной мощностью и эффективностью. Пилатес удлиняет и укрепляет мышцы, улучшает мышечную эластичность и подвижность суставов.

В пилатессе определяют следующие основные принципы:

- плавность движений (упражнения выполняются в одном темпе, не быстро, без резких движений, натуживаний, чрезвычайных нагрузок);

- дыхание (во время занятия пилатесом применяется глубокое плавное дыхание без задержек, такой тип дыхания называют межреберным, вдох осуществляется через нос, а выдох-через рот);

- изоляция и расслабление (при выполнении упражнения необходимо ощущать свое тело и не допускать напряжения в мышцах, которые не должны прорабатываться в данном упражнении или в данной его фазе);

- концентрация (в процессе занятия при выполнении пилатес-упражнений важно максимально собраться и следить за совершамыми движениями);

- центрирование (в основе всех упражнений лежит так называемый «центр силы», во время всей тренировки пресс должен быть напряжен, а позвоночник – выпрямлен);

- выравнивание (во время занятия всегда нужно помнить и следить за верным положением тела, правильная ориентация тела в пространстве усиливает эффект тренировки);

- координация движений (необходимо обращать внимание на ощущения, возникающие в различных фазах упражнения, это поможет уберечь организм от возможных травм и добиться более значимого эффекта);

- постепенность (нагрузку следует повышать постепенно, по мере освоения физических упражнений и физической готовности к новому упражнению);

- вытяжение (прежде чем перейти к выполнению упражнений, нужно опустить плечи и свести лопатки, при этом важно, чтобы вытяжение чувствовалось вдоль всего позвоночника).

Основные преимущества пилатеса упражнения данного направления ориентированы на растягивание и укрепление мышц организма, задействуют не только крупные мышцы и их группы, но и частные мелкие, которые часто не прорабатываются должным образом.

Таким образом, достигается согласованность действий всего организма. В пилатесе не важны скорость и интенсивность упражнений, внимание уделяется качеству и технике выполнения, так как от этого зависит конечный результат. Система подходит для людей, имеющих абсолютно разную степень физической подготовки [4].

3. Йога. Йога в современном смысле – это фитнес направление, основанное на древних учениях и философско-практической системе индуизма. Йога включает в себя огромную

систему различных уровней и степеней, основанную не только на упражнениях для тела, но и работает с дыханием, мыслями, знаниями.

Йога приносит много пользы: улучшает здоровые суставов, поддерживает свежесть и остроту ума, улучшает сон, предотвращает травмы в спорте, ускоряет восстановление организма после физических тренировок [5].

4. Фитбол-аэробика – это упражнения со специальным упругим резиновым (каучуковым) мячом от 45 до 95 см. в диаметре. Фитбол – с английского: «fit» (фит) – здоровый, сильный, и «ball» (бол) – мяч, что дословно можно перевести как здоровый мяч или мяч для здоровья. Данное направление фитнеса и аэробики достаточно просто для освоения всех категорий людей и не имеет каких-либо ограничений и противопоказаний к занятиям.

Упражнения с фитболом позволяют тренировать вестибулярный аппарат занимающегося, развивают координацию и чувство равновесия – ориентацию в пространстве. Данный вид приводит в действие моторно-висцеральные рефлексы и благоприятно сказывается на метаболизме.

Можно выделить следующие положительные эффекты занятий фитбол-аэробикой:

- развивается функция равновесия и вестибулярного аппарата;
- формируется правильная осанка, исправляются неверные изгибы позвоночника;
- увеличивается гибкость и подвижность в суставах;
- улучшается координация движения и развивается ловкость;
- укрепляются различные мышечные группы.

Данные методики и упражнения можно использовать в подготовке лыжников как многофункциональные средства: для тренировок, восстановления, реабилитации. Например, калланетику можно использовать комплексом для восстановления после соревновательных нагрузок, пилатес как статическую нагрузку при силовых тренировках (упражнение планка), а затем совмещая пилатес и фитбол, тем самым образуя очень эффективные силовые статичные позы для укрепления мышц, связок и суставов, а также координации.

Фитбол будет эффективным средством восстановления после больших компрессионных нагрузок на позвоночник и суставы (длительные кроcсы, имитации, силовые), а также хорошим способом психоэмоциональной разгрузки.

Йога – мощное средство для лыжника, как средство развития гибкости, так и работы над своей психологией самостоятельно [6].

5. Стретчинг (Stretching) – это разновидность фитнеса, направленная на растягивание мышц и укрепление связок, повышение гибкости тела. Данную систему упражнений разработали для того, чтобы расслабить мышцы после занятий и подготовить мышечную систему до занятий. От занятий спортом мышцы получают микротравмы, и чтобы они заживали быстрее, необходимо их растягивать.

Занятия стретчингом должно начинаться с разминки (разогрева тела), чтобы не травмировать связки. Во время тренировки мышцы и связки растягиваются, расслабляя все тело, упражнения затрагивают все группы мышц.

Основные принципы:

- растягивать по максимуму, но не до боли;
- расслабить все тело;
- придавать суставам – подвижность, мышцам – эластичность;
- регулярность – залог пластичного, гибкого тела.

Тренировка может состоять из упражнений: изометрических (на одну группу мышц), изотонических (для нескольких групп мышц), растягивающих (для эластичности мышц) [7].

3, 4 Результаты и обсуждение

Опытно-экспериментальное исследование физической подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции проводилось на базе ДЮСШ отделение лыжных гонок. Изучая программу и предложив наши дополнения тренеру, были выбраны 6 групп.

Условно назовем наших испытуемых 1, 2, 3, 4, 5, 6. К экспериментальной группе относятся 1, 2 и 3 группы, а 4, 5 и 6 контрольные группы.

Для начальных данных берем:

- 1) данные медицинского обследования в диспансере, которые отражены в таблице 1;
- 2) тесты ОФП (общая физическая подготовка), которые отражены в таблице 2;
- 3) дополнительные параметры для исследования, которые отражены в таблице 3.

В конце сентября были проведены все те же самые обследования. Ниже предоставлены их результаты в рисунках 1, 2.

Таблица 1 – Начальные антропометрические данные

	Экспериментальная группа			Контрольная группа		
	1 лыжник-спринтер	2 лыжник-спринтер	3 лыжник-спринтер	4 лыжник-спринтер	5 лыжник-спринтер	6 лыжник-спринтер
Рост, см.	175	180	176	181	177	179
Вес, кг.	69	70	70	67	68	69
Обхват грудной клетки, см, пауза (вдох)	79 (88)	88 (100)	85 (93)	92 (103)	78 (87)	85 (93)
ЖЕЛ, мл,	3700	4000	3800	4100	3900	400
Динамометрическая сила кисти	40-40	40-41	38-38	44-43	40-40	39-40

Таблица 2 – Начальные показатели ОФП

	Экспериментальная группа			Контрольная группа		
	1 лыжник-спринтер	2 лыжник-спринтер	3 лыжник-спринтер	4 лыжник-спринтер	5 лыжник-спринтер	6 лыжник-спринтер
1	2	3	4	5	6	7
Прыжок в длину	215	210	205	220	215	206
100 метров бег	13,2	13,0	13,1	13,1	13,1	13,2
Бег 1 км.	3,02	3,05	2,56	3,01	2,55	3,08
Многискок (десятискок)	23,7	21,8	24,0	25,5	22,0	23,0
Подтягивание	13	17	15	12	14	15

Таблица 3 – Начальные показатели дополнительных параметров

	Экспериментальная группа			Контрольная группа		
	1 лыжник-спринтер	2 лыжник-спринтер	3 лыжник-спринтер	4 лыжник-спринтер	5 лыжник-спринтер	6 лыжник-спринтер
Гибкость (наклон на скамье), см.	+5	0	+3	-3	0	+3
Отжимания на брусьях	10	15	17	8	15	16
Подъем ног на перекладине	5	4	9	1	5	8
Стойка на одной ноге с закрытыми глазами, сек	0,40	0,35	0,45	0,25	0,45	0,35

После проведения начальной диагностики показателей ОФП и дополнительных параметров мы провели анализ полученных результатов, который приведен в таблице 4.

Таблица 4 – Анализ начальной диагностики показателей ОФП и дополнительных параметров в контрольной и экспериментальной группе

№ п/п	Показатель	Экспериментальная группа	Контрольная группа	t	p
1	Прыжок в длину с места	$18,5 \pm 1,06$	$20,7 \pm 0,53$	1,8	>0,05
2	100 метров бег	$18,3 \pm 0,8$	$18,5 \pm 1,19$	0,2	>0,05
3	Бег 1 км.	$11,7 \pm 1,59$	$12,5 \pm 1,72$	0,5	>0,05
4	Многискок (десятискок)	$15,4 \pm 0,7$	$15,5 \pm 1,18$	0,2	>0,05
5	Подтягивание	$8,8 \pm 1,59$	$9,5 \pm 1,73$	0,5	>0,05
6	Гибкость (наклон на скамье), см.	$10,4 \pm 1,06$	$11,7 \pm 0,53$	1,8	>0,05
7	Отжимания на брусьях	$15,3 \pm 0,7$	$15,5 \pm 1,18$	0,2	>0,05
8	Подъем ног на перекладине	$9,2 \pm 1,59$	$9,4 \pm 1,74$	0,5	>0,05
9	Стойка на одной ноге с закрытыми глазами, сек	$13,4 \pm 1,59$	$14,0 \pm 1,72$	0,5	>0,05

Сопоставление результатов начальной диагностики показателей ОФП и дополнительных параметров экспериментальной и контрольной групп показало, что различия между полученными результатами до начала эксперимента недостоверны, следовательно, уровень подготовленности лыжников-гонщиков экспериментальной и контрольной групп примерно равный.

В процессе формирующего эксперимента на экспериментальной группе проводилась целенаправленная работа с помощью комплексов упражнений, направленных на развитие и совершенствование спринтерских качеств у лыжников-гонщиков.

Контрольные группы занимались по классической методике подготовки ДЮСШ, которая основана на ГОСО РК по виду спорта лыжные гонки. В проведение тренировочного процесса экспериментальных групп применялись физкультурно-оздоровительные технологии (калланетика, пилатес, йога, фитбол-аэробика, стретчинг).

Далее проведем анализ результатов и сравним их с исходными данными. Для сравнения результатов рассчитываем средний прирост по всем показателям в экспериментальных и контрольных группах и сравниваем между собой.

Произошедшие изменения наглядно отображены в виде диаграммы на рисунке 1.

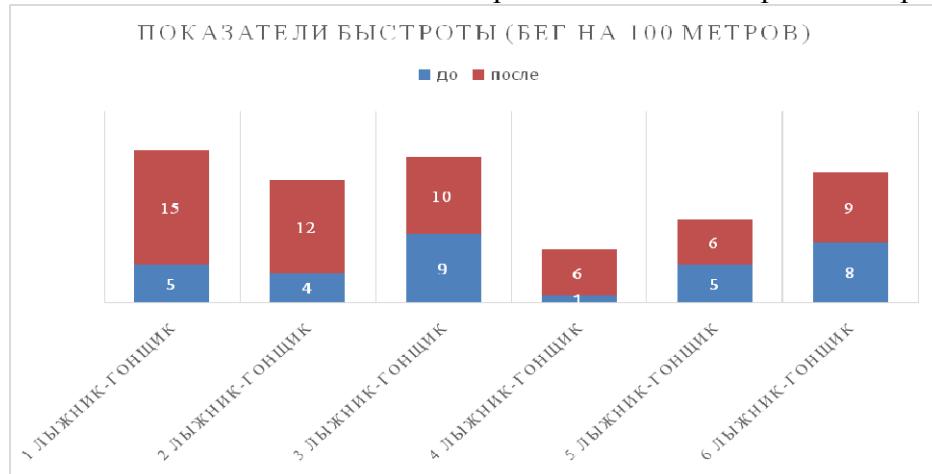


Рисунок 1 – Силовые показатели (подъем ног на перекладине)

Примечание: составлено по данным опытно-экспериментального исследования

Таким образом, мы можем сделать вывод, что силовые показатели исследуемых увеличились на большие значения, чем у контрольных групп – вследствие использования тренажера лыжника, а также статичных упражнений пилатеса и силовых с фитболом, так как они стимулируют развитие мышц и укрепляют связочный аппарат. Показатели быстроты в среднем больше выросли у исследуемых групп – вследствие работы упражнений из йоги, калланетики и стретчинга, что позволило проработать глубокие ранее не задействованные мышцы.

Произошедшие изменения наглядно отображены в виде диаграммы на рисунке 2.

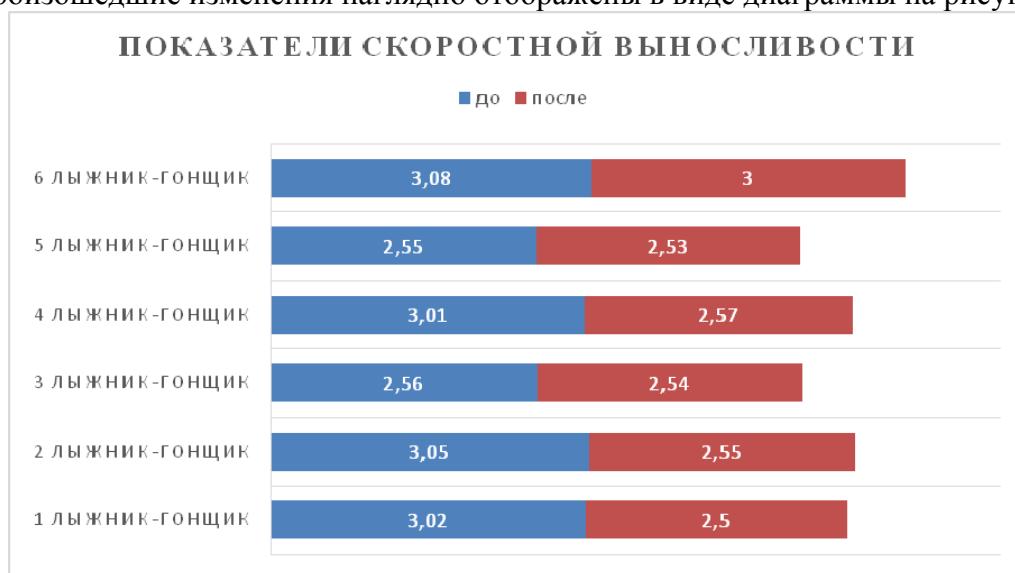


Рисунок 2 – Показатели скоростной выносливости

Примечание: составлено по данным опытно-экспериментального исследования

Таким образом, мы можем сделать вывод, что полученный результат демонстрирует увеличение возможностей преодолевать длинную дистанцию на более высокой скорости.

Больший прирост связан с увеличением пластичности и гибкости мышц и суставов путем упражнений йоги, пилатеса, калланетики и фитбол-аэробики, а также увеличением резервных запасов веществ в мышцах.

После проведения контрольной диагностики показателей ОФП и дополнительных параметров был проведен анализ полученных результатов.

Анализ контрольной диагностики показателей ОФП и дополнительных параметров в контрольных и экспериментальных группах показал, что результаты улучшились как в контрольных группах лыжников-гонщиков, так и в экспериментальных. Однако, в экспериментальных группах мы выявили больший прирост результатов чем в контрольных группах. Колossalный прирост в данной области связан с применением все тех же упражнений йоги, пилатеса и упражнений с фитболом. Данные упражнения улучшили координацию движений и позволили лучше управлять своим телом и ориентировать его в пространстве, развитие вестибулярного аппарата.

Проведя беседу со спортсменами исследуемых и контрольных групп, а также с их тренером, были выделены следующие позиции:

- спортсмены исследуемых групп стали испытывать меньше болей и тяжести в мышцах после сильно напряженных тренировок;
- после внедрения зарядки-йоги исследуемые спортсмены отметили более быстрый выход пульса на рабочий уровень во время тренировок;
- во время повторных тренировок отмечалось более быстрое восстановление пульса у исследуемых спортсменов;
- после тренировок исследуемые спортсмены отметили уменьшение чувства усталости;

- тренером была отмечена меньшая скованность движений при лыжероллерных тренировках и как следствие более легкая переносимость длительных тренировок на роллерах;
- улучшение техники передвижения на лыжероллерах, движения более правильные, без искажений;
- отмечено уменьшение нервного напряжения в сильно нагруженных циклах;
- более быстрая акклиматизация и адаптация на горном сборе (среднегорье);
- более быстрое восстановление после контрольных тренировок.

По результатам исследования, можно отметить, что применение данной методики не только не ухудшило общее развитие и подготовленность спортсменов, но и улучшило их адаптацию к нагрузкам, помогло быстрее переваривать нагрузку, улучшило двигательные качества.

5 Выводы

При анализе литературы были определены основные понятия по теме исследования, выявили особенности развития юношей 13-14 лет, раскрыли особенности развития физических качеств юношей 13-14 лет, занимающихся лыжными гонками, определили средства и методы развития общей выносливости юношей 13-14 лет, занимающихся лыжными гонками.

Организм 13-14 летних подростков недостаточно приспособлен для максимального развития специальной выносливости, что связано с недостаточным развитием сердца и дыхательного аппарата в этом возрасте, и с тем, что работа по развитию выносливости является значительным бременем для энергетических ресурсов организма, которые в этот период обеспечивают процессы роста.

В данной работе описаны методики и технологии, использование упражнений из которых поможет преодолеть тяжелые нагрузки и подготовить спортсмена к еще более серьезным испытаниям, а также поможет развить физические качества. Преимущества данной методики в ее непричастности к основной базовой программе любого тренера, она лишь вносит корректизы.

В работе проведено исследование, результаты которого описывают полезность данной методики и качественные результаты. Исследование проводилось на юношах в спортивной школе по зимним видам спорта, все испытуемые имели один спортивный разряд и приблизительно равные результаты в течение предыдущего сезона.

Результаты педагогического эксперимента показали, что начальный уровень развития юношей был не достаточным. В конце педагогического исследования наблюдается прирост результатов у юношей во всех показателях.

Данная методика может быть использована в качестве средства, повышающего возможности адаптации организма молодых спортсменов к нагрузке, а соответственно и средства, повышающего тренировочное воздействие. Использование упражнений современных физкультурно-оздоровительных технологий считаю оправданным в лыжных гонках.

Проблематика исследования характерна не только для лыжных гонок, но и для других циклических видов спорта, где необходимо испытывать большое количество нагрузок на развитие выносливости для обеспечения высокого спортивного результата и спортивного совершенствования.

Список литературы

- 1 Антонова О.Н., Кузнецов В.С. Лыжная подготовка (методика преподавания): Учебное пособие для студентов средних педагогических заведений. – М.: Академия, 1999. – С. 6-9.
- 2 Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания – М.: Физкультура и спорт, 1990. – С. 9-12.
- 3 Багин Н.А. Лыжный спорт (гонки) – Учебное пособие для студентов заочников ИФК – Великие Луки, 1999. – С. 13-14.
- 4 Мягкоступова Т.В. Йога: Учебное пособие – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2016. – С. 20-24.
- 5 Коробченко А.И., Парfenov С.П. Воспитание выносливости средствами лыжной подготовки: Учеб.-метод. пособие. – Иркутск: ИрГУПС, 2009. – С.18-19.

6 Служкина Е.А., Служкин В.Г. Управление учебно-тренировочным процессом лыжников – 2011. – С. 6-9.

7 Манжосов В.Н., Маркин В.П. Совершенствование методики тренировки лыжника-гонщика: учеб. пособие для студентов ин-тов физ. культуры и слушателей фак. повыш. квалификации – М.: ГЦОЛИФК, 2015. – С.12-18.

Материал поступил в редакцию: 18.09.2019

АГЕЕВА, С.В.

13-14 ЖАС ШАҢҒЫ-ЖАРЫСУШЫЛАРДЫҢ СПРИНТТІК ҚАШЫҚТАҮҚҚА ФИЗИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛЕКТЕРИ

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық талаптарына сәйкес шаңғы спорттының қазіргі жағдайы спорт нәтижелерінің өсу динамикасын анықтайды және спортшыларга жоғары талаптар қояды. Қазіргі шаңғы жолы шабандоздардың физикалық дайындығына белгілі бір талаптар қояды. Жолды жылдам жылдамдықпен ойдалыпай өтүү үшін спортшы физикалық жақсы дайындалған болуы керек, яғни мықты, қатал, ақыл-ойы мен тактикалық дайындығы жақсы, ұтқырлық техникалық жақсы болуы керек.

Кітім сөздер: шаңғы дайындығы, физикалық дайындығы, жарыс қызметі, спортшылар, техника, тактика, шаңғы жарысы, курделі дамыту.

AGEEVA, S.V.

FEATURES OF THE PHYSICAL TRAINING OF SKIERS-RACERS 13-14 YEARS OLD AT SPRINT DISTANCES

The current state of skiing, in accordance with the socio-economic requirements of modern society, determines the growth dynamics of sports results and makes high demands on athletes. The modern ski road makes certain demands on the physical training of riders. To successfully pass the path at a fast speed, the athlete must be well physically prepared, i.e., be strong, tough, mentally and tactically prepared, have good mobility techniques.

Key words: *ski training, physical training, competitive activity, sportsmen, technique, tactic, ski race, integrated development.*

УДК 796

Аканов, Ш.К.

дene шынықтыру дайындығының оқу тәрбие орталығының ага оқытушысы,
Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

СТУДЕНТ ЖАСТАР АРАСЫНДА САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін

Бұл мақалада студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Осы тақырыпта социологиялық сауалнама жүргізілді, студенттерге салауатты өмір салтын жүргізуге кедергі көлтіретін факторлар мен себептер анықталды. Жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелерін шешу жолдары анықталды. Жастарды салауатты өмір салтын ұстануга баулып, денелерінің шынықканы мен денсаулықтарының мықты болуына көз жеткіздіру. Өзге бөгде, денсаулықта зиян көлтіретін заттарды қолданудың көріністері жайлы айтты, салауатты өмір салтын ұстанған азамат қасиеті жайлы айтту. Қунделікті сабак жоспарына салауатты өмір салтын дамытуға бағытталған білімді, жаттығуларды енгізу маңыздылығы жайлы айтту.

Кілт сөздер: салауатты өмір салты, спорт, дene шынықтыру жастығулары, дұрыс тамақтану, күн тәртібі, алкоголь, темекі шегу, денсаулықты сақтау, салауатты үйқы, білім беру міндетті, факторлардың жері, әдемтер, себептер, өзін-өзі тәрбиелу, нәтижелер.

I Кіріспе

Денсаулық – бұл кез келген адам өмірінің ең маңызды элементі. Денсаулық адамға күнделікті ойлаған жоспарларды, мақсаттарды, міндеттерді жүзеге асыруға көмектеседі. Адамның өз денсаулығына деген қамқорлығы оның өмірін ұзартуға көмектеседі.

Ғылыми зерттеулер барлық гигиеналық ережелерді сақтай отырып, Жер ғаламшары халқының көп бөлігі 100 жылға дейін және одан да көп өмір сүруге қабілетті деген қорытындыға әкеледі.

Өкінішке орай, көптеген адамдар салауатты өмір салты нормаларын сақтамайды, соның ішінде олар туралы білмейді. Кейбіреулер тамақ ішудегі шараларды білмейді, бұл семіздік пен басқа да түрлі ауруларға әкеледі: гастрит, холецистит, колит және т.б. басқа да аз қозғалады, өз жаландығына байланысты немесе мамандықтың ерекшелігіне байланысты, осының салдары ерте қартаю болып табылады. Кейбір тауық, алкоголь көп тұтынады, бұл олардың өмір сүру ұзақтығын айтартылған қысқартады. Сондай-ақ көптеген адамдар үнемі күйзеліске, мазасыздыққа ұшырайды, күнделікті істерден демала алмайды, бұл жүйке бұзылуына, ішкі органдардың әлсіреуіне әкеп соғады [1].

2 Материалдар мен әдістер

Өзектілігі. Қазіргі уақытта жастар арасында салауатты өмір салтын насиҳаттау үрдісі байқалуда. Студенттер дұрыс тамақтануға, жаттығуларға қатысуға, күн тәртібін сақтауға тырысады. Сондықтан осы мақаланың тақырыбы қазіргі уақытта өзекті болып табылады. Адамзат, соның ішінде студенттер де өз денсаулығын сақтау, нығайту және жақсарту мәселесін белсенді зерттейді [2].

Мақаланың мақсаты. Студенттердің салауатты өмір салтына деген қарым-қатынасын талдау болып табылады. Осы мақсат қажету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

1. «Салауатты өмір салты» (бұдан әрі – СӨС) ұғымын анықтама беру.
2. СӨС құрылымдық компоненттерін бөлу.
3. Студенттердің СӨС-ға деген қарым-қатынасын талдау.
4. СӨС қатысты негізгі мәселелерді іанықтау [3].

Ғылыми жаңалық. Студенттерді салауатты өмір салтына тарту әдістерін анықтау болып табылады, ал салауатты өмір салтын ұстанатын студенттер санының көбеюіне байланысты.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Салауатты өмір салты (СӨС) – денсаулықты сақтауға, аурулардың алдыналуға және жалпы адам ағзасын нығайтуға бағытталған адамның өмір салты.

«Салауатты өмір рсалты» ұғымын әр адам үшін жеке түсіну. Адам жалпы қабылданған ережелер мен нормаларды да, ең алдымен өз ағзасының ерекшеліктерінде ескеру ітиіс. Жас үрпақ денсаулығын сақтау – қоғамның маңызды әлеуметтік міндеттерінің бірі. Жоғары білікті мамандарды даярлау үшін салауатты өмір салтын қалыптастыру қажет. Бұғынгі таңда халықтың бұл санаты қоршаған ортаның теріс әсеріне, ақыл-ой және физикалық шиеленіске, өмірдің өзгеретін жаңа жағдайларына бейімделуге ұшырайды.

Салауатты өмір салтының компоненттері: зиянды әдептердің болмауы, спортпен айналысу және дene белсенділігі, қалыпты күн тәртібі, қалыпты үйқы, теңгерімді тамақтану.

Темекі шегу мен алкоголь – жастар арасында ең көп таралған зиянды әдептер. Шылым шегу оқу материалын қабылдау төмендегені дәлелденді. Сондай-ақ, ол түрлі аурулардың себебі болып табылады және ерте қартаюға әкеледі. Алкогольді үнемі қолданғанда жүйке жүйесінің, сондай-ақ адамның ішкі органдарының қызметі бұзылады.

Сонымен қатар, СӨС басты компоненттерінің бірі қымыл-қозғалыс және дене белсенелділігі болып табылады. Шыдамдылық, икемділік, үйлестіру, күш, жылдамдық сияқты қабілеттерін дамыту адам денсаулығын нығайтуға ықпал етеді. Барлық осы қабілеттер үшін үнемі және ынталы жаттығу қажет [3, 4].

Күн тәртібі және дұрыс үйқы өз уақытын тиімді бөлуге көмектесіп қана қоймай, үйқы кезінде адам бұлшық еттерінің белсенді өсуіне, физикалық және ақыл-ой жүктемелерінен демалуға ықпал етеді.

Салауатты өмір салтының негізін дұрыс тамақтану құрайды. Әрбір тамақ тенденстіліген болуы керек, яғни ақуыздар, майлар, көмірсулар және талшық. Қоректік элементтердің дұрыс арақатынасын сақтағанда организм қалыпты қалыптасады және жұмыс істейді. Студенттер – белгілі бір еңбек, түрмис, әлеуметтік мінезд-кулқы мен ерекшеленетін ерекше әлеуметтік топ. Олардың СӨС қалыптастыру мәселесі көп. Кейбіреулер дұрыс тамақтануды, күн тәртібін, тұрақты физикалық жаттығулардың идеалы депсанайды, басқалары темекі шегу, алкоголь, есірткі түрінде идеал табады. Салауатты өмір салты мен СӨС жүргізбеудің себептері, белгілі бір ұстанымды таңдауда студенттерге қандай факторла рәсер ететінін анықтау қажет. Ол үшін ЖОО-да СӨС насиҳаттау, зиянды әдеттерден бас тарту, студенттердің дене, психологиялық және әлеуметтік денсаулығын анықтау бойынша профилактикалық жұмыстар жүргізіледі [4].

Осы сауалнаманы талдап, мен келес інтижелерге қол жеткіздім:

- 1) студенттердің көшілігі қозғалмалы, бірақ белсенді емес өмір салтын жүргізеді, яғни белсенді спортпен айналыспайды.
- 2) студенттердің жартысынан көбі темекі тартпайды және алкогольді сирек қолданады.
- 3) сұралғандардың 75% өзінің тамақтануын бақылауға тырысады, бірақ кейде «фаст-фуд» – дан бір нәрсе бере алады.
- 4) сұралғандардың басым бөлігі 4-6 сағаттан үйықтайды, адамның қалыпты өмір сұруі үшін кемінде 8 сағат үйықтауы керек.
- 5) студенттердің жартысынан астамы салауатты өмір салты болып табылатынын анықтусінеді.

Осылайша, қазіргі жастар еңбек және демалы срежимін, ұтымды тамақтануды сақтамайды, спортпен белсенді айналыспайды деген қорытынды жасауға болады. Студенттер өз күнтәртібін қатаң сақтау, тәулігіне 8 сағаттан кем емес үйықтау және үйықтау, дұрыс тамақтануға тырысу, жаяу көп жүру, спортзалда айналысу керек. Содан кейін студенттер шаршаумен әлсіздік пайда болмайды. Оқу адам өміріндегі маңызды спект болып табылады, бірақ денсаулық берінен жоғары болуы керек. студенттердің көп бөлігі СӨС деген, оның негіздері мен принциптерін біледі. Сауалнама нәтижесі бойынша студенттердің жартысынан астамы зиянды әдеттерге ие емес. Әрине, олардың студенттері салауатты өмір салтын ұстануға көдергі келтіретін негізгі фактор болып табылады, бұл олардың денсаулығына өте зиянды әсер етеді. Бұл әдеттерден құтылу керек [4, 5].

Студент жастардың көшілігі денсаулықты физикалық әл-ауқаты деңгейінде қабылдайды және оны зиянды әдеттерден бастартуды, дұрыст амактануды және денешынықтыру мен айналысуды сақтаудың негізгі шарты деп санайды. Алайда, оларды сақтауда басты құндылық ретінде денсаулыққа деген көзқарас әлі қалыптаспаған.

Білім беру үдерісінде студенттердің салауатты өмір салтын қалыптастыру қоғамның маңызды міндеті болып табылады. Студенттерді өз денсаулығын нығайтуға, сақтауға, салауатты өмір салтын насиҳаттаумен және қолдау мен айналысуға ынталандыру қажет, бұл салауатты өмір салтын ұстанатын адамдар санының одан әрі ұлғаюына әкеледі. Білім беру процесін есалауатты өмірсалтын дамытуға бағытталған білімді, жаттығуларды енгізу қажет. Әрине, салауатты өмір салтын қалыптастыру процесінде салауатты өмір салты принциптеріне үйренетін білім беру үйымдары маңызды рөл атқарады [5].

5 Қорытынды

Бірақ сол уақытта адам өзі салауатты өмір салтын ұстанғысы, өзін-өзі тәрбиелегісі келеді және ең жақсы нәтижелерге үмтүлғысы келеді.

Егер болашак ұрпақтың денсаулығын ойласақ, парасаттылыққа, адамгершілікке, сауаттылыққа осындай сана арқылы тәрбиелеген озық ойлы үлгілерді қазіргі кездегі мектептегі оку-тәрбие үрдісіне пайдалану өмірдің өзекті мәселесі болуы тиіс. Әр окушының жан-жақты дамуына жағдай жасау – әр мектептің, әрбір ұстаздың, әрбір ата-ананың парызы деп білуге болады. Салауатты өмір салты дегеніміз – әрбір жеке адамның өнімді еңбек етіп, тұрмыс құруы, бос уақытында дем ала білуі, қысқасы, адамның құнделікті дұрыс қалыптасқан өмір тіршілігі. Сонымен еліміздің кез-келген азаматы салауатты өмір сұру үшін парасатты, зерделі, білімді, салауатты болуы маңыздылық танытады. «Сіздердің табыстарыңыз – ата-аналарыңыздың табысы, туғандарыңыз мен туыстарыңыздың табысы, отбасыларыңыздың табысы, барлық отандастарыңыздың табысы, біздің Отанымыздың табысы». («Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты) «Он екі мүшен сау болса – жарлымын деме», – деп халқымыз денсаулықты адам өміріндегі орнын, тән сұлуулығын, жан тазалығын еш нәрсемен айырбастауға, теңестіруге болмайтынын ұрпақтарына ескертіп отырған. Шәкәрім атамыз «адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады, олар барлығынан басым болатын – адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек», – деген еді. Көзге көрінбейтін нәзік сезімді, аса құнды қасиеттерді жүректен жүрекке жеткізу шебер тәлімгердің ғана қолынан келеді. Біздің тәрбие бастамамыздың негізі салауатты өмірге жас жеткіншектерді баулу, оны қалыптастыру. Жастарымыздың жүзінен күлкі, жүргегінен жалын, саналы сезім төгілсе онда ұрпағымыздың денінің саулығы. Еңсілі егеменді еліміздің ертеңінен үлкен үміт қутеміз. Жастардың денсаулығы, жігері, қайраты, білімі егемендігіміздің беделі, еліміздің мақтанышы болмақ.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Икіманова Г. Саулық пен сымбат. – Алматы: Қайнар, 1991.
- 2 «Қазақстан мектебі» журналы. – 2006. – №4.
- 3 Журавлева И.В. Отношение к здоровью индивида и общества. М.: Наука, 2010. – С. 239.
- 4 Уақбаев Е. Қазақстанда дene тәрбиесі жүйесінің дамуы. – Алматы: Санат, 2000ж.
- 5 Семёнова Н.А. Здоровье здорового человека. Практическая экология XXI века. Мск. 2008. – С. 107-111.

Материал редакцияга тұсті: 13.09.2019

АКАНОВ, Ш.К.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СРЕДИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

В данной статье рассматривается вопрос формирования здорового образа жизни среди студентов. Приведён социологический опрос на данную тему, определены факторы и причины, мешающие студентам вести здоровый образ жизни. Определены способы решения проблемы формирования здорового образа жизни среди молодёжи.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, спорт, физические упражнения, правильное питание, распорядок дня, алкоголь, курение, сохранение здоровья, здоровый сон, воспитательная задача, влияние факторов, привычка, причины, самообразование, результаты.

AKANOV, S.K.

FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE AMONG STUDENTS

This article discusses the formation of a healthy lifestyle among students. A sociological survey on this topic is given, the factors and causes that prevent students from leading a healthy lifestyle are determined. The ways of solving the problem of forming a healthy lifestyle among young people are determined.

Key words: healthy lifestyle, sport, physical exercise, proper diet, daily routine, alcohol, smoking, preservation of health, healthy dream, educational task, influence of factors, habit, causes, self-education, results.

УДК 796.1

Гурская, И.Ф.
магистр туризма,
старший преподаватель кафедры ТиПФКСиТ
Тынбаев, Ж.А.
студент 4 курса ОП «5В090200 – Туризм»,
КГПУ имени У. Султангазина,
Костанай, Казахстан

ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ КОНЬКОБЕЖЦЕВ НАЦИОНАЛЬНОЙ СБОРНОЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассматриваются возможности повышения скоростно-силовых качеств у спортсменов с применением методик зарубежных и отечественных авторов. Дано описание основ подготовки спортсменов-стартеров на длинные дистанции. Применения методики обоснованы и представлены в таблицах результатов тестирования на заключительном этапе экспериментального исследования.

Ключевые слова: возможность повышения результатов, эффективные методики в конькобежном спорте, Олимпийский цикл подготовки спортсменов.

1 Введение

Современный уровень развития конькобежного спорта свидетельствует о скачке в результатах преодоления дистанции спортсменами. Дальнейший прогресс спортивных достижений прямо зависит от важнейших факторов, лимитирующих рост спортивных достижений. Следовательно, возросли требования по всем сторонам подготовки спортсменов, в том числе многолетней.

В рациональном построении многолетней подготовки, логично сочетающей соревнования, тренировки, восстановительные мероприятия, обоснованное чередование циклов и периодов подготовки, ее отдельных компонентов, по нашему мнению, на сегодняшний день имеются наибольшие резервы для повышения эффективности подготовки спортсменов высокой квалификации [1].

Наиболее достоверным показателем эффективности тренировочного процесса является уровень прироста спортивных результатов. При этом просматривается и определенный недостаток: в оценке данного показателя, который возможно определить только по итогам выступлений конькобежцев в наиболее ответственных стартах.

2 Материалы и методы

В научных трудах многие авторы обращались к проблемам повышения эффективности тренировочного процесса, предлагая свои методики в данном направлении. Перечень научных трудов по применению различных методик подготовки спортсменов и организации тренировочного процесса представлен в таблице 1.

Таблица 1 – Список научных трудов по технологиям и методикам тренировочного процесса

Имя автора	Методики тренировочного процесса
Платонов В.Н.	Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте
Мартыненко И.В.	Методика спортивной подготовки юных конькобежцев на начальном этапе в условиях крытых катков Актуализация методики подготовки конькобежцев 11-12 лет в современных условиях

Трутаева И.Н.	Методика подготовки высококвалифицированных конькобежцев с трехцикловой периодизацией тренировочного процесса в условиях крытых катков
Кайкан С.М.	Особенности функционального состояния сердечно-сосудистой системы и нейровегетативной регуляции ее деятельности у конькобежек-спринтеров
Бахрах И.И., Докторевич А.М.	Комплексный контроль в системе подготовки юных конькобежцев
Вашляев Б.Ф.	Тренировка квалифицированных конькобежцев
Аркаев Л.Я., Сучилин Н.Г.	Технология подготовки спортсменов высшей квалификации
Васильковский Б.М., Иванов В.С.	Модель годового цикла тренировки конькобежцев-многоборцев

В научной литературе представлены как общие методики подготовки спортсменов, так и технологии, и методики проведения тренировок конькобежцев с учетом специфики данного вида спорта.

3, 4 Результаты и обсуждение

В ходе исследования мы изучили Олимпийский цикл подготовки спортсменов на примере национальной сборной конькобежцев Республики Казахстан. Он состоит из пяти основных этапов:

- 1) повышение специфической по виду спорта двигательной подготовленности;
- 2) приобретение новых технических навыков и комбинаций высокой сложности;
- 3) обновление соревновательных комбинаций;
- 4) повышение технического мастерства и достижению устойчивости (надёжности) соревновательных действий;
- 5) улучшение качества, стабильности соревновательных действий и устойчивости к стрессу [2].

Приведенные выше этапы определяют промежуточные и конечные цели в четырехлетнем цикле подготовки спортсменов высшего мастерства.

В таблице 2 представлены основные направления спортивной подготовки в рамках четырёхлетнего цикла.

Таблица 2 – Спортивная подготовка в рамках четырёхлетнего цикла

Год	Основные направления подготовки
1-й	Приглашение и тестирование новых кандидатов, подбор тренеров и других штатных специалистов, обновление и корректировка привычных форм и методов тренировки, обновление, набора упражнений; формирование командного духа и духа товарищества у спортсменов и штатных специалистов
2-й	Дальнейший отбор и утверждение новых кандидатов, приобретение новых технико-тактических навыков, увеличение тренировочных нагрузок, повышение качества тренировочного процесса
3-й	Достижение максимального уровня тренировочных нагрузок; утверждение плана годичного цикла подготовки к олимпийскому сезону и определение индивидуальных характеристик выполнения соревновательного упражнения для каждого члена команды
4-й	Стабилизация состава команды (обычно двойного состава олимпийской сборной); стабилизация тренировочных нагрузок на уровне предыдущего года, утверждение и закрепление модели поведения на соревновании и выполнения соревновательного упражнения

Исследование проходило на базе сборной команды Республики Казахстан по конькобежному спорту. В исследовании принимали участие 5 спортсменов: из них 3 мастеров спорта, 2 – мастеров спорта международного класса. Возраст спортсменов от двадцати до тридцати лет.

Экспериментальное исследование по развитию силовой выносливости конькобежцев нами проводилось в несколько этапов:

1 этап констатирующий (2018-2019 гг.) – констатирующий эксперимент: выявление уровня развития силовой выносливости конькобежцев-стайеров на момент начала эксперимента. Формирующий этап экспериментального исследования проходил с декабря 2018 года по апрель 2019 года.

Формирующий эксперимент ориентирован на изучение динамики развития изучаемого педагогического явления в процессе активного воздействия исследователя на условия выполнения деятельности. На определенном этапе исследования мы анализировали запись соревнований 2018-2019 гг. у спортсменов, участвующих в эксперименте, на дистанции 3000 м.

На основе полученных данных сделаны выводы и даны рекомендации по развитию силовой выносливости конькобежцев.

В нашем исследовании целью констатирующего эксперимента является выявить уровень силовой выносливости конькобежцев-стайеров. Спортсмены показали результат на главных соревнованиях сезона.

Оценка исходного уровня показателей силовой выносливости нами осуществлялась по методике Б.М. Васильковского. Данная методика основывается на подсчете количества шагов (что определяет силовую выносливость в коньках) во время соревнований и контрольных тренировок [5].

Полученные данные сводились в таблицу, отражающие результаты тестирования на начальном этапе экспериментального исследования представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Результаты тестирования на начальном этапе экспериментального исследования

Спортсмен (Ф.И.О.)	Результат 3000 м. (мин)	Кол-во шагов в начале	Силовая выносливость в кругах	Скоростная выносливость, в кругах	Некомпенсированное утомление в кругах
Кузин Д.	4.09.65	8-14	3	2 (9-15)	2 (10-16)
Айдова Е.	4.20.30	8-14	2	2 (12-16)	3 (12-16)
Мезенцев Ф.	4.12.73	6-14	2	3 (9-15)	2 (10-15)
Кленко А.	4.23.12	10-14	4	1 (9-15)	2 (10-15)
Морозов Д.	4.21.06	8-14	4	1 (9-16)	2 (10-16)
Среднее значение	4.17.36	8-14	3	1,8	2,2

По результатам тестирования на начальном этапе исследования наблюдается определенное соотношение отдельных показателей, указанных в таблице 3: у нескольких спортсменов. «Количество шагов в начале» показывает нам, как спортсмен бежит в начале дистанции, то есть на прямой и в повороте, а также на протяжении всего круга.

Далее показатель «силовой выносливости» показывает, сколько кругов он держит заданную скорость и заданное количество шагов. Следующий столбец «скоростная выносливость, компенсированная», нам говорит о том, как спортсмены держат ту же скорость, но уже с большим количеством шагов. Это еще показатель накопления лактата в мышцах, усталости, на дистанции и не компенсированное утомление, когда спортсмен бежит на морально-волевых качествах, а не на тренированности. Последний столбец таблицы показывает, как падает скорость и увеличивается количество шагов на дистанции.

Спортсмены показывают достаточно высокий результат, при этом сохраняют одинаковый темп бега, то есть прикладывают на протяжении всей дистанции одинаковое количество силовых импульсов или отталкиваний, при этом скорость круга практически не падает, а остается в пределах 1 секунды.

На следующем этапе экспериментальной работы спортсменам была предложена модифицированная тренировочная программа.

Развитие силовой выносливости сводилось к решению двух задач: повышение, всеми возможными способами величины МПК и формирование мотивационной установки к преодолению неприятных ощущений, связанных с развитием утомления в процессе работы, тем более ощутимого, чем выше интенсивность последней.

В ходе исследования тренировочного процесса мы берём за основу методику Маурицио Маркетто. Итальянский тренер, профессор Маурицио Маркетто разработал собственную методику подготовки спортсменов на олимпийский цикл (4 года). Метод заключается в четком планировании тренировочного процесса с учетом сезонности и распределения объема нагрузок: велотренировки в летний сезон, у мужчин спарринг партнер на ледовых тренировках, длинная штанга (30-40 приседаний с 50-70% от макс.) – с каждым годом объем уменьшается и так спортсмен подходит к олимпиаде.

В ходе исследования мы определяли возможность эффективного применения данного метода в Национальной сборной конькобежцев Республики Казахстан. Для улучшения результатов спортсменов в ходе эксперимента мы расширили методику Маурицио Маркетто. В известную методику подготовки спортсменов итальянского тренера мы добавили несколько слагаемых с целью обновления и повышения результативности: выявляли где будет силовая выносливость спортсмена выше, сравнили традиционную подготовку и подготовку конькобежцев по модернизированной методике Маурицио Маркетто. Данные результатов отображены в таблице 4.

Таблица 4 – Различие традиционной подготовки и подготовки конькобежцев по модернизированной методике Маурицио Маркетто

Традиционная подготовка	Подготовка по методике Маурицио Маркетто
Велоработа 50-70 км за одну тренировку	Работа на велосипеде 100 км за одну тренировку
Преобладает СФП над ОФП (прыжковая, имитационно-техническая)	Преобладает СФП над ОФП, но большая разница в объёме (количество кругов за одну тренировку на льду, количество прыжков)
Силовые тренировки на все группы мышц, один час.	Силовая тренировка на все группы мышц 30 минут, силовая работа на мышцы ног (приседания до 35- 40 раз за один подход)
Работа на льду направлена на скоростно-силовую выносливость (многократное пробегание коротких отрезков)	Работа на льду в основном, набора объема (за один подход до 50 кругов)
Отработка техники прохождения поворота по кругу или прямо, в одну сторону (на земле, на эспандере)	Отработка техники прохождения поворота прямо, правым, и левым боком (на земле, на эспандере).

Нами были внесены следующие дополнения в Подготовку по методике Маурицио Маркетто: с внесением дополнений:

- упражнения на ленте в сторону в силовой тренировке и перед льдом (в разминке);
- в специальных круговых тренировках;
- включены упражнения на динамическое равновесие;
- включены спарринг-партнеры для мужчин.

В связи с этим была модифицирована методика развития силовой выносливости Маурицио Маркетто. Мы выяснили, что для развития силовой выносливости способствуют тренировки, выполняемые на мощности равной анаэробному порогу. Каждому спортсмену подбирается индивидуальный объем нагрузки» [3].

Формирующий этап экспериментального исследования проходил с декабря 2018 года по апрель 2019 года. Для проверки эффективности предложенной методики развития силовой выносливости конькобежцев, в конце экспериментального исследования нами было проведено повторное тестирование спортсменов.

Тестирование уровня показателей силовой выносливости нами осуществлялось по таким же критериям, которые были использованы в констатирующем эксперименте: подсчет количества шагов во время соревнований по методике Б.М. Васильковского.

Поскольку основным показателем эффективности представленной методики являются непосредственно выступления на соревнованиях, мы проанализировали график бега спортсменов по кругам, – на дистанции 3000 м. Результаты тестирования представлены в таблице 5.

Таблица 5 – Результаты тестирования на заключительном этапе экспериментального исследования (экспериментальная группа)

Спортсмен (Ф.И.О.)	Результат 3000 м (мин.)	Кол-во шагов в начале	Силовая выносливость в кругах	Скор. вынос. в кругах (компенсир.)	Некомпенсированное утомление в кругах
Кузин Д.	4.06.61	8-14	4	1 (8-15)	2 (9-15)
Айдова Е.	4.19.16	8-14	3	2 (9-14)	2 (9-17)
Мезенцев Ф.	4.12.20	8-14	3	1 (9-14)	3 (9-15)
Кленко А.	4.20.15	10-14	4	2 (10-15)	1 (11-15)
Морозов Д.	4.14.95	10-14	5	1 (10-15)	1 (11-15)
Ср.знач.	4.14.61	8-14	3,8	1,4	1,8

По результатам контрольного исследования можно отметить, что у спортсменов увеличилось число кругов, пробегаемых за счет силовой выносливости, там они значительно меньше стали переходить в зону некомпенсированного утомления, что способствовало росту результатов на 3 км.

У спортсменов Кузина Д. и Мезенцева Ф. силовая выносливость выросла почти вдвое. Они на протяжении всего сезона смогли удержать заданный темп и результат, что показывает хорошую подготовку.

Также у Кленко А. выросла силовая выносливость в один круг, это хороший показатель, т.к. компенсированном утомлении он может находиться дольше.

В результате данного эксперимента, у спортсменов наблюдался прирост силовой выносливости на 1,06 %, виден прогресс в конкретном качестве, повысился уровень на которые вышли спортсмены в сезоне 2017-2018 гг.

5 Выводы

Основная задача подготовки – изыскать скрытые резервы организма спортсмена в различных сторонах его подготовленности (физической, технико-тактической, психологической), и обеспечить их проявление в тренировочной и соревновательной деятельности. Особое внимание уделяется поиску скрытых резервов в сфере тактической и психологической подготовленности [7].

Наиболее значимыми методическими положениями и принципами подготовки спортсменов в олимпийском цикле являются следующие:

- перспективное планирование подготовки, комплексная увязка ее составляющих и систем обеспечения (научного, медицинского, материально-технического, финансового и др.);
- целевой подход, согласно которому, прогнозируемый конечный результат спортсмена на республиканских и международных соревнованиях определяют содержание и характер процесса подготовки;
- базовая подготовка с опережающим развитием физической, функциональной и психологической подготовленности;
- целенаправленное применение в тренировочном процессе инновационных технологий повышения работоспособности;
- углубленная индивидуализация тренировочного и соревновательного процесса;
- оптимальное сочетание нагрузки и факторов восстановления;
- динамичность системы подготовки, гибкое планирование, оперативная коррекция тренировочного процесса в соответствии с текущим состоянием спортсмена [4].

Для успешного выступления на Олимпийских Играх (2018 и 2022 гг.) необходимо уделить дополнительное внимание следующим факторам: научно-методическому обеспечению и медико-биологическому обеспечению, восстановительным мероприятиям и режиму активного отдыха спортсменов [8].

Принимая во внимание мировой положительный опыт подготовки спортсменов, в том числе быстро развивающихся азиатских стран (Китай), необходимо в Республике Казахстан создать центры научно-методического информационного обеспечения подготовки национальных сборных команд Республики Казахстан по видам спорта, которые бы аккумулировали в себе все новое в спортивной индустрии.

Задачами таких центров должно быть:

- сбор и анализ данных уровня спортивного мастерства, физического состояния основного и резервного состава, данных антидопингового контроля;
- информационно аналитическое обеспечение деятельности по всем вопросам подготовки сборной команды;
- подготовка, разработка и внедрение рекомендаций по вопросам подготовки сборных команд к Олимпийским Играм;
- проведение комплексных обследований сборных команд, анализ полученных данных и сравнение их с промежуточными целевыми показателями, для основании этого внесение корректировок в тренировочный процесс;
- проведение анализа тренировочных и соревновательных нагрузок с учетом индивидуализации;
- разработка рекомендаций по спортивному питанию.

При формировании резерва сборных команд ВСМ основой организации должна быть централизованная подготовка спортсменов.

Важным элементом в организационной структуре необходимо выделить наличие административной группы в лице начальников основной и молодежной команд, тренера-администратора и тренера-механика, призванной снять большой объем рутины с тренерского состава и высвободить время для эффективного планирования и организации тренировочной деятельности [6].

Утверждение рациональной схемы взаимодействия сборной команды разграничит ответственность, определит основные направления подготовки сборной команды к зимним олимпийским играм 2022 г. с учетом уровня результата в конкретные дисциплины.

Список литературы

- 1 Васильковский Б. Методики подготовки Олимпийского цикла. – 2003.
- 2 Германов Г.Н., Цуканова Е.Г. Журнал «Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта». – 2010.

- 3 Гречман В.А., Муратов В.А. Силовая подготовка конькобежцев-спринтеров высокой квалификации // Конькобежный спорт. – 1990.
- 4 Гришина Ю.И. Общая физическая подготовка. Знать и уметь: учеб. пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2010.
- 5 Дунаев К.С. Развитие силовой выносливости. – 1999.
- 6 Келлер В.С., Платонов В.Н. Теоретико-методические основы подготовки спортсменов. – 1993.
- 7 Козьменко В.Г., Гречман В.В. Основные принципы технической и скоростносиловой подготовки конькобежцев // Теория и практика физической культуры. – 1998.
- 8 Кубаткин В.П. Конькобежный спорт: программа спортивной подготовки для ДЮСШ, СДЮШОР // Советский спорт. – 2006.

Материал поступил в редакцию: 19.09.2019

ГУРСКАЯ, И.Ф., ТЫНБАЕВ, Ж.А.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҮЛТТЫҚ ҚҰРАМАСЫНЫң КОНЬКИМЕН ЖҮГІРУШІЛЕРДІҢ НӘТИЖЕЛІЛІГІН АРТТАРЫУ МУМКІНДІКТЕРИ

Мақалада шетелдік және отандық авторлардың әдістемелерін қолдана отырып, спортишлардың жылодамдық-күш қасиеттерін арттыру мүмкіндіктері қарастырылады. Ұзын қашықтықта стайерлерді дайындау негіздері сипатталды. Әдістемені қолдану тәжірибелік зерттеудің қорытынды кезеңінде тестілеу нәтижелерінің кестелерінде негізделген және ұсынылған.

Кілт сөздер: конькимен жүгіру спортының нәтижелерін арттыру мүмкіндігі, тиімді әдістемелер, спортишларды дайындаудың Олимпиадалық циклі.

GURSKAYA, I.F., TYNBAYEV, ZH.A.

OPPORTUNITIES TO IMPROVE THE RESULTS OF SKATERS OF THE NATIONAL TEAM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The article considers the possibility of improving the speed – strength qualities of athletes using techniques of foreign and domestic authors. This description of basis of preparation of athletes-stayers in the long run.

Applications of the methodology are justified and presented in the tables of test results at the final stage of the experimental study.

Key words: the ability to improve results, effective methods in speedskating, the Olympic cycle of training athletes.

**ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ
МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН**

УДК 378.147

Бекенова, А.К.

магистр гуманитарных наук,

преподаватель кафедры педагогики

Сатбаева, М.Т.

специалист научно-исследовательского центра

УНиМС, КГПУ имени У. Султангазина,

Костанай, Казахстан

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ
В ОРГАНИЗАЦИИ СЕМИНАРСКИХ ЗАНЯТИЙ ПО КУРСУ «ПЕДАГОГИКА»**

Аннотация

Статья посвящена использованию новых подходов обучения педагогических вузов в организации семинарских занятий по курсу «Педагогика». Рассматривается опыт работы по использованию стратегий критического мышления в учебной деятельности. Стратегии критического мышления способствуют формированию навыков читательской, естественно-математической грамотности, повышает коммуникативный потенциал, что является ключевым фактором успешности развития личности.

Ключевые слова: образование, инновации, критическое мышление, технологии, коллaborативное обучение.

1 Введение

Государственная программа «Образование – 2020» определена Президентом Республики Казахстан в качестве приоритетной. В настоящее время Казахстан вступил в Европейскую зону высшего образования и осуществил переход к трехуровневой подготовке специалистов: бакалавр – магистр – доктор PhD и внедрил кредитную технологию обучения [1].

Целью модернизации Казахстанского образования является достижение нового качества, которое бы соответствовало актуальным запросам современной жизни.

Стремительные изменения в современном обществе требуют новых продуктивных подходов в достижении нового качества образования в высшем учебном заведении. Именно поэтому, сегодня значительное внимание уделяется внедрению новых педагогических технологий, способных сделать общее образование гибким, комбинированным, проблемным, направленным на активизацию и повышение качества обучения [2].

И современный педагог должен быть готов к восприятию всех этих новшеств, творческому переосмыслению изменений в содержании специального (предметного) образования и применению их в педагогической деятельности, постоянному совершенствованию знаний и умений в области педагогики и психологии.

Таким образом, возникла необходимость использовать в своей педагогической деятельности новые приёмы и современные общеобразовательные технологии. Сегодня жизнь диктует нам новые, более жесткие требования к организации учебного процесса, к умению работать с информацией.

2 Материалы и методы

В ходе организации и проведении семинарских занятий по курсу «Педагогика» активно используем инновационные технологии в обучении. Такие как стратегии критического мышления, ИКТ, лекции-визуализации, с использованием интеллект-карт, презентаций, опорных схем, опорных конспектов, проектные технологии, интерактивные технологии

проблемного и диалогового обучения, групповой и командной работы, технологии критериального оценивания, рефлексивные технологии, личностно-ориентированные педагогические инновации, проблемный метод, метод мозгового штурма, интерактивный метод, ассоциограммы, таксономия Блума.

Использование современных Web-технологий в образовании позволяет «освежить» традиционный урок, придать ему новые «краски», повысить уровень мотивации обучающихся к предмету и как следствие повысить качество обучения. В попытках отыскать новые формы и методы проведения учебных занятий, педагогу приходится экспериментировать, синтезировать различные подходы и современные ИКТ-инструменты. Результатом этой работы может являться синтез коллaborативного обучения (англ. – collaborative learning) и сервиса Web 2.0 Kahoot!

Коллаборативное (совместное) обучение – это подход, в рамках которого обучение построено на тесном взаимодействии между обучающимися, либо между обучающимися и преподавателем. Участники процесса получают знания через активный совместный поиск информации, обсуждение и понимание смыслов. Коллаборативное обучение включает такие форматы как групповые проекты, совместные разработки и т. п. В последнее время коллаборативное обучение получило новую трактовку в контексте электронного обучения (computer-supported collaborative learning). В этом смысле коллаборативное обучение – это использование сервисов веб 2.0 (вики, блогов, социальных сетей, совместных приложений, виртуальных классов, сообществ практики (Communities of Practice – CoP) и т. п.) в целях обучения [3].

Kahoot! – это клиент-серверная образовательная Web-платформа (на английском языке), которая позволяет абсолютно бесплатно проводить тестирования, опросы и дискуссии в режиме коллаборативного обучения.

Кто и что стоит за Kahoot!? Платформа и бренд Kahoot! был разработан учредительной командой во главе с Йоханом Брендом (Johan Brand), Джейми Брукером (Jamie Brooker), Асмундом Фэрasetом (Asmund Furuseth) и Мортеном Версвиком (Morten Versvik). Сама технологическая платформа основана на исследовании, проведенном Мортеном Версвиком на степень магистра в Норвежском университете науки и технологии (Norwegian University of Science and Technology (NTNU)), и на основе исследований, проведенных профессором Альфом Инге Ваном и его коллегами в NTNU [4].

Необходимо отметить, что такое внедрение современных технологий в образовательный процесс является объективно эффективным. Умелое использование таких Web 2.0 в педагогической деятельности является пусть небольшим, но ощутимым для педагогической общественности шагом на пути к реализации программы «Цифровой Казахстан» (Рисунок 1).

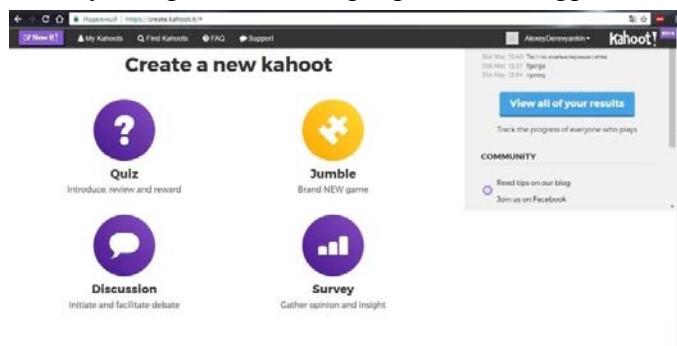


Рисунок 1 – Kahoot!

Метод проектов – проект может быть осуществлен в рамках дисциплины «Педагогика». В результате интегрированных проектов у студентов складывается единое мировоззрение, формируются профессиональные и личностные компетенции различных направлений.

На кафедре педагогики действуют научно-исследовательские проекты, которые прошли экспертизу и регистрацию в НЦТИ.

Технологический компонент модели определяет программу реализации проекта, рассчитанную на весь срок обучения, и включает в себя такие виды проектов, как мини, мультимедийный, инновационный. Форма работы над проектом может быть индивидуальной или групповой, в зависимости от масштаба решаемых задач [5].

Результатом применения модели в образовательном процессе стало новое качество профессиональной подготовки с использованием проектных технологий, позволяющих эффективно формировать у будущих учителей профессиональные и личностные компетенции, обеспечивающие высокую конкурентоспособность. Метод проектов позволяет активизировать полученные знания, способствует поиску и конструированию новых идей, стимулирует творческое и креативное мышление, способствует развитию навыков самостоятельности в принятии решений [6].

Метод шести шляп – это один из самых действенных приемов по организации мышления, разработанный английским писателем, психологом и специалистом в области творческого мышления Эдвардом де Бено. В своей книге «Шесть шляп мышления» / «Six Thinking Hats», де Бено описывает приемы, помогающие структурировать как коллективную, так и личную умственную деятельность, сделать ее более продуктивной и понятной [7].

Метод шести шляп мышления позволяет развить гибкость ума, креативность, отлично помогает преодолеть творческий кризис, помогает правильно принять решение и более точно соотносить свой образ мыслей с поставленными целями и стоящими задачами. Особенно хорошо он подходит для оценки необычных и инновационных идей, когда важно учесть любое мнение и рассмотреть ситуацию под разными плоскостями.

Шесть думающих шляп (Рисунок 2).

1. Белая шляпа мышления – это режим фокусировки внимания на всей информации, которой мы обладаем: факты и цифры. Также помимо тех данных, которыми мы располагаем, «надевая белую шляпу», важно сосредоточится на возможно недостающей, дополнительной информации, и подумать о том, где ее раздобыть.

2. Красная шляпа – шляпа эмоций, чувств и интуиции. Не вдаваясь в подробности и рассуждения, на этом этапе высказываются все интуитивные догадки. Люди делятся эмоциями (страх, негодование, восхищение, радость и т.д.), возникающими при мысли о том или ином решении или предложении. Здесь также важно быть честным, как с самим собой, так и с окружающими (если идет открытое обсуждение).

3. Желтая шляпа позитивная. Надевая ее, мы думаем над предполагаемыми преимуществами, которое дает решение или несет предложение, размышляем над выгодой и перспективой определенной идеи. И даже если эта идея или решение на первый взгляд не сулят ни чего хорошего, важно проработать именно эту, оптимистическую сторону и попытаться выявить скрытые положительные ресурсы.

4. Черная шляпа полная противоположность желтой. В этой шляпе на ум должны идти исключительно критические оценки ситуации (идеи, решения и т.д.): проявите осторожность, обратите взгляд на возможные риски и тайные угрозы, на существенные и мнимые недостатки, включите режим поиска подводных камней и побудьте немного пессимистом.

5. Зеленая шляпа – шляпа творчества и креативности, поиска альтернатив и внесения изменений. Рассматривайте всевозможные вариации, генерируйте новые идеи, модифицируйте уже существующие и присматривайтесь к чужим наработкам, не брезгуйте нестандартными и провокационными подходами, ищите любую альтернативу.

6. Синяя шляпа – шестая шляпа мышления в отличие от пяти других предназначается для управления процессом реализации идеи и работы над решением задач, а не для оценки предложения и проработки его содержания. В частности, использование синей шляпы перед примеркой всех остальных это определения того, что предстоит сделать, т.е. формулирование целей, а в конце – подведение итогов и обсуждение пользы и эффективности метода 6 шляп [8].



Рисунок 2 – Метод шести шляп (Эдвард де Боно)

Одним из методических приемов, который можно использовать в группах, является прием «Фишбоун». Дословно он переводится с английского как «Рыбная кость» или «Скелет рыбы» и направлен на развитие критического мышления учащихся в наглядно-содержательной форме. Суть данного методического приема – установление причинно-следственных взаимосвязей между объектом анализа и влияющими на него факторами, совершение обоснованного выбора. Дополнительно метод позволяет развивать навыки работы с информацией и умение ставить и решать проблемы. Схемы Фишбоун дают возможность:

- организовать работу участников в парах или группах;
- развивать критическое мышление;
- визуализировать взаимосвязи между причинами и следствиями;
- ранжировать факторы по степени их значимости.

С помощью схемы можно найти решение из любой рассматриваемой сложной ситуации, при этом возникают каждый раз новые идеи. Эффективным будет ее применение во время «Мозгового штурма» (Рисунок 3).

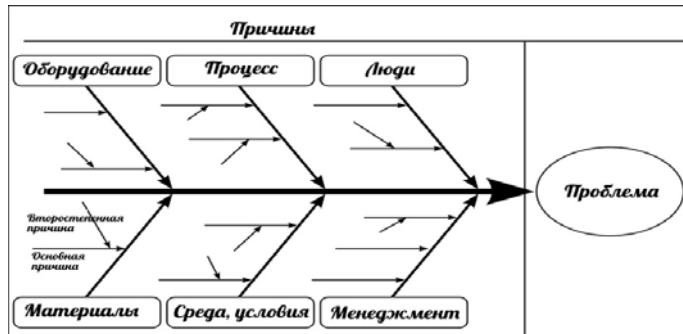


Рисунок 3 – Прием Фишбоун

3, 4 Результаты и обсуждение

Работая со студентами, отметили следующие преимущества использования инновационных технологий:

- работа в паре и в малой группе активизирует интеллектуальный потенциал участников, значительно расширяется их словарный запас;
- совместная работа способствует лучшему пониманию трудного, информационно насыщенного текста;
- есть возможность повторения, усвоения материала;
- усиливается диалог по поводу смысла текста (как перекодировать текст для презентации полученной информации другим участникам процесса);
- вырабатывается уважение к собственным мыслям и опыту;

- появляется большая глубина понимания, возникает новая, еще более интересная мысль;
- студенты становятся более восприимчивы к опыту других: совместная работа выковывает единство, студенты учатся слушать друг друга, несут ответственность за совместный способ познания;
- письменная речь развивает навыки чтения и наоборот;
- в ходе обсуждения обнаруживается несколько трактовок одного и того же содержания, а это еще раз работает на понимание;
- развивает активное слушание;
- исчезает страх перед белым листом и перед аудиторией;
- предоставляется возможность раскрыть потенциальные возможности, развеять стереотипы восприятия, повысить самооценку.

5 Выводы

Опыт показывает, что использование инновационных технологий способствует активизации мыслительной деятельности, появлению устойчивой положительной мотивации студентов, повышению эффективности использования учебного времени.

Как мы наблюдаем в ходе применения современных технологий на семинарских занятиях выявляется целый ряд позитивных моментов: появляется устойчивый интерес к изучению курса «Педагогика», углубляется уровень понимания учебного материала. Мы наблюдаем, как эти активные методы обучения меняют студентов, меняют атмосферу занятий, повышают активность.

Таким образом, инновационные технологии ориентированы на успешность обучения, на формирование активной, востребованной, конкурентоспособной личности.

Список литературы

- 1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 годы МОН РК, 2012.
- 2 Назарбаева Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – Акорда, 12 апреля 2017 г.
- 3 Коллаборативное (совместное) обучение [Электронный ресурс]. Режим доступа: [http://www.trainings.ru/library/dictionary/kollaborativnoe\(sovmestnoe\)obuc/](http://www.trainings.ru/library/dictionary/kollaborativnoe(sovmestnoe)obuc/).
- 4 Официальный сайт поддержки пользователей Kahoot! [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://getkahoot.com/support/faq/#who-and-what-is-behind-kahoot>.
- 5 Ерофеева Н.И. Управление проектами в образовании // Народное образование. – 2002. – №5.
- 6 Современные технологии обучения в вузе: методическое пособие / Под редакцией М.А. Малышевой. – СПб.: 2011 г. – 134 с.
- 7 Муштавинская И. Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителя. – М., 2004 г.
- 8 Заир-Бек С. И., Загашев И.О. Критическое мышление: технология развития: пособие для учителя. – СПб: Альянс «Дельта», 2003 г.

Материал поступил в редакцию: 26.09.2019

БЕКЕНОВА, А. Қ., САТБАЕВА, М.Т.

**«ПЕДАГОГИКА» КУРСЫ БОЙЫНША СЕМИНАР САБАҚТАРЫН ҮЙЫМДАСТЫРУДА
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ**

Мақала «Педагогика» курсы бойынша семинар сабактарын үйымдастыруды педагогикалық жыгары оқу орындарын оқытудың жаңа тәсілдерін қолдануға арналған. Оқу іс-әрекетінде сынни тұрғыдан ойлау стратегияларын қолдану тәжірибесі қарастырылады. Сыни тұрғыдан ойлау стратегиясы оқылымды дамытуға, табиги-математикалық сауаттылық дағдыларын дамытуға ықпал етеді, коммуникациялық алеуетті арттырад, жеке тұлғаның табысты дамуының негізгі факторы болып табылады.

Кілт сөздер: білім, инновациялар, сын тұрғысынан ойлау, технологиялар, бірлескен оқыту.

BEKENOVA, A.K., SATBAEVA, M.T.

USE OF NEW APPROACHES TO TEACHING PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN ORGANIZING SEMINAR LESSONS IN THE PEDAGOGY COURSE

The article is devoted to the use of new approaches to teaching pedagogical universities in the organization of seminars on the «Pedagogy» course. The experience of using critical thinking strategies in educational activities is considered. Critical thinking strategies contribute to the development of reading, natural-mathematical literacy skills, and increase communication potential, which is a key factor in the success of personality development.

Key words: education, innovation, critical thinking, technology, collaborative learning.

ӘОЖ 372.862

Даuletбаева, Г.Б.

жаралыстынан гылымдарының магистри,

ИР және КТ кафедрасының ага оқытушысы

Ерсултанова, З.С.

техникалық гылымдар кандидаты,

ИР және КТ кафедрасының қауымдастырылған

профессоры, Ө. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,

Қостанай, Қазақстан

CLIL ФОРМАТЫНДАҒЫ ОҚЫТУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Түйін

Қазіргі кезде ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың үнемі дамуда. Ағылышын тілін білу ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында жаңа технологияларды игеруге мүмкіндік береді. Осыған байланысты соңғы жылдары Қазақстан Республикасында белгілі бір пәндерді ағылышын тілі арқылы оқуға баса назар аударылуда. Мақаламызда «Information-Communication Technologies» пәнін ағылышын тілінде оқытуға қатысты CLIL форматындағы кейбір оқыту стратегиялары қарастырылады.

Кітт сөздер: CLIL, оқыту, Information-Communication Technologies, әдістеме, ағылышын тілі, стратегия.

1 Кіріспе

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында білім беру жүйесін жаңғырту бойынша шаралар қабылдануда. Қоғам, мемлекет және білім беру жүйесі қойып отырған мұғалімдердің көсіби қызметіне қойылатын қазіргі заманғы талаптар, мұғалімнің шет тілдерінің бірін, оның көсіби қызметін тиімді жүзеге асырудың құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік беретін, жеткілікті жоғары деңгейде менгеру қажеттілігін туындалады.

Әлемнің алпауыт мемлекеттері көп тілді, әсіресе халықаралық тілдерді менгеруді маңызды міндет деп санайды. Соңдықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркениеттен қалмау үшін, көп тілді менгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындалап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз. Осы мақсатта тіл емес пәндерді ағылышын тілінде оқыту арқылы ел болашағын дамытуды көздейтініміз сөзсіз. Ағылышын тілінде оқытуда тиімді әдістердің бірі Content and Language Integrated Learning деп аталады [1].

2 Материалдар мен әдістер

Бүгінгі таңда қазақстандық университеттерде бірнеше білім беру бағдарламаларында міндетті болып табылатын «Information-Communication Technologies» пәні жүзеге асырылада. Information-Communication Technologies сабактарында көбінесе CLIL әдісі қолданылады, және оған себептер бар.

CLIL мазмұн мен тілді біркітіріп оқыту, яғни шет тілі мен басқа академиялық пәндерді біркітіру дегенді білдіреді.

Еуропалық елдерде CLIL әдісінің төрт негізгі аспект анықталған 4C [1]:

CONTENT (Мазмұн) – бұл пән саласындағы ілгері басатын білімдер, біліктер мен дағылар;

COMMUNICATION (Қатынас) – бұл оқытуда шет тілін пайдалану біліктері;

COGNITION (Таным) – бұл жалпы түсінікті қалыптастыратын (нақты және абстрактілі) танымдық және ойлау қабілеттерін дамыту;

CULTURE (Мәдениет) – бұл өзін мәдениеттің бір бөлігі ретінде ұғыну, сонымен қатар балама мәдениеттерді қабылдау.

CLIL – бұл, пән мен ағылшын тілінің үйлесімі болып табылады. студенттер шет тілін, біздің жағдайда ағылшын тілін үйрену арқылы пәнді үйренеді. Бұл жағдайда оқытушылар ретінде пән оқытушылары немесе ағылшын тілі оқытушылары жұмыс істей алады. CLIL – бұл әртүрлі оку модельдерін сипаттау үшін қолданылатын термин. «Soft»-тан «Hard»-қа дейін. Қазіргі кезде біз «Hard» – «қыын» жолды таңдап отырымыз, яғни сабактың бір бөлігі ағылшын тілінде болуы керек. Ең дұрысы, ағылшын тілінде кемінде 50% сабак беру керек. Барлығын ағылшын тілде айту міндетті емес.

Дегенмен, CLIL сабактарында ең маңыздысы – ол, нақты материалды тілмен байланыстыру. Осылайша, оқушылар материал бойынша жай ғана нақты сұрақтарға жауап берे отырып, жаңа материалмен қоса тілдің лексикасы мен грамматикасын табиғи түрде үйренеді.

CLIL-ды қолдану арқылы мұғалім 4C секілді сәттерді ескеру керек. Осының барлығы білім берудің жаңартылған мазмұнында байқалады, жаңартылған бағдарлама немесе CLIL бойынша сабак жоспарын құрастырудың да ұқсас құрылымы бар. CLIL әдіснамасына сәйкес, информатика сабактарында қолдануға болатын көптеген белсенді тәсілдер мен әдістер бар.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Студенттер мен оқытушылар кездестіретін барлық қындықтарды ескере отырып, оқу процесін тиімдірек ететін кейбір ережелерді қолдану қажет. Ағылшын тілінде оқытылатын пәнді ана тіліндегідей оқыту нәтиже бермейтіні анық, өйткені студенттер оқу материалын бірдей тез қабылдай алмайды. Сондықтан ағылшын тілінде сабак беретін әрбір оқытушы бірнеше бағытты қарастыруы қажет.

Tіл:

- Тілдерді араластыру (ағылшын және ана тілі). Ең бастысы, студенттер пәнді менгеру қажет;

- Сөйлемдерді женілдету. Құрделі сөйлемдер студенттерді шатастырады, және олар сабактың мазмұнын түсінбейді;

- Ұсынылған материалдың маңызды бөліктерін көрсете отырып, белгілерді қойыңыз;

- Қажет болса, студенттер сізді түсінуі үшін сөзді немесе сөйлемді қайталаңыз;

- Студенттерге өздеріне лайықты таңдау мүмкіндігі болтында, құрделі тақырыптарды, терминдер мен мәселелерді бірнеше жолмен түсіндіріңіз.

Ақпаратты қалай жеткізуге болады:

- үлкен көлемді ақпаратты кішкентай бөліктерге бөліңіз;

- студенттердің сізді қалай түсінетінін тексеріңіз;

- ұсынылған материалдардың маңызды бөліктеріне назар аударыңыз;

- Скафволдинг стратегиясын қолданыңыз. Алдымен тапсырманы орындау жолдарын түсіндіріңіз, содан кейін аудиториямен бірге жасаңыз, кейін студенттер шағын топтарда тапсырманы орындау үшін топтарға бөліңіз. Ең соңында тапсырма жеке орындалуы керек;

- Көрнекіліктерді қосыңыз. Көбінесе бір презентация жеткіліксіз болуы мүмкін, сондықтан қосымша үlestірме материалдарды пайдалана аласыз;

- Студент оқытышымен қарым-қатынасты сезінуі керек, сондықтан сабактың интерактивті форматтарын енгізуді ойластырыңыз.

Материал:

- студенттердің өздері сирек жағдайларда жазбаларды ағылшын тілінде жүргізетіндік-

тен, оларға негізгі тезистер мен терминдермен үлестірме материалдарын дайындаңыз;

- студенттердің сұрақтар қоюға уақыты болатындей етіп, сабак алдында материалдарды таратуға тырысының;

- терминдердің мағынасы көрсетілген бөлек тізім жасаңыз;

- көрнекі құралдарды қолдану. Көптеген жағдайларда бір презентация жеткіліксіз болуы мүмкін, сондықтан қосымша ресурстарды пайдаланыңыз;

- оқытудың интерактивті формаларын енгізіңіз;

- студенттерге жеке **vocabulary**-дәптерлеріне терминдердің мағынасын жазуга кенес беріңіз.

Сабак барысында сізге келесіні орындау қажет:

- баяу, анық сөйлеу;

- сабактың *мақсаттары* мен *күтілетін нақты жағдайлар* нақты көрсету;

- тілдерді үйренуге қолайлы білім беру ортасын құру;

- сөйлеу әрекетінің төрт түрін дамыту (*оку, тыңдау, жазу, сөйлеу*);

- қажет болған жағдайда студенттерге түсініксіз *сөйлемдер* мен *сөз тіркестерін* бірнеше рет қайталау;

- студенттерге қол жетімді *сөздік* қорын қолдану;

- *тірек сөздермен* жұмыс істеу;

- пәнді екінші тілде оқып үйренудің бастапқы кезеңінде студенттер бірінші тілді қолдана алады, бірақ оқытушы екінші тілде жауап беруі керек;

- студенттердің *ынтасын арттыру* үшін әр түрлі іс-әрекеттерді қолдану.

Алайда, CLIL сабактарындағы ең бастысы – нақты материалды тілмен байланыстыру болып табылады. Осылайша, сабактың тақырыбы бойынша нақты сұрақтарға жауап берген студенттер лексика мен грамматиканы табиғи түрде үйренеді [2].

«**Information-Communication Technologies**» сабактарында CLIL әдісін қолдана отырып, келесі тапсырмаларды қолдану тиімді:

- «**Dictation**» типті тапсырмалар. Мысалы, бос орындарды толтыру, қысқартулардың мәнін ашу, кестелерді толтыру және т.б.

- Бейне-фильмдерді қарауға байланысты тапсырмалар. Оларды әрі қарай аудиторияда талқылау.

- Дидактикалық ойындар. Мысалы, «*Grab it!*», «*Crocodile*», т.б.

Оқытушыларға сабакты жоспарлау кезінде «*барлық мұғалімдер тілді де оқытатын мұғалімдер*» деген тұжырымдаманы ұстану қажет .

Кіріктірілген сабактарда сөйлеу әрекетінің мүмкіндігінше барлық түрлері болуы қажет, дегенмен мәтінмен жұмыс істеу кіріктіре оқытудың негізгі әдістерінің бірі болып табылады. Оқу материалын дайындаған кезінде жас ерекшеліктеріне және оқушылардың тілдік дайындығының деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі стильтегі шынайы мәтіндерді тандау қажет. Мәтіндер кішкене бөліктерге бөлініп, иллюстрациялар, диаграммалар, сұлбалар т.б. сүйемелдеуімен жақсы қабылданады.

Мәтіндерде *алдын-ала мәтінди* (*prereading*) және *мәтіннен кейінгі* (*afterreading*) тапсырмалар болуы керек. Бұл тапсырмалар тек *тілдік, сөйлеу* қабілетін ғана емес, сонымен бірге *танымдық дағдыларды* да қалыптастырады. *Танымдық дағдылар* (*тану, сәйкестендіру, түсіну*) қарапайым ойлау формаларынан ойлаудың күрделі формаларына (*талдау, синтез, бағалау*) құрылу арқылы қалыптасусы тиіс. Диаграммалар немесе кестелер бар мәтіндер тану кезені үшін өте қолайлы. Материалды мәтіннен кестеге аудару студенттерге ақпаратты жіктең, негізін бөлуге көмектеседі.

Сабакта аудио және бейне материалдарды да қолдануға болады. Оқытушы, материалдың бір бөлігі аудио мәтін түрінде ұсынылатындей етіп, сабакты жоспарлай алады, ал оқытудың іздеу әдістерін қолдана отырып, материалды диалог пен әңгіме арқылы түсіндіруге болады. Тыңдауды да жазбаша тапсырмалармен (кесте толтыру, диаграмма құру, бос орындарды толтыру) біріктіруге болады.

Сабакты жоспарлау кезінде пән-оқытушысы сабактың оқу және тілдік мақсаттарын тұжырымдау керек. Тілдік мақсаттарды қою кезінде пән-оқытушысы тіл пәндері оқытушысынан көмек сұрай алады. Оқытушылардың мұндай ынтымақтастығы қолайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

5 Қорытынды

Қорытындылай келе, ағылшын тілін менгеру үшін тілді білу өте маңызды. Себебі, ағылшын тілін білмейтін студенттер кәсіби түрде сөйлесе алмайды. Осылайша, ағылшын тілін білу басымдыққа айналады. Студенттер әртүрлі тақырыптардағы материалдарды игерумен қатар, белгілі бір терминологияны, тілдік құрылымды білуге тиіс, бұл олардың сөздік қорын пәндік терминологиямен толықтыруға және оларды әрі қарай білім мен дағыларды игеруге дайындауға мүмкіндік береді.

«Information-Communication Technologies» курсын ағылшын тілінде оқыту жаңа педагогикалық технологиялар мен оқыту әдістерін қолдануды, оқытууды ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін, оның ішінде оқу-әдістемелік кешенін қалыптастыруды қажет етеді деп айта аламыз. Интеграцияланған пәндік оқыту (CLIL) курсты шет тілі арқылы оқытуға мүмкіндік береді, ал шет тілін пәннің өзі арқылы игереді. Бұл әдіс шетел тілдерінің мұғалімдеріне, сонымен қатар шет тілінде сөйлейтін және орта мектепте өз пәнін оқытатын көптеген мұғалімдерге үлкен қызығушылық тудырады. Осылайша, екі бағытты біріктіре отырып, пән мұғалімдері өздерінің негізгі пәндерін шет тілінде оқытумен қатар, тілді оқытуда маңызды құралдарды қолдана алады: грамматиканы, лексиканы және т.б., оның ішінде шет тілін оқытуудың коммуникативті әдістемесінің элементтерін қолдана алады. Бұл университеттегі оқу бағдарламасын жеңілдетуге және модернизациялауға көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1 Даuletbaeva G.B. «Information-communication technologies» сабактарында ЕМІ әдісін қолдану // Непрерывное образование в интересах устойчивого развития: новые вызовы...: тез. докл. междунар. науч.-практ. конф. – А.: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2018. – С. 256-259.

2 Даuletbaeva G.B. «Применение CLIL на занятиях «Information-Communication Technologies» // Современные тенденции естественно-математического образования: школа – ВУЗ: тез. докл. VIII междунар. науч.-практ. конф. – Соликамск: СГПИ; ООО «Типограф», 2019. – 103-105 с

Материал редакцияга тусты: 20.09.2019

ДАУЛЕТБАЕВА, Г.Б., ЕРСУЛТАНОВА, З.С.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СТРАТЕГИИ В ФОРМАТЕ CLIL

В настоящее время информационно-коммуникационные технологии постоянно развиваются. Знание английского языка позволяет осваивать новые технологии в области информационно-коммуникационных технологий. В связи с этим в последние годы в Республике Казахстан особое внимание уделяется изучению отдельных предметов на английском языке. В статье рассматриваются некоторые образовательные стратегии в формате CLIL для преподавания дисциплины «Information-Communication Technologies» на английском языке.

Ключевые слова: CLIL, обучение, Information-Communication Technologies, методика, английский язык, стратегия.

DAULETBAEVA, G.B., ERSULTANOVA, Z. S.

EDUCATIONAL STRATEGIES IN THE CLIL FORMAT

Currently, information and communication technologies are constantly evolving. Knowledge of English allows you to learn new technologies in the field of information and communication technologies. In this regard, in recent years in the Republic of Kazakhstan, special attention has been paid to the study of individual subjects in English. The article discusses some educational strategies in the CLIL format for teaching the discipline «Information-Communication Technologies» in English.

Key words: CLIL, training, Information-Communication Technologies, Methodology, English, Strategy.

UDC 004.89

Yersultanova, Z.S.

candidate of technical sciences, associate professor of the department of CSR and CT

Sabit, Z.S.

4th year student of the educational program «5B011100 – Computer science», KSPU named after U.Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan

USAGE OF CLASSROOM FOR TRAINING AND TESTING OF THE KNOWLEDGE ON INFORMATICS

Abstract

This article discusses how to improve the quality of teaching by organizing virtual learning at the school. It also describes the benefits of virtual learning systems and virtual learning technologies. The conclusions of using Classroom in the educational process are presented.

Key words: virtual learning, Google Classroom, knowledge testing, educational process, digital class.

1 Introduction

In the educational process, due to the emergence of new pedagogical technologies, the concepts of «interactive learning», «interactive teaching methods» are often used. The common root of these concepts is the phrase «interacting» in English. Interactive learning can be defined as interactive learning based on interactive learning, and the meaning of «interactive teaching methods» is to interact actively with students, to work collaboratively with teachers, to achieve learning and cognitive abilities.

The most advantageous aspects of using interactive methods in information technology can be called:

- the abundance of opportunities for communication between teacher and students and student with students through a computer, the intensification of educational activities;
- spreadsheets by e-mail; motivation to find the right solution, taking into account other opinions;
- reading, writing, and interpreting through interactive learning with multimedia tools make it possible to perform effectively: the pedagogical process is based on the strengthening of knowledge through the use of vision, hearing, comprehension and practice.

In order to use interactive methods in information technology, the teacher needs to improve knowledge in two ways:

1) understanding the essence of information technologies;

2) selection of effective types of information technologies used in interactive teaching methods.

2 Materials and methods

Nowadays, the digital networking technologies have a very strong momentum, so their introduction in education should be a continuous work of each teacher. The use of computer technology in education can be said to be particularly well developed in the school system. The e-learning virtual system is developed on the platform Moodle and covers all aspects of virtual education. It provides interactive teaching aids and all teaching materials of the teachers are stored online in the electronic form. In addition, the distance learning system in higher education institutions is fully provided with virtual learning resources. While full-time students are required to search and use educational materials on the Internet during their education, they do not use the full and

systematic virtual learning resources. That's why, in this article, it is suggested that the virtual tutoring tool Google Classroom as a learning toolkit is designed to help students prepare homework, present them on the Internet, and see the results of the test. It should also be noted that student-student can share virtual experiences. That is, during your education, you can discuss the results of your learning and make conclusions.

3, 4 Results and discussion

Knowledge testing is the most important and fair approach to students' self-control, which allows students to demonstrate their knowledge and skills.

The pedagogical control of students' knowledge is clarity, systematization of the knowledge gained over a certain period of time, with the help of which it is possible to draw conclusions and analysis both on the knowledge acquired by the students and on the quality of the teacher who teaches this subject as the organizer of the educational process [1], [5].

When using any type of verification, the requirements for knowledge, skills and abilities of students are taken into account. If the teacher can effectively use the various methods of testing knowledge, I believe that the student's learning material will be well supported [2].

Google Classroom is a new way of digital education. Let's first talk about the Google Classroom, that is, the reading space is a reading room designed to create a special learning environment. An atmosphere in which people of all ages can learn new things and share new things.

Google Classroom is an additional learning methodology. Remembering today's growth, the need and importance of the digital class for all generations began with a digital audience called Google Classroom. It is even safe for teens. Google Classroom is a classroom management system that encompasses a wide range of training courses and strategies that collect, organize, store, and run through training courses [3].

Benefits of using Google Classroom:

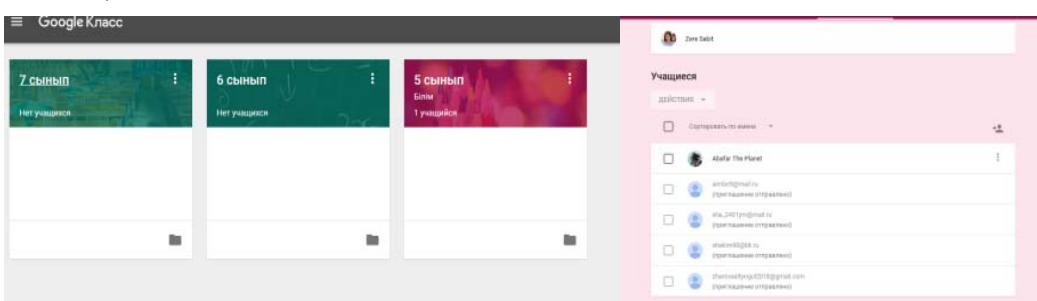
- Organize easily.
- Eco-economics: saves time and special paper.
- A good way to get feedback.
- A good relationship.
- Safe and affordable.
- Cost effective.
- Archiving documents.

How to build a classroom and classify students?

We used Classroom.Google.com as a teacher to test student knowledge. Informatics assignments were created on the Google Classroom application platform for students in grades 5, 6, and 7.

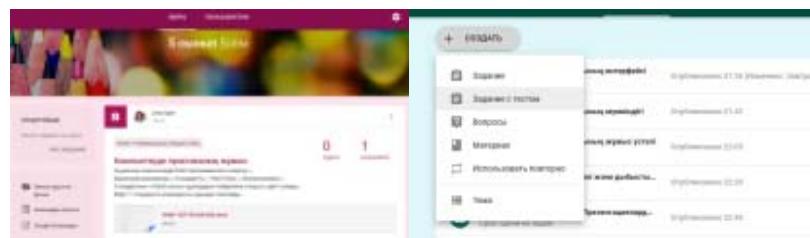
Let's take steps for teachers:

Select the Class Option and create a class by filling in all the details. We called up 5, 6, 7 classes (Picture 1).



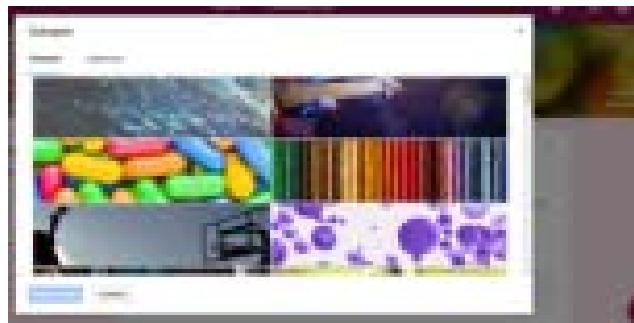
Picture 1 – Page created courses

Entrance to the class. How to assign a task to students? (Pictures 2, 3)



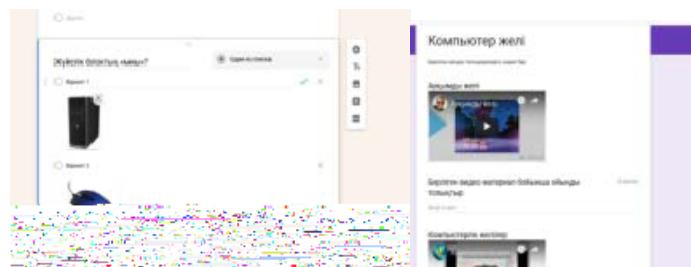
Picture 2 – Page assignment to students

Interactive tasks for Classroom can be created in advance on LearningApps.org [4].



Picture 3 – Interactive assignments for students

In addition, the class also has the ability to create tests, specific tasks (Picture 4).



Picture 4 – Tests

Students can carry out their own laboratory tasks created in the same way on a Word document (Picture 5).



Picture 5 – Word assignment

Google Classroom, like a regular school, takes it as a new level of learning, which can be studied anytime, anywhere. Its unlimited resources are available to all students, and not to a limited audience, as many ideas will be an excellent platform for collaborative and sensitive learning to create a new idea. A knowledge test is only valid with the right organization and is a good way to improve students' knowledge and development.

Factors affecting good results:

- the use of mass, certain types of knowledge turnover;
- providing additional questions to test the strength and depth of knowledge;
- informing the child about unfamiliar circumstances for the use of knowledge;
- give assignments to students in the classroom to listen to the answers and prepare them for a more accurate answer;
- providing students with the importance of work.

If we take into account how much each student is busy with the assignments during the lesson, then we need to pay attention to the following:

Firstly, it's not useful for a child to remember a lot of information. I understand that the teacher needs to pay close attention to the depth of knowledge, understanding and leadership.

Secondly, if many students are busy, testing for vocabulary can have a significant impact on the education and upbringing of the child. On average, a student takes about 15 minutes to study, while many students were vacant by this time, so their time is left to them. According to scientists, if students are not busy with the assignment, then for 11 years every 1,5-2 years, each student will be idle. Then the classroom is getting worse, and the student learns to cheat the teacher, to avoid responsibility to gain knowledge here and now. Therefore, the teacher must maintain his atmosphere in harmony.

5 Conclusion

These tasks are on the one hand: the student's self-development; on the other hand: the teacher guides the student to perform the tasks in active activity. The teacher describes the dialogue between the student and the creativity of the interactive tasks. This is an indicator of interactive learning. Through computer communication, the teacher observes the quality of the tasks performed by the student, the difficulties encountered, the search for ways to overcome them, and strives to give the student the right direction. They will even be able to use incentives. Of course, the most important task of a teacher is to direct the student to self-fulfillment, so the essence of interactive methods: question-answer, commentary, active communication with dialogue, complexity of tasks to achieve the level, level of control over the quality of education.

References

- 1 Мусаев С.А., Бегалиев Т.Б. Жас ерекшелік педагогикасы. – Астана, 2006. – 430 б.
- 2 Avanesov V.S. Forms of test items. Tutorial. – M., 1991. – 52 p.
- 3 Internet resource: <https://googleclassroom.info/>.
- 4 Internet resource: [/LearningApps.org/](http://LearningApps.org/).
- 5 Talyzina N.F. Control and its functions in the educational process // Soviet pedagogy. – M., 1989. – №3. – P. 11-18.
- 6 Керімбаев Н.Н., Бажиков К.Т. Жоғары оқу орнында виртуалды оқытуды үйымдастыру. Әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университеті, Информатика кафедрасы.
- 7 Қашықтықтан білім беру технологиялары бойынша оқу процесін үйымдастырудың ережесі [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V070005054_

Article received by the editorial office: 02.09.2019

ЕРСУЛТАНОВА, З.С., СӘБИТ, З.С.

**БІЛІМДІ ТЕКСЕРУДЕ ЖӘНЕ ИНФОРМАТИКАДАН САБАҚТАР ӨТКІЗУДЕ CLASSROOM
ҚҰРАЛЫН ҚОЛДАНУ**

Бұл мақалада мектепте виртуалды оқытуды үйымдастыру арқылы оқыту сапасын қалай жақсартуға болатындығы қарастырылады. Сонымен қатар, виртуальды оқыту жүйелері мен виртуальды оқыту технологияларының артықшылықтары туралы айтывлады. Оқу процесінде Classroom қосынышасын пайдалану туралы қорытынды ұсынылған.

Kітап сөздер: виртуалды оқыту, Google Classroom, білімді тестілеу, оқу процесі, сандық сынып.

ЕРСУЛТАНОВА, З.С., СӘБИТ, З.С.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ CLASSROOM ДЛЯ ПРОВЕРКИ ЗНАНИЙ И ПРОВЕДЕНИЯ ЗАНЯТИЙ ПО ИНФОРМАТИКЕ

В этой статье обсуждается, как улучшить качество обучения путем организации виртуального обучения в школе. Также говорится о преимуществах систем виртуального обучения и технологий виртуального обучения. Представлены выводы по использованию Classroom в учебном процессе.

Ключевые слова: виртуальное обучение, Google Classroom, тестирование знаний, учебный процесс, цифровой класс.

**ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРИ
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ**

ӘОЖ 37.088.2

Аканбаев, Б.Н.

педагогикалық ғылымдар магистри,

Ә. Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ

Шамитдинов, А.М.

«7M01101 – Педагогика және психология»

оку бағдарламасының 1 курс магистранты,

А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ,

Қостанай, Қазақстан

**МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КҮЙІП
КЕТУІНІҢ АЛДЫН АЛУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ**

Түйін

Мақалада педагогтардың эмоционалдық күйіп кету мәселелері қарастырылған. Педагогтердің эмоционалдық күйіп кетуінің өзіндік ерекшеліктері, өзін-өзі бағалау тәмендейтін және эмоциялық күйіп кету сатысы қалыптасатын жұмыстың негізгі саласы мен шарттары талданды. Эмоционалдық күйіп кетудің алдын алудың қажетті, ең алдымен, сыртқы ортандың стрессогендік факторларының әсерін тәмендететін әдістері анықталып, негізделді.

***Кітт сөздер:** кәсіби күйіп кету, стресс, эмоционалды таусылу, қызмет шарттары.*

1 Кіріспе

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың өзгеруі мен ақпараттық процестердің күрделенуіне байланысты елімізде эмоциялық күйіп кетудің көрі салдарына қатысты зерттеулер күннен-күнге өзекті болып келе жатыр. Олар әсіресе оқытушылар мен мұғалімдер үшін барынша өзекті. Эмоциялық күйзеліс жағдайына деген конструктивті қарым-қатынас құра білу және оның салдарының көрі әсерін барынша азайту шеберлігі оқытушының кәсіби тұрғыда маңызды қасиеттерінің біріне айналуы тиіс. Педагогке заманауи кәсіби ортандың эмоциялық факторлар әсеріне қарсы тұруына тұра келеді. Яғни оған кәсіптің талап етілетін барлық талаптарын орындаі отырып, өзін онда онтайлы тұрде жүзеге асыруға және өз еңбегінен ләззат алуға тұра келеді.

Оқытушының іскерлігі үздіксіз тұрде қарым-қатынаспен байланысты, біртіндеп жүріп өтетін эмоциялық шаршау мен таусылу нышандарына тәуелді, ал ол кәсіби іскерліктің орындалуына, психикалық, физикалық және эмоциялық көңіл-күйдің нашарлауына көрі әтеді.

Эмоциялық күйіп кету синдромы эмоциялық, ақыл-ойдың таусылуы, физикалық шаршау, тұлғалық оқшаулану және жұмысты орындаудан қанағаттанбау нышандарынан көрінештің экспансивті, когнитивті және физикалық күш-куатты біртіндеп жоғалту процесі болып табылады. Ол жұмыс орнындағы күйзелісті сәтсіз шешу нәтижесі ретінде қарастырылады. Бұл синдром құрамына үш компонент кіреді:

Эмоциялық таусылу тұлғаның физикалық ресурстарын тәмендетеді, ағзаның күйзеліс агенттеріне қарсы тұруын нашарлатады, басқа да даму көздерін іздеу мүмкіндігін шектейді, соның нәтижесінде өзіндік даму, өзіндік өсу қажеттіліктерінің туындауына кедергі келтіреді.

Жеке жетістіктер редукциясы (өзінің құзіретсіздігін, кәсіби іскерлігіндегі жетістігі жоқтығын сезіну) жалпы ынталану процесін нашарлатады, адамның мамандық арқылы тұлға

ретіндегі шығармашылық дамуын тоқтатады. Деперсонализация жеңе тұлғалық оқшаулану бола отырып, тұлғаның қағидалары мен құндылықтар жүйесіне енеді, сол арқылы әлемге деген он қарым-қатынасты теріске шығара отырып, тұлғалық дамудың интегративтік қураушы бөлігін бұзады.

Оқытушының эмоцияға кедейлігімен, эмоцияны үнемдеу саласын көнектіуімен, жеңе тұлғалық оқшаулануымен, оқушылардың жеңе ерекшеліктерін ескермеумен сипатталатын күйіп кету синдромы маманның қасиби қарым-қатынасы сипатына біршама қатты әсер етеді. Атап да қасиби бұзушылық оқу процесін толыққанды басқаруға, қажетті қасиби көмек көрсетуге, қасиби ұжымның қалыптасуына кедергі келтіреді. Шынайы педагогикалық тәжірибе көрсеткендегі, қазіргі таңда студентке тұлға ретіндегі қызығушылықтың жоғалуы, оны қалай болса солай қабылдаудың жоғалуы, қасиби қарым-қатынастың эмоциялық жағының төмендеуі біршама айқын көрінеді. И.Ф.Исаев атап көрсеткендегі, оқытушының қасиби мәдениетінің төмен деңгейлігі педагогикалық мамандыққа деген ынталық-құндылықтың қарым-қатынастың қалыптасуына кедергі келтіруі мүмкін.

О.Н. Гнездилова қасиби күйіп кетуге апаруы мүмкін факторлар ретінде мінез-құлыштың интроверт болуын, тұйықтық пен ұялшақтықтың, мамандық талаптарына келіспеуін келтіреді.

Көптеген зерттеулер оқытушыларда қасиби іскерліктің тұрақтылығын бұзушы жағдайлардың болуын көрсетеді (уайымдау, көңіл-күйдің болмауы, басыңқылық, апатия, көңіл қалу, үнемі шаршау).

2 Материалдар мен әдістер

Психология тұрғысынан оқытушыларда эмоциялық күйіп кетуге қарсы тұра білуін қалыптастыру мәселесіне біршама көңіл аударылған, алайда бұл мәселенің педагогикалық жағына келетін болсақ, біз арнайы әдебиеттердің жетіспеушілігіне тап болдық. Психология-педагогикалық әдебиеттерде эмоциялық күйіп кету үлгісін әзірлеуге (К.Маслач, С.Джексон және т.б.), күйіп кетудің құрылымдық компоненттерін атап көрсетуге (Э.Пайнс, Т.Кокс) және қасиби «күйіп кетудің» негізгі көріністеріне (О.Н.Гнездилова, Т.В.Форманюк) арналған еңбектер жарияланған.

Сонымен қатар, білім беру барысында оқытушылар мен мұғалімдерде эмоциялық күйіп кету ерекшеліктеріне зерттеу мәселесі әлі де жеткілікті түрде зерттелмеген қалпы қалуда.

Қызметкердің денсаулығы тіршілігін сактау барысында қасиби еңбектің тиімділігін арттыру қажеттілігіне байланысты біз үшін оқытушылар мен мұғалімдердің эмоциялық күйіп кету ерекшеліктерін зерттеу маңызды болып көрінеді.

Зерттеу анықтағандай, көптеген мұғалімдердің эмоциялық кую көрсеткіштері «Эмоциялық таусылу» және «Жеке тұлғалық қатынастар редукциясы» шкаласы бойынша жоғары, ал ол мұғалімдердің келесі ерекшеліктерімен түсіндіріледі:

1) өзін теріс бағалау (мұғалім көптеген жағдайда өзін оқытушыға қарағанда теріс бағалайды, мұғалімде оның қоғамдағы алатын орынының әділетті еместігі, қоршаған ортаның оны жеткілікті бағаламайтындығы жайлы ойлары болады);

2) жүйке-психикалық жүктемелер (біздің пайымдауымызша, олар оқушылардың ата-аналары мен басшылық тұрғысынан мұғалімге деген қарсылықтарына деген сезімталдығы).

Алайда оқытушылардың эмоциялық күйіп кетуінің жоғары көрсеткіштері «Эмоциялық таусылу» шкаласы бойынша ғана бар, ал ол келесі ерекшеліктерді мензейді:

1) бәрінен шаршау (көңіл-күйдің басыңқылығы, қорғансыздық, ешбір құлқының болмауы, қателік жасаудан қорқу, өзі басқара ала алмай қалатын белгісіз жағдайлардан қорқу, жеткілікті түрде күшті бола алмаудан, құзіретсіз болудан, басшылық тұрғысынан берілетін жоғары талаптарға сәйкес келмеуден қорқу);

2) оқытушылық еңбектің өзі (күнделікті көру, есту және дауыс аппараттарына деген жоғары жүктеме; семинар және тәжірибелік сабактарды өткізу тұрақты «сананың белсенді

жұмысын» талап етеді; жауаптардағы оң сәттерді бағалау және қателіктерді түзету; қорытынды жасау және қысқаша түйіндемелер тарату).

3 Нәтижелер

Осылайша, біз мұғалімдер мен оқытушылардың кәсіби іскерлігінің сипаты эмоциялық күйіп кету мәселесіне әсер ететін ерекшеліктерді анықтадық. Эмоциялық күйіп кетуді төмендету үшін педагогтар мәселенің анық-қанығына жетуі қажет, ал ол үшін тек қаласаң болды, бәрінің аяқталатындығын түсінетінде семинарлар, ағартушылық іс-шаралар ұйымдастыру маңызды. Егер нышандар қатты көрінетін болса, онда сұраныстар бойынша түзету жұмыстары мен кеңестер қажет болады.

Айта кететін жайт, аталған мәселе бойынша көптеген әдебиеттерге талдау барасында біз мұғалімдердің күйіп кетуінің барлық көрсеткіштері оқу жылы бойы жоғары болып, жыл соңына қарай одан сайын артатындығын, ал оқытушыларда ол нышандар оқу жылының ортасына қарай дамитындығы жайлы тұжырымға келдік. Мұғалімдерге күйіп кету оқытушыларға қарағанда қарқындырақ, жүйелі және кешенді түрде, олардың эмоциялық деңгейін жанаң, өзіне деген, коршаған орта мен мамандығына деген қатынасына да тиеді; ал оқытушыларда күйіп кету нышардары эмоция тұрғысынан өзіне, өз жетістіктеріне, коршаған адамдар мен жұмысына деген қатынасында теріс өзгерістер ретінде көрініс табады.

Педагог іскерлігінің ең маңызды құраушыларының бірі біртіндеп артып отыратын эмоциялық шаршau мен таусылумен бірге жүретін қарым-қатынас болып табылады, ал ол кәсіби міндеттердің орындалуына, психикалық және физикалық көңіл-күйдің нашарлауына алғып барады. Педагогикалық жағдаяттардың стандартты болмауы, мұғалімнің кәсіби еңбегінің жауапкершілігі мен күрделілігі себепті «эмоциялық күйіп кетудің» даму қауіпі артады және аталған синдромды зерттеу оның кері салдарларының қоршаған адамдармен қарым-қатынасына әсерінің алдын алу тұрғысынан қажетті болып отыр.

Негізінен, эмоциялық күйіп кету психиканы жарақаттаушы әсерлерге деген эмоцияны толықтай немесе жартылай болдырмай түріндегі психологиялық қорғаныс механизмі болып табылады, бұл психикалық, көптеген жағдайда кәсіби мінез-құлықтың жүре пайда болатын стереотип. В.Е. Орел күйіп кетуді ұзақ уақыттық күйзеліс негізінде дамитын және жұмыс жасаушы адамның эмоциялық күш-куаттық және жеке тұлғалық ресурстарының таусылуына апаратын синдром ретінде қарастырады. Ю.М. Кузнецова бойынша, күйіп кету әлеуметтік сала мамандықтарында көрінетін физикалық, психикалық және ақыл-ой таусылуының жағдайы. Бұл синдром үш құраушы бөліктен тұрады: эмоциялық таусылу, деперсонализация (көртартпалық) және кәсіби жетістіктер редукциясы [21, 7 б].

К. Маслач психикалық күйіп кетуді жұмысқа деген қызығушылық пен мұқияттылықты жоғалту ретінде қарастырған. К. Маслач және С. Джексонның пікірлері бойынша, психикалық күйіп кету құрамына психикалық таусылу, деперсонализация және жеке жетістіктер редукциясынан тұратын үш өлшемді құрылым. Психикалық таусылу психикалық күйіп кетудің негізгі құраушысы ретінде қарастырылады және эмоциялық фонның төмендеуі, бейжалық немесе эмоциялық қанығу түрінде көрінеді.

Аталған мәселелерді шешуші технологияның бастапқы сатысы ретінде К. Маслач и С. Джексонның Н.Е. (Водопьянованың бейімделуімен) мұғалімдердің кәсіби-эмоционалды күйіп кету деңгейін анықтауга арналған саул намасын, (MBI) саралтау жүйесін, «Эмоционалды күйіп кету» шкаласы бойынша деңгейге бөлуді қолдануды қолдаймыз. Аталған зерттеу жұмыстарының нәтижесінде төмен, орта және жоғары күйіп кету деңгейіндегі мұғалімдерге бөлуге болады.

4 Талқылау

Соған орай эмоционалды күйіп кетуді алдын алудың жүйелі арт-терапиялық технологиясы (әрі қарай ЖАТ) бойынша жұмыс жасауга кеңес береміз. Жүйелі арт-терапиялық технологияға сәйкес ең алдымен оның мақсаттары мен міндеттері анықталып, жұмыс барысындағы ережелер бекітіледі.

Жүйелі арт-терапиялық технология бойынша жаттығу барысында үш негізгі әсер туындаиды:

- тыныштандыру әсері (эмоционалды алаңдаушылықты басу);
- қалпына келтіру әсері (шаршаңқылықтың көрінуін әлсірету);
- белсенділікті арттыру әсері (психофизиологиялық реактивтіліктиң артуы).

ЖАТ технологиясында қолданылатын әдістер, визуалды образдарды құрып онымен жұмыс жасаудан бөлек, жұмыс авторы, психолог және топтың басқа қатысуышылары арасындағы қарым-қатынас іске асырылады. Осылайша бірнеше міндеттер өз шешімін табады. Бейнелік іс-әрекеттер, топтың қатысуышыларына өздерінің ішкі қорларының белсенділігін арттырып оны қолдануға, өзін көрсетуге мүмкіндік береді және бұндай амалдарды көп адамдар бұрын соңды демалыс және өз күштерін қалпына келтіруші құрал ретінде қолданып көрмеген. Соған қоса топтағы шығармашылық жұмыстар топ ішіндегі қарым-қатынасқа ғана емес, топ сыртындағы қарым-қатынастардың да реттелуіне септігін тигізеді. Топқа қатысуышылардың айтуы бойынша бұндай іс-әрекеттер топ ішінде ынғайлы жағдай туыннатады, қатысуышылардың қал-жағдайына жақсы әсер етіп қана қоймай олардың бір-бірімен қарым-қатынасын да дұрыс жолға қояды және жалпы өмірге деген позитивті көзқарас қалыптастырады.

Атап кететін жайт, вербалды психологиялық түзетуге келмейтін кейбір клиенттер санаты (олигофрендер; ауыр психикалық науқасқа шалдыққандар немесе сөйлеу қабілетінде кемістігі бар жандар; жады мен назарында ақауы бар орта жастан асқан адамдар) белгілі бір жағдайда арт-терапевпен жеке немесе топ ішінде біршама нәтижелі жұмыс жасай алады. Ол вербалды коммуникацияға деген қабілеттерінің тәмендігіне қарамастан, олар өз сезімдерін бейнелеу формасында жеткізе алуымен байланысты. Тіпті егер олардың кейбіреулері көркем бейнелер жасай алмаса да, қарапайым манипуляция мен бейнелеу материалдарымен байланысты әр түрлі ойындар мұндай клиенттер үшін өте маңызды болып шығады, себебі мұндай жаттығулар олардың сенсомоторлық дағыларын жаттықтырады, вербалды емес ойлау қабілеті мен басқа да функцияларын дамытады.

Алайда өзіндік емдеу-түзету әдісі ретінде арт-терапия ең алдымен невроз немесе жеке тұлғалық бұзылыстар тәрізді ауыр емес психикалық ауытқушылығы бар клиенттерге барынша жарайтындығын аталып өтеді.

Жаттығулар мен тапсырмаларды орындау үшін қатысуышылардан әсем суреттей алу немесе бейнелеу өнерінен, жалпы арнайы шығармашылық қабілеттер талап етілмейді. Бұндай топта жұмыс жасау барысында тек қана дәстүрлі қағаз, қарындаш пен бояу ғана емес, сонымен қоса қатысуышылардың өздері арнайы әзірлеген табиғи материалдар да қолданылуы мүмкін. Бір топта қатысуышылар болашақта қажет болу мүмкін барлық материалды өздері дайындаиды. Әр түрлі заттар мен өсімдіктерді жинау барысындағы серуен де топтың жұмыс үшін пайдаланылуы мүмкін.

5 Қорытынды

Қорытындылай келе эмоциялық «күйіп кетудің» алғышарты құрамына педагогтың жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктері мен эмоциялық тұрғыдағы кәсіби іскерліктің өзіне тән ерекшеліктері кіретін бірқатар факторлар болып табылады. Күйіп кетудің дамуына әсер ететін факторларға шолу жасай отырып, біз аталған факторларға жасалған көптеген зерттеу жұмыстары аталған құбылыстың пайда болуындағы басты нәрсе не деген сұраққа жауап бермегендігін көре аламыз. Оның негізгі себебі қайсысы – жеке тұлғалық қасиеттер ме әлде іскерлікке тән сипаттарты, адамдармен өзара әрекеттесу ерекшеліктер немесе жұмыс ортасындағы факторлары ма? Аталған мәселелерді шешу ең алдымен «күйіп кетудің» алдын алу үшін ерекше маңызды болып отыр.

Айта кететін жайт, эмоциялық «күйіп кету» – біршама қауіпті процесс, себебі бұл синдромға шалдықкан адам оның нышандарын байқай бермейді. Ол өзін сырттан көріп, не болып жатқандығын түсіне алмайды. Соңықтан да ол конфронтация мен кінәлауды емес, керісінше, қолдау мен көніл бөлуді қажет етеді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кувшинова И.Т., Бойкова О.А. Особенности эмоционального выгорания педагогов общеобразовательного учреждения // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – №5.
- 2 Водопьянова Н.Е. Синдром «психического выгорания» в коммуникативных профессиях // Психология здоровья / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб., 2000.
- 3 Орел В.Е. Феномен «выгорания» в зарубежной психологии: эмпирические исследования и перспективы // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – №1.
- 4 Баранова М.В. Благоприятные условия труда как неотъемлемая часть в любой организации // Управление человеческими ресурсами: теория, практика и перспективы. – Белгородский государственный технологический университет им. В. Г. Шухова. – 2017. – С. 236-23.
- 5 Сурженко Л.В. Синдром психического выгорания преподавателей высшей школы: ценностно-смысловой аспект: монография. – Краснодар: КубГАУ, 2014. – 159 с.

Материал редакцияга тусти: 12.09.2019

АКАНБАЕВ, Б.Н., ШАМИТДИНОВ, А.М.

ТЕХНОЛОГИЯ ПРОФИЛАКТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ УЧИТЕЛЕЙ

В данной статье рассматривается проблема эмоционального выгорания педагогов. Проанализированы особенности эмоционального выгорания педагогов, основные сферы и условия труда, в которых происходит снижение самооценки сформировавшегося Первого этапа выгорания. Выявлены и обоснованы необходимые методы профилактики выгорания, которые в первую очередь снижают влияние стрессовых факторов внешней среды.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, стресс, эмоциональное истощение, условия труда.

AKANBAEV, B.N., SHAMITDINOV, A.M.

TECHNOLOGY OF PREVENTION OF EMOTIONAL BURNOUT OF TEACHERS

This article discusses the problem of emotional burnout of teachers. Analyzed the characteristics of emotional burnout of teachers, the main scope and working conditions in which there is a decrease in the self-assessment formed the first stage of burnout. Identified and justified by the necessary prevention methods of burnout, which primarily reduces the influence of stress factors of the external environment.

Key words: professional burnout, stress, emotional exhaustion, working conditions.

УДК 82.09

Рядинская, А.И.

магистр гуманитарных наук,
преподаватель департамента филологии,
КГПУ им. У. Султангазина,
Костанай, Казахстан

**РАЗВИТИЕ СЕТЕВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В КАЗАХСТАНЕ
(НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА САМРАТА ИРЖАСОВА)**

Аннотация

В работе раскрываются особенности сетевой литературы. Цель данной статьи – проанализировать литературоведческие аспекты сетевой литературы и выявить особенности ее практической реализации в поэзии Казахстанского автора Самрата Иржасова. Текст дает ценную информацию о специфических особенностях сетевой литературы – влиянии постмодернистской картине мира, интерактивности художественного текста, анонимности автора. Особое внимание уделяется идеино-тематическому уровню стихотворных произведений Самрата Иржасова.

Ключевые слова: сетевая литература, сетевая поэзия, литература Казахстана.

1 Введение

Одна из общемировых тенденций современности – открытие цифровых способов бытования текстов в особой электронной среде, какой является сегодня глобальная сеть Интернет. Взаимодействие авторов с этой средой привело к появлению новой текстовой реальности – сетевой литературы. Каждый день в сети Интернет, в его «литературном» сегменте, представленном тысячами литературных порталов, публикуется огромное количество произведений, как известными современными авторами, так и начинающими. Природа сетевой литературы позволяет говорить о нескольких явлениях, знаковых для литературного процесса сегодня – это вопрос о развитии печатных книг в «эпоху» массового распространения книг электронных, визуальных и аудиолингвальных, вопрос о качестве публикуемых произведений, так как Интернет позволяет бесплатно и быстро опубликовать любое произведение, также вопрос об авторстве, так как сетевая литература может быть опубликована анонимно. Рослый А.С. отмечает масштабность, массовость распространения и во всех смыслах доступность сетевой литературы [1]. В становлении сетевой литературы важную роль сыграл не только технический прогресс, но и литературные явления, связанные, например, с деятельностью представителей формального литературоведения. Именно формалисты первыми предложили изучать не художественное произведение, а текст как текст. Текст стал восприниматься ими как система знаков, которая нуждалась в дешифровании, в котором реципиент заиграл более заметную роль. Бурцева, Е.А., Батухтин, И.Ю. отмечают включение реципиента в процесс создания текста, читатель стал сотворцом автора [2].

2 Материалы и методы

Сегодня сетевую литературу изучает ряд ученых, опубликовано несколько диссертационных исследований. В словаре литературных терминов и понятий С. Чупринина «Русская литература сегодня: жизнь по понятиям» сетературе отведена словарная статья. В энциклопедии Д.Десятерика «Альтернативная культура» приводится следующее определение «Сетература как таковая не особый вид литературы, но скорее ее подготовительный класс, лаборатория, в которой почти стихийно смешиваются все мыслимые компоненты, дабы на выходе получилось нечто невиданное или, по крайней мере, освежающее» [3]. Бельгийский исследователь В. Схелтиенс сформулировал следующую особенность сетевой литературы: сетература имеет, как общее слово для всех литературных произведений в сети, широкое и узкое значение. В широком смысле этого слова, термин «Сетература» означает каждое помещенное в Интернет литературное произведение. В таком случае, нельзя говорить о Сетературе, как об особом жанре. И, напротив, в узком смысле этого слова, под термином «Сетература» понимаются те произведения, которые возникли в Интернете, благодаря его специфическим и характерным возможностям [4]. В учебнике «Современная русская литература конца XX – начала XXI в.» под ред. С.И. Тиминой феномену сетевой литературы посвящена глава, при этом внимание акцентировано не только на собственно литературных, но и на общекультурных аспектах сетевой литературы: «раздробленным и не поддающимся систематизации предстаёт пространство литературного процесса 1990-х гг., лишенное четких разделений и ориентиров, утратившее понятие об иерархии reputаций, как бы бросающее вызов новой реальности. Здесь смешались тексты подлинные с гипертекстами, образуя своего рода гиперпотоки, культурная галактика Интернета вместе с литературным процессом ежечасно творит виртуальную действительность» [5]. Сетевая литература – это особое явление современной культуры, своеобразное культурное пространство.

«Высказанные многими исследователями мнения об особенностях существования художественного текста в эпоху информационных технологий можно свести к следующему: сеть Интернет давно перестала быть только лишь средой, которая вмещает оцифрованные художественные тексты наподобие хранилища» [1]. Интернет диктует художественному произведению темы, идеи, проблематику, стилистические приемы. Интернет позволяет активно входить в литературный процесс новым авторам, не только публиковаться в сети, но и в печати. Интернет оказывает всё большее влияние на культуру. Тенденцией в издательском деле в последнее время стало значительное увеличение количества бумажных публикаций произведений, впервые опубликованных и получивших оценку в сети Интернет. Таким образом, публикации в сети становятся первым шагом в опубликовании произведений, так как позво-

ляют получить оценку произведения, не сделав финансовых вложений. Художественные проекты, предполагающие размещение произведений сетевой литературы, обычно характеризуются высокой демократичностью и отсутствием требований к качеству художественного текста, в соответствии с которыми происходит отбор произведений традиционной литературы для публикации. Доступность, массовость, открытость сети сформировала особое отношение к самому принципу словесного творчества: текст, опубликованный в Интернете, воспринимается как комментарий к действительности. Печатный вариант изначально гипертекстового произведения (блог как жанр предполагает не только текст автора, но и несколько уровней комментариев читателей, также в каждой записи возможно наличие множества гиперссылок) свидетельствует о тяготении авторов многих авторов к линейному письму. Можно предположить, что попытка «закрепить» созданный текст свидетельствует о том, что сетевые авторы всё ещё нуждаются в опубликованных издательством печатных произведениях. Подобное отношение к опубликованному в сети Интернет тексту позволяет сделать выводы о признании эталонности «традиционной» литературы по отношению к электронной. Обратная тенденция обнаруживается в случае, когда уже известные «книжному читателю» литературные произведения размещаются в интернете и адаптируются авторами для него. В этом плане показателен опыт Евгения Гришковца, который имея круг читателей, стал публиковать произведения в сети.

3, 4 Результаты и обсуждение

В основе творчества сетевых авторов лежит постмодернистская картина мира, поэтому следует обратить внимание на ее особенности. Отличительной приметой современного сознания становится переосмысление достижений человечества, глобальный анализ общечеловеческих ценностей. Виртуальная литература, которая в настоящее время претендует на звание современного искусства, использует техники деконструкции, отказа от цельной художественной модели мира. «Характерный для традиционной литературы скрытый, неявный смысл того или иного художественного произведения становится прозрачным и доступным как в процессе синхронного восприятия самого текста, так и по отношению к его окружению, времени и месту его размещения» [6]. Современная сетевая литература дает представление о культурных парадигмах, которые востребованы большинством молодых авторов. Классические литературные образы приходят в сетевую литературу, как правило, опосредованно. Источником таких поэтических ассоциаций становятся как сами классические произведения, так и фильмы, песни, оригиналы которых (или переводы с оригиналов) могут быть молодым поэтам неизвестны или известны только в общем смысле.

«Как правило, писатель в сети Интернет не создает текст с нуля, он лишь воспроизводит те архетипы, которые содержались в текстах до него. Каждый текст «играет» огромным количеством различных смыслов. При этом они не создаются заново, но раз за разом воспроизводятся вновь, дробясь на огромное количество новых смыслов» [7]. Несмотря на то, что глобальное виртуальное пространство стало воплощением культуры постмодернизма, всех требований этого направления сетевая литература не соблюдает. С одной стороны, сетевая литература является продолжением постмодернизма, с другой стороны новый тип сетевого повествования воспринимается как финал постмодернизма, а не его развитие.

Небольшой процент поэтов подписываются настоящим именем, на сайтах со свободным размещением произведений, таких, как Стихи.ru. Авторы активно используют возможности, которые дает сетевая анонимность. Выбор псевдонима – одна из составляющих образа автора. «Он может указывать на определенную авторскую позицию, быть маской в литературной игре, отражать авторские и читательские предпочтения носителя» [8]. Кроме того, в Сети уменьшается статусная дистанция между автором и читателем.

Определенным преимуществом сетевого автора, активно использующего потенциал сетевого и книжного пространства, является возможность непосредственно авторского визуально-графического решения, оформления создаваемых им произведений. Автор может добавлять музыку или видеоряд, слайды с фотографиями, способствующие созданию атмосферы произведения. «Ориентируясь на запросы публики (или на собственные нарциссические склонности), многие поэты размещают в своих блогах большое количество фотографий

фий, рассказы о событиях личной жизни» [9]. Дистанция между автором и читателем сокращается, автор воспринимается читателем как близко знакомая ему личность.

Таким образом, можно выделить основные свойства сетевой литературы: включенность произведения в общий дискурс сетевого взаимодействия, интерактивность художественного текста, возможность коллективного сотворчества, автоматическая обработка текста и возможность динамично изменять его содержание, открытость процесса создания и функционирования художественного текста для читателя, особая категория автора, который может быть анонимным или выбрать псевдоним, анализ достижений человечества, общечеловеческих ценностей и популярных культурных явлений.

Казахстанскую сетевую поэзию представляют преимущественно молодые авторы. Самрат Иржасов родился в Костанае, сейчас учится на режиссера в университете Туран. О творчестве говорит следующее: «Стихи пишу давно, с класса восьмого начал просто писать, в классе десятом начал писать именно стихи, это немножко разные вещи – попадать под ритмики мелодии или же выстроить свою» [10]. Стихотворения представляются автором в формате аудио или видеозаписей с использованием музыки современных исполнителей. Поэт представляется настоящим именем, однако страницы в социальных сетях подписаны именем «Самурай Самрат».

Первым произведением, прославившим автора в соцсетях, стало стихотворение «А ты веришь?», написанное на трагические события в Алматы (теракт 18 июля 2016 года). Эмоциональный тон стихотворения напряженный. Лейтмотивом стихотворения стал риторический вопрос «А ты веришь?», повторяющийся в тексте. В стихотворении поднимается вопрос веры и религии – можно ли оправдать жестокость верой в Бога: «видать это наша проблема, что террористы склоняясь к богам людей убивают!» [11]. Проблемы, поднятые автором, актуальны в настоящую эпоху борьбы с терроризмом. Стихотворение было записано автором на видео, отправлено в различные социальные сети, такие как YouTube, Instagram, VK.

Философское стихотворение, опубликованное 7 января 2018 года «Возможно, ты меня не поймешь» поднимает вечную проблему равнодушия, безразличия к помыслам и судьбе отдельного человека. Эмоциональный тон стихотворения печален: «Возможно, что мир совсем безнадежен, возможно, что мы совсем слабаки. Возможно заглянут в тебя по обложке, а уйдут по внутренке слабой главы» [11]. Тема одиночества прослеживается в таких стихотворениях, как «Станция одиночество», «Я не одинок».

28 марта 2018 года автором было опубликовано стихотворение «это в первую очередь – женщина». Поэт поднимает в стихотворении проблему проституции и общественного отношения к женщинам, занимающимся ей. Автор восклицает «а где ж это писано: «можно с кнутом по городу женщин мутузить...» [11]. Автор говорит обществу, в первую очередь, нужно задуматься о том, что любая женщина кому-то близка и важна, нужно пытаться решить проблему, а не наказать ну ты же не знаешь все терни её, и чем же поможет твой кнут?» [11]. Стихотворение было опубликовано в социальных сетях на следующий день после скандала, когда в Алматы на улице публично избили девушек, занимающихся проституцией.

На следующий день после трагической смерти Дениса Тена, который погиб 19 июля 2018 года, Самратом Иржасовым было опубликовано стихотворение «А знаете, Денис, в Алма-Ате сегодня не было дождя...». Автор ведет диалог с погившим фигуристом, обращаясь к нему сначала на «Вы», а затем на «Ты», подчеркивая тем самым близость Дениса Тена к обычным людям. «Давайте так: если восходит солнце, то значит это вы. И вы недалеко, и нам теплей, об о остальном потом поговорим. Пока о Вас... Точнее, о тебе» [12]. Автор подчеркивает не только победы Дениса Тена как спортсмена, но и его личные качества. Несмотря на тему и эмоциональный тон стихотворения, заключительные строки пронизаны оптимизмом и неожиданным выводом о том, что даже убийцы кем-то любимы: «а нелюдям сейчас напомнить бы, что поутру им тоже светит солнце, что кто-то так же их у дома ждет» [12]. Неоднократные сравнения погибшего спортсмена с солнцем говорят не о закате славы Дениса Тена после его смерти, а о вечной памяти.

5 Выводы

В творчестве Самрата Иржасова не отмечаются все типичные черты сетевой литературы, несмотря на то, что он является одним из известных ее представителей в Казахстане.

Произведения не публикуются анонимно, отсутствует коллективное сотворчество, при этом обратная связь с читателем поддерживается. Наиболее частотными темами в творчестве автора являются актуальные социальные проблемы. Тема любви отмечается в творчестве поэта («Любящих больше любимых, «Женщине Персии»), но она не является определяющей. Вечные темы отмечаются в творчестве автора, но наиболее важными являются проблемы современности – терроризм, вопросы религии и веры, права женщин.

Список литературы

- 1 Рослый А.С. Сетевая литература как факт актуального литературного процесса // Известия Южного Федерального Университета. Филологические науки. – 2012. – №2. – С. 50-56.
- 2 Бурцева Е.А., Батухтин И.Ю. К проблеме своеобразия героя сетевой литературы // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. №9-1 (75). – С. 30-33.
- 3 Десятерик Д.В. Альтернативная культура: Энциклопедия. – Екатеринбург: Ультра. Культура, 2005. – С. 188.
- 4 Схелтейенс В. Сетература: новое литературное движение? [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.netslova.ru/teoriya/werner.html>.
- 5 Тимина С.И. Современная русская литература конца XX – начала XXI века / под ред. С.И. Тиминой. – Москва: Академия, 2011. – С. 10.
- 6 Проект Ю.Л. Сетевая литература // Universum: Вестник Герценовского университета. – 2012. – №2. – С. 208-209.
- 7 Сарин Л. Сетература как художественное явление: между постмодернизмом и массовой культурой // Преподаватель XXI век. – 2016. – №2. – С. 433-440.
- 8 Ракитина Е.Б. Мотивы европейской литературной классики в отечественной интернет-поэзии // Вестник ЧелГУ. – 2007. – №15. – С.117-127.
- 9 Алешка Т.В. Поэзия онлайн: поэт и субъект // Уральский филологический вестник. Серия: Русская литература XX-XXI веков: направления и течения. – 2017. – №3. – С. 112-123.
- 10 Взорвавший соцсети парень из Костаная: Я верующий [Электронный ресурс] Режим доступа: https://tengrinews.kz/picture_art/vzorvavshiy-sotsseti-paren-iz-kostanaya-ya-veruyuschiy-299138/.
- 11 Самурай Самрат. Группа в VK. [Электронный ресурс] Режим доступа: https://vk.com/sami_kst.
- 12 Самурай Самрат. Канал в YouTube [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=-X-CjUr9VbY>.

Материал поступил в редакцию: 14.06.2019

РЯДИНСКАЯ, А.И.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕЛІЛІК ӘДЕБИЕТТІҢ ДАМУЫ САМРАТ ИРЖАСОВТЫҢ ШЫГАРМАШЫЛЫҒЫ МЫСАЛЫНДА

Мақалада желілік әдебиеттің ерекшеліктері ашылады. Осы мақаланың мақсаты – желілік әдебиеттің әдебиеттік аспектілерін талдау және оның Қазақстандық автор Самрат Иржасовтың поэзиясындағы практикалық жузеге асыру ерекшеліктерін анықтау. Мәтін желілік әдебиеттің спецификалық ерекшеліктері – әлем суретінің модернистикасының әсері, көркем мәтіннің интерактивтілігі, автордың анонимділігі туралы құнды ақпарат береді. Самрат Иржасовтың өлең шыгармаларының идеялық деңгейіне ерекше көңіл болінеді.

Кілт сөздер: желілік әдебиет, желілік поэзия, Қазақстанның әдебиеті.

RYADINSKAYA, A.I.

THE DEVELOPMENT OF THE NETWORK LITERATURE IN KAZAKHSTAN BY THE EXAMPLE OF THE ART OF SAMRAT IRZHASOV

This article describes the features of the network literature. The goal of this article is to analyze literary aspects of the network literature and to identify the features of practical implementation in the poetry of Samrat Irzhasov. The text gives valuable information about the specific features of network literature – the influence of post-modernism worldview, interactivity of artistic text, anonymity of author. Much attention is given the thematic level of poetry texts of Samrat Irzhasov.

Key words: network literature, network poetry, literature of Kazakhstan.

УДК 159.9 :[37.025.7 : 070]

Ташетов, А.А.

PhD докторы, психология және дефектология кафедрасының қауымдастырылған профессоры
Отынбай, Д.О.

педагогика және психология факультетінің
2 курс магистранты,
Ө.Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан.

МЕДИА-БІЛІМ ОҚЫТУДЫҢ ONLINE ЖҮЙЕСІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ МЕДИАМӘДЕНИЕТІ МЕН МЕДИАҚАУІСІЗДІГІН ДАМЫТУДЫҢ ШАРТЫ РЕТИНДЕ

Түйін

Медиа-білім оқытуудың online жүйесінде студенттердің медиа-мәдениеті мен медиа-қауісіздігін дамыту шарттарының бірі ретінде қарастырылады (Қазандагы экономика, басқару және құқық Институтының тәжірибелі улгісінде), оқытуудың online жүйесінде студенттердің медиа-мәдениеті мен медиа-қауісіздігін дамыту мәселелерін теориялық және практикалық тұрғыда шешу мүмкіндіктері атап өтіледі.

Кітт сөздер: медиа-білім, медиа-мәдениет, медиа-сауаттылық, медиа-қауісіздік, қашықтықтан оқыту, online оқыту.

1 Кіріспе

Қазіргі жаһандану заманында ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуының нәтижесінде әлемде ақпараттық сауаттылық, ақпараттық мәдениет, медиамәдениет сияқты ұғымдар пайда болды. Бұл ұғымдар медиабілімді жүзеге асыру арқылы ғылыми айналымға ендірілді. Қазіргі таңда медиабілімнің басты мақсаты – өскелен ұрпақты қазіргі ақпараттық заманың жағдайында өмір сүруге, әртүрлі ақпараттарды қабылдай және түсіне білуге дайындау деп тұжырымдауға болады. Демек, медиабілім бұл жастар мен жасөспірімдерге медианың мүмкіндіктерін дұрыс пайдалануды үйретуді мақсат ететін педагогиканың ерекше бағыты болып табылады. Медиабілім негізінде тұлғаның ақпаратпен мәдени қарым-қатынас орната алу қабілеті мен медиамәтінді талдау іскерлігі қалыптасады. Сонымен қатар өскелен ұрпақ ақпаратты тек қана қабылдан немесе оны тұтынушысы ғана емес, ақпаратты белсенді түрде жасаушы болып есептеледі.

Қазіргі таңда медианы өскелен ұрпақтың әлеуметтенуінің негізгі факторларының бірі болып табылуда. Шындығында қазіргі медианың әртүрлі құралдарының заманауи өмірдің мәні жоқ: БАҚ, теледидар, ғаламтор, ұялы телефон. Ресейлік және шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде байқалғандай, қазіргі жасөспірім бос уақытын алдағы уақытта оның қоршаған адамдармен қарым-қатынас жасау, серіктестермен іскерлік қатынасхаттар, келіссөздер жүргізу қабілетіне көрі әсерін тигізетін медиа құралдарының тікелей ықпалымен өткізеді екен.

Бұл күндері бұқаралық коммуникация құралдары қоғам мен жеке адам өмірінің барлық салаларына еніп үлгерген. Құллі мәдени кеңістікті жаулай отырып, медиа тек қана жетістіктің механизмі болуды тоқтатып, заманауи мәдениеттің негізгі құралына айналған. Осылайша, заманауи қоғамда болып жатқан үрдістер нәтижесінде, мәдениеттің ерекше формасы – медиа-мәдениет қалыптасты [1].

Осының нәтижесінде педагогикалық ғылымда медиа-білім атты жаңа бағыт пайда болды. Медиа-білімнің нақты бір адамның игілігі болуы үшін медиа-мәдениеттің мазмұны таралатын каналы бар.

2 Материалдар мен әдістер

Медианың адам өміріне, әсіресе жастардың өміріне ықпал етуі күннен-күнге артып келеді. Ал бұл жағдай бүгінгі күні білім беру жүйесі алдына жаңа міндеттер қойып, жаңашыл техникалық құралдарды пайдалану және олармен жұмыс істей алуын талап етеді, сонымен қатар тұтынушының белгілі дәрежедегі сын түрғысынан ойлауды (медиақаратты, медиамәтіндерді түсіне білу), әқпараттық материалды іздеумен, өндеумен және ұсынумен байланысты жеке шығармашылық жұмыспен айналысу дағдыларын және ойлау қабілетін қажет етеді.

Сонымен қатар, педагогика және психология ғылымы мен тәжірибеде жаңашыл медиалардың білім беруді ұйымдастырудағы мүмкіндіктері, олардың дидактикалық және тәрбиелік әлеуеті жеткілікті түрде пайдаланылып отырған жоқ. Бұл әлемдегі орын алып отырған әлеуметтік өзгерістер мен ақпарат тасқыны түрлі медиаресурстарды пайдалану контекстінде дәстүрлі түрде қалыптасқан жүйелерді, оқыту әдістері мен технологияларын қайта қарастыруды талап етіп отыр.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Отандық және шетелдік ғалымдардың жұмыстарына сүйене келе, біз «медиа-мәдениет» ұғымының өз мәнін ұдайы кеңейтіп, барлық жаңа әлеуметтік, моральдік, психологиялық, эстетикалық және интеллектуалдық құрамдастарды қамтитындығын көре аламыз.

Сондай-ақ, барша зерттеушілер медиа-мәдениеттің адам тұлғасының дамуына ықпал ету потенциалын да мойындейды. Айта кететіні, бұл ықпал жан-жақты сипатпен өзгешеленеді: медиа-мәдениет интеллектке, эмоцияларға әсер ете алады, дүниетанымның, өздігінен шығармашылық және критикалық ойлаудың, эстетикалық әртүрлі аспектілерінің (эстетикалық қабылдаудың, көркемдік анализ дағдыларының) дамуына ықпал ете алады.

Сонымен қатар, заманауи білім беруде тұлғаның медиа-қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі тамырын теренге жайған. Балаларды олардың денсаулығы мен дамуына зиян тигізетін ақпараттан қорғау яғни, өскелең ұрпақтың медиа-қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында елімізде көптеген жұмыстар жүргізілуде.

Соңғы жылдары екінші жоғары білім алуға немесе қолда бар орта арнаулы білім неғізінде өз білім деңгейін көтеруге ниетті студенттер арасында қашықтықтан оқыту формасы, яғни online оқыту аса бір танымалдылыққа ие. Аталған форма бойынша оқыту процесін ұйымдастыру ерекшеліктеріне қарай, студенттер оқудың толық мерзімі бойы (2 жылдан 3 жылға дейін) медиа құралдарының тікелей ықпалында болады.

Сөйтіп, зерттеу мәселесі келесідей: медиа-мәдениеттің мәні мен арнаулы ерекшеліктері және online оқыту жүйесінде студенттерге оның тиімді дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін педагогикалық технологиялар неден тұрады?

Жоғары оку орынының білім беру жүйесіндегі медиа-мәдениет пен медиа-қауіпсіздік-тің даму мәселелері әртүрлі ресейлік зерттеушілермен менгерілген. Олардың ішінде Федоров, В.А. Минкина, Л.К. Шиян ерекше танымалдылыққа ие. Студенттердің медиа-мәдениетін дамытуға арналған кіріктірілген жолды қолдануды В.А. Минкина ұсынады. Оның ойынша, медиа-білім міндеттерін оқытудың барлық мерзімі бойындағы әртүрлі пәндерді менгеруге қосу керек. Алайда бұл ретте медиа-білімнің мақсатын студенттерді танымдық іс-әрекеттің жаңа білімді саналы және жүйелі іздеуге бағытталған тәсілдеріне оқытуда ғана көреді. Кейбір зерттеушілер (Л.К. Шиян, Е.А. Медведева, Л.А. Нагорная секілді) ЖОО-дағы медиа-мәдениетті дамыту үшін арнайы оқу пәндерін пайдалануды ұсынады, алайда олар ұсынған курстар студенттердің медиа-білімге, медиа-мәдениет пен медиа-қауіпсіздікке дайындау мәселелерін шеше алмайды.

Бұдан өзге тәсілдемені ЖОО-дық оқыту үрдісінде А.В. Федоров ұсынуда. Ол әзірлеңген курс медиа-білімнің мәселесін, негізінен, біздің ойымызша, жас өскелең ұрпақтың заманауи ақпаратты жағдайлардағы өмірге толыққанды дайындықты қамтамасыз ете алмайтын, медиа-білімнің ақырғы нәтижесі және тұлғаның медиа-мәдениеті мен медиа-қауіпсіздігі жайлы түсінік бермейтін экрандық өнер негізінде қарастырады [2].

Осылайша, студенттердің, тіпті қашықтықтан оқыту (online) жүйесінде медиа-мәдениетін дамытуға арналған әртүрлі педагогикалық технологияларды қолдану мәселесін то-лыққанды зерттеуге арналған жұмыстарды анықтай алған жоқпыш. Қашықтықтан оқыту (online) жүйесінде студенттердің медиа-мәдениетін дамытуға арналған әртүрлі педагогикалық технологияларды дайындау және қолдану мәселелерінің күйінің анализі әлі күнге зерттеушілер тарарапынан арнайы игерілген жоқ. Ал бұл жайт берілген зерттеудің ғылыми-әдістемелік деңгейдегі өзектілігін айфақтайды.

Аталған мәселені менгеру барысында қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайда бұрын-соңды болмағандай адам өмірінде, әсіресе өскелен үрпақтың өмірінде медиа-мәдениет пен медиа-қауіпсіздіктің ролі мен маңызы жоғары деген тұжырым жасадық, себебі соңғы аталған жас категориясында (дегенмен, жалпы аудиторияның басым көпшілігінде) медиа-мәтіндердің көптеген факторлармен анықталады, атап айтқанда: мәдениеттің терапиялық, эстетикалық, танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, адамгершілік, әлеуметтік және басқа да функцияларының қолданылуымен; ойын-сауық жанrlарға сүйенумен; стандартталумен, сенсациялықпен, гипнотизммен, қауымның ниетін ойлап табумен. Еліміздегі медиа-білімнің, медиа-мәдениет пен медиа-сауаттылықтың даму мәселелерін менгеру кезінде біз өскелен үрпақтың ақпараттық қоғам дәүіріндегі өмірге мектепке дейінгі, мектеп және жоғары білім беру контекстінде дайындықта жеткілікті назар аударылып жатқан жоқ. Орын алған жағдайды түсіндіретін бірқатар себептерді атап көрсетуге болады. Бұл медиа-білімнің мазмұны мен міндеттерін анықтаудағы келіспеушіліктер, мәселені шешуге деген техникалық тәсілдеменің басымдығы, берілген мәселені шешудегі әдістемелік қамсыздықтың болмауы, сонымен қатар көптеген педагогтардың іс-әрекеттің барлық салаларындағы медиа құралдарының әсеріне бағынған заманауи қоғамның жаңа шыңдықты қабылдауға және медиа-білімнің идеяларын менгеруге мүлдем дайын болмауы. Жағдай тәрбиешілер мен мұғалімдердің білім беру мекемелерінде медиа-білімнің міндеттерін жүзеге асыруға даярлығының жүйесінің болмауы мен күшеттіле түседі.

Сөйтіп, медиа әлемі әрбір заманауи адамның өміріне терең енген, ал оқушылар мен студенттер (әсіресе қашықтықтан оқыту технологияларын қолданып оқытын студенттер) оны белсенді қолданушылары болып табылады. Сондай-ақ бұл күндері өскелен үрпақтың өмірінде медиа маңызды роль ойнап, келесідей қызметтері атқарады: бұл жаңалықтар, алуан-түрлі танымдық ақпарат, білім беру, демалыс, ойын-сауық, қарым-қатынас. Қазіргі таңда оқыту үрдісін әлемде болып жатқан өзгерістерді есепке ала отырып үйимдастыру қажет.

Тағы да бір айта кететін жайт, медиа-мәдениет соңғы жылдар ішінде әдебиеттің, музыканың, бейнелеу өнерінің, театрдың қырларын шебер сіңіріп қана қоймай, көп жағдайларда өнердің бұл түрлерінен ғөрі етудің едәуір кең спектрін қолдана бастады.

Қазіргі таңда елімізде бұл мәселеде қолға алынып жатыр. Қазақстан Республикасының нормативті және құқықтық құжаттарында оқушылар мен білім алушылардың ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған арнайы құжаттар болмағанымен, білім алушылардың ақпараттық технологияларға кол жетімділіктерін қамтамасыз етуге бағытталған құжаттарды кездестіруге болады. Атап айтқанда, ҚР «Білім туралы заңында» ақпараттық сауаттылық пен ақпараттық мәдениетке қатысты қашықтықтан оқыту, білім беру жүйесін басқару органдарын ақпараттық қамтамасыз ету, білім беру жүйесін басқару мекемелерін ақпараттық қамтамасыз етуге байланысты мәселелер ескерілген және Қазақстан Республикасы білім беру саласындағы стратегиялық маңызы бар құжаттың бірі ҚР Білім беруді дамытудың 2011 – 2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында да аталған мәселелер қарастырылған [3]. Оның мақсаты білім беру үрдісінің барлық қатысуышыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жеткізуін қамтамасыз ету. 2015 жылы – білім беру ұйымдарының 50 %-ында, 2020 жылы – олардың 90 %-ында электронды оқыту жүйесі қолданылатын болады. Тиісінше 2010-2015 жылдарына электронды оқыту жүйесі тұжырымдамасының қөздейтіні білім беру ұйымдарының технологиялық инфрақұрылымын дамыту; оку үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдануды дамыту; сандық білім ре-

сурстарын дамыту; ұйымдастыруышылық қамтамасыз ету және электрондық оқыту жүйесін пайдаланушыларды даярлау.

Жастар мен жасөспірмдердің медиасауаттылығын қалыптастырудың үлкен жауапкершілік ең алдымен мұғалімдер мен оқытушы-профессорларға жүктеледі. Қазақстан республикасының жоғары педагогикалық білім берудегі реформасы жоғары оқу орындарында өздіктегінен ойлай білетін, мақсат қоюға қабілетті, педагогикалық жағдайларды шеше алатын, оқутәрбие үрдісін жоспарлай және оны жүзеге асыра алатын, өзінің қызметін қадағалай және бағалай алатын мұғалімдер дайындауга бет бұруды көздейді. Соған сәйкес қазіргі кезде жоғары білімді педагогикалық білімі бар мамандарға деген талаптар және олардың алдына қоятын міндеттер де күрделене түсті. Заман талаптарына ілесе алатын маман – бұл жаңаша ойлайтын және жаңалыққа жақын, жаны рухани бай, шығармашылық тұлға. Өйткені, бүгінгі күні білім беру мен тәрбие жұмысында қызметін шығармашылыққа бейімдайтін, үнемі ізденісте жүретін мамандардың мәртебесі жоғары болып отыр.

Осы орайда атап өтсек Л.Н. Гумелов атындағы ЕҮУ-нің профессоры Сейітқазы П.Б «Педагогикалық білім» бағыты бойынша магистрлардың оқу жоспарына магистрлардың критикалық ойлаудың дамуына бағытталған «Медиабілім теориялары мен мәдениет», «Медиа-білім мен медиа-мәдениет негіздері» атты курс сәтті енгізілуде [4].

5 Қорытынды

Қорытындылай келе біздің көзқарасымыз бойынша, білім және тәрбие беру үрдістерінде мұндай арнайы курсарды енгізу бім алушылардың медиа-мәдениет пен медиа-қауіпсіздікті оқу, кәсіби және ойын-сауық мақсаттарында тиімді пайдалану дағдыларына үйретуге септігін тигізіп, адамның танымын БАҚ-тың кері әсер етуінен қорғау мәселесін шеше алады.

Осылайша, медиа құралдары, адам тұлғасының даму мүмкіндіктерінің кең спектріне, оның эмоциялық және интеллектуалды сферасына ие бола отырып, шығармашылық, жиі сынни ойлаудың, біздің қоршаған ортаның шығармашылық қабылдауы мен талдауына игі ықпал етеді, дәстүрлі пәндерді менгеру барысында алынған білімдерді белсенді қылуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Сейітқазы П.Б. Болашак мұғалімдерді БАҚ арқылы тәрбие үрдісіне дайындау. Монография, – Астана, 2009 ж.
- 2 Федоров А.В. Медиаобразование и медиа грамотность. – Таганрог: Изд-во Кучма, 2004.
- 3 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы (7.12.2010 ж.) [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118>.
- 4 Сейітқазы П.Б. Медиабілім берудің әдістемесі. Оқ құралы. – Астана, 2014 ж.

Материал редакцияга тусты: 27.09.2019

ТАШЕТОВ, А.А., ОТЫНБАЙ, Д.О.

МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ МЕДИАКУЛЬТУРЫ И МЕДИАБЕЗОПАСНОСТИ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ONLINE ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена раскрытию особенностей и причин негативного влияния гаджетов на психическое развитие ребенка. Автором проанализированы факторы, детерминирующие течение личностной деструктивности в развитии ребенка.

Ключевые слова: гаджеты, интернет-зависимость, деформации личностного развития ребенка.

TASHETOV, A.A., OTYNBAY, D.O.

MEDIA EDUCATION AS A CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF MEDIACULTURE AND MEDIA SECURITY OF STUDENTS IN ONLINE EDUCATION SYSTEM

The article is devoted to the disclosure of the features and causes of the negative impact of gadgets on the mental development of the child. The author analyzes the factors determining the course of personality destructivity in the development of a child.

Key words: gadgets, Internet addiction, deformation of the child's personal development.

УДК 7.071.4

Турлубаева, Д.К.

педагогикалық білім магистрі, аға оқытушиы,
Ө.Сұлтангазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан

ҚОСТАНАЙ ОБЛЫСЫНДА МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Түйін

Қостанай облысында музыкалық білімнің қалыптасуы Ұлы Отан соғысы кезінде музыкалық мектептің құрылудынан басталды. Музыкалық мектептің құру қажеттілігі келесі үрпақта мәдени мұраны берумен байланысты болды. Бүгінгі таңда біздің елімізде бүқаралық музыкалық білім беру жүйесі, ТМД-ның басқа да мемлекеттері сияқты, ең үздіктерінің бірі болып табылады. Техникалық прогресске қарамастан, музыкалық білім сұранысқа ие болып отыр, мұны музыкалық мектептерін толтыруы және оқуга түсү кезінде конкурс арқылы байқауға болады. Музыкалық білім әрқашан элиталық болған және бүгінде ол өте сұранысқа ие, қазір музыка мектебінде білім алу беделді болып саналады. Мектеп облыс орталығында бастауыш музыкалық білім беру саласында білім беру қызметтің жузеге асыратын жалғыз музыкалық мекеме болып табылады және еліміздегі ең көне оқу орындарының бірі болып табылады.

Кілт сөздер: музыкалық білім, балалар музыкалық мектебі, құрылу тарихы, мәдени мұра.

1 Кіріспе

Қазіргі уақытта Қазақстанның әлемдік қоғамдастық нарықтық экономикасы бар ел ретінде таниды. Тәуелсіздікті алған қысқа тарихи мерзім ішінде Қазақстан әлемдік қоғамдастықпен интеграциялана отырып, экономикада өсу тұрақтылығына қол жеткізді. Нарықтық қатынастарға көше отырып, қоғамның рухани-адамгершілік тоқырауын еңсеру, жалпы адамзаттық құндылықтарға бағдар беру бүгінгі таңда Қазақстанның барлық білім беру жүйесін түбебейлі қайта қарауды және жетілдіруді талап етеді. Осыған байланысты тұлғаның үйлесімді дамуына, музыкалық-эстетикалық талғамы мен қажеттіліктерін қалыптастыруға, тұлғаның рухани-адамгершілік қалыптасуына ықпал ететін музыкалық білім соңғы жылдары еліміздегі болып жатқан ауқымды қайта құрулардан тыс қала алмайды.

1841 жылы Бөкей Ордасында Жәнгір ханның жарлығы бойынша Қазақстанның зайырлы білім алуына бастау алған мектеп ашылды. Алғаш рет ән айту сабағын орыс-қазақ мектебінің міндетті пәні ретінде Ыбырай Алтынсарин енгізді. Ол музыкаға және әнге естуеліктеуге үйрету әдістемесін жетілдірді, оқыту барысында музыкалық аспаптарды қолдануға әрекет жасады, алғаш рет ән мәтіндерін жариялады, алғаш рет музыкалық жұмбактарды құрастырып, қолданды, көркем өнерпаздық ұйымдастырыды. Зайырлы мектептерде музыкалық тәрбие жетілмеген, себебі ғылыми әдістеме болған жоқ. Ы.Алтынсариннің қызметі музыкалық тәрбиені жүйелеуге бірінші тұрткі болды, өйткені ол музыкалық тәрбиенің мазмұны, мақсаттары мен міндеттері туралы дәстүрлі түсініктерді бұзды. Ы.Алтынсариннің қызметі музыка бойынша білім көлемін кеңейтуге ықпал етті. Социалистік қоғамда оқушыларды жан-жақты дамыту маңызды болды. Оқушылар халық композиторларының шығармаларымен танысуға мүмкіндік алды. Мектептерде хор ашу дәстүрге айналды. Бұл дәстүрді Ыбырай Алтынсарин құрды. Музыкалық білім беруді дамыту үшін Ыбырай Алтынсарин даланы рояльмен қамтамасыз етіп, сол кезеңде бір дауысты болған мектептерде хор ұйымдастырыды.

Қазақстанда музыкалық білімнің қалыптасуы мен дамуы, басқа одақтас республикалардағыдай, Орыс музыкалық білімнің дамуымен сәйкес келді. Бұл объективті тарихи, геосаяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени факторларға байланысты болды. Егер артқа

қарасаңыз, тәуелсіздік алғанға дейін Қазақстанда музикалық білімнің қалыптасуы тарихи, экономикалық, геосаяси факторларға байланысты ресейлік білім беру жүйесімен бірдей жүргізілгенін байқаймыз.

Музикалық білім беру тарихы адамзат өркениетінің бастауында пайда болады. Адамың өзіндік музикалық санасына негізделген музика белгілі бір қызмет түрі ретінде адамзатты өзінің дамуының барлық кезеңдерінде сүйемелдеді. Тиісінше, адамзат мәдениеті қалыптасуының бүкіл кезеңінде музикалық тәжірибелі кейінгі ұрпаққа жеткізу үдерісі де жүргізілді.

Әрбір халық өзінің мәдениеті мен өнерін жасайды, онда өзіндік қайталанбас ұлттық өмір мен тарих бейнеленеді. Үздіксіз білім берудің заманауи жүйесін халық тарихынан үздіксіз қарастыруға болмайды. Мәдениет пен өнер құбылыстарын зерттеудегі тарихи көзқарасты дұрыс бағаламау рухани өмірдің көптеген құбылыстарын дұрыс түсінбеуге әкеледі, қоғамдағы руханиятты қалыптастырудың негізгі факторлары – бұл әлеуметтік орта, адамдардың қоғамдағы қарым-қатынасы, тәрбиелеу. Рухани бай тұлғаны тәрбиелеу қоғамның мәдениетін жан-жақты дамытуға ықпал ететін тарихи фактілерді зерттеу және сақтау негізінде қалыптасады.

Білікті педагогикалық кадрларды даярлауы республикадағы өзекті мәселе болды. 1932 жылдың қыркүйегінде Алматыда музикалық – драма техникумы ашылды. Республикадағы музикалық білімнің қалыптасуын Ленинград музикалық ғылымдар институтының техникумына басшылық ету үшін қайтарылып алынған аспирант Ахмет Жубанов басқарды. Республика мектептері үшін ән айту мұғалімдерін дайындауы техникумының дирижерлік-хор бөлімінің міндетіне кірді.

2 Материалдар мен әдістер

Қазіргі уақытта музикалық білім Қостанай облысында кеңінен тараған. Музикалық мектептер облыстың барлық аудан орталықтары мен қалаларында ашылған, орта буынды Қостанай педагогикалық колледжі, Рудный музикалық колледжі ұсынады. Академик Ө.Сұлтангазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетінде «Музикалық білім» білім беру бағдарламасы бойынша оқу ашылған.

Қостанай қаласының музикалық мектебі республикадағы ең көне, бай дәстүрлер мен тарихқа ие. Музикалық мектептің құрылуы Қостанай облысында барлық музикалық білім қалыптасуының бастауында тұрды. 2019 жылдың тамызында оның құрылғанына 77 жыл толды, осы жылдар бойы қаланың музикалық мектептерінің қабырғасынан 5000-нан астам оқушы шығарылды.

Қостанай қаласындағы балалар музикалық мектебі соғыс кезінде ашылды. Оны 1942 жылдың тамызында Украинадан көшірілген музыкантанушы, Харьков консерваториясының доценті Хинчук Вольф Израилевич өзінің табандылығы, энергиясы мен беделінің арқасында ашты. Ол музикалық мектебінің бірінші директоры болды. Бұл бастаманы Мәскеуден, Киевтен, Одессадан Е.М.Соболева, В.П.Бобковская, И.Г.Некрасова, Д.И.Полулях, В.И.Речная, Л.А.Шульц-Найденова атынан көшірілген интеллигенция қолдады. Алғаш рет фортепиано және скрипка сыныбы жұмыс істеді, 1945 жылдан бастап педагог Н.В.Малышев баян сыныбын ашты. 1956 жылы мектеп Советская көшесінен Таран көшесі 107 көшіп келді, онда 1976 жылға дейін 20 бойы жұмыс істеді.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Қазақстанда Мәскеуден, Ленинградтан, Киевтен және басқа қалалардан көшірілген музыкант-педагогтар аз болмады. Бұл республикадағы музикалық білім беру үшін қолайлы жағдай жасады. 1944 жылы Алматы мемлекеттік консерваториясы ашылды. Бұл музикалық мәдениеттің одан әрі дамуына ынталандыру болып табылады. Мұнда Ахмет Жұбанов, Евгений Брусиловский, Мұқан Төлебаев, Сыдық Мұхамеджанов, Құддус Кужамьяров, Фазиза Жұбанова, Еркеғали Рахмадиев сияқты атақты аттармен ұсынылған композиторлық мектеп қалыптасты. Консерваторияның педагогтары тек Қазақстандаған емес, шығармашылығында танылған және сұранысқа ие ірі концерті музиканттар болып табылады. Олардың қатарында көрнекті пианист Жәния Эубәкірова, атақты хормейстер Анатолий Молодов, әйгілі баритон Ермек Серкебаев, әйгілі әнші Бибігүл Төлегенова, «зо-

лотая труба» Юрий Клушкин, шебер домбырашы Қаршыга Ахмедъяров, халықаралық байқаулардың лауреаты скрипкашы Гаухар Мырзабекова, қазіргі заманғы композитор Еркеғали Рахмадиев және т.б. бар.

Мектеп құрылғаннан бергі онжылдықтың соңында 100-ге жуық оқушы болды. 1953 жылы Алматы консерваториясының түлегі Оразбеков Тлеубай Оразбекович алғашқы домбырашылар ансамблін ашты. Т.О.Оразбеков 1954 жылдың 1 шілдесінен бастап мектеп директоры болып тағайындалды. Сол 1953 жылы жоғары сыйнып оқушылардың бірінші хоры ұйымдастырылды.

Қазақстанда музикалық білімнің қалыптасуына кәсіби музикалық және көркем мәдениет әсер етті. Республиканың шығармашылық топтары орта мектептердің сенімді көмекшілері болды. Олардың бірлескен басты міндегі – оқушылардың көркемдік білімі мен эстетикалық-музыкалық білімін айтартықтай жақсарту.

1962 жылы Житомир қаласының музикалық училищесінің түлектері келді, олардың ішінде А.В.Заика, А.В.Заруба, И.В.Качалова, С.А.Заберезников. 1965 жылы музикалық мектепте оқушылар саны 700 адамнан асты. Соңдықтан 1966 жылы Қостанай қаласында Гоголь көшесі 70 ғимаратында екінші музикалық мектеп ашылады. 1968 жылдан бастап директор болып А.В.Заика тағайындалды. 1976 жылы №3 музикалық мектебі ашылды, осы уақытта Қостанайдың үш мектебінде шамамен 1400 оқушы білім алды. А.В.Заика директор лауазымында 47 жыл қызмет етті.

Музикалық мектеп бүкіл республикаға өзінің түлектерімен танымал. Музикалық мектептің ең атақты шығармашылық ұжымдары, скрипкашылар ансамблі – жетекшісі ҚР білім озаты, Қостанай облысы меценаттар клубының «Қазына» сыйлығының лауреаты Е.П.Тулупова; «Илигай» хор ұжымы-жетекшісі білім озаты, Қостанай облысы меценаттар клубының арнайы сыйлығының лауреаты Г.М. Гольдорф; жас музиканттар республикалық конкурстарының бірнеше мэрте лауреаты болған А.В. Зарубаның басшылығымен орыс халық аспаптар оркестрі болып табылады.

3, 4 Нәтижелер мен талқылау

Жас музиканттардың республикалық байқауларының бас жүлдесі: орыс халық аспаптар оркестрі жетек. А. Игошин және А. Заруба (9 рет бойы), Илигай хор ұжымы жетек. Г. Гольдорф (үш рет), скрипкашылар ансамблі жетек. Е. Тулупова (7 рет). 2015 жылы С. Шалыгин басшылығымен орыс халық аспаптар оркестрі Ресейді жеңіп, «Еуропа – Азия» солисттер, ансамбльдер мен халық аспаптар оркестрлерінің V Халықаралық фестиваль-конкурсында Бас жүлденің иегері атанды.

Тек 2014-2017 оқу жылдары ғана мектептің жас музиканттары 121 рет облыстық, 113 – республикалық және 108 рет – халықаралық орындаушылық конкурстардың лауреаттары мен дипломанттары болды, оның ішінде 22 Бас жүлде жеңіп алды.

2015 жылдан бастап музикалық мектепті педагогика ғылымдарының кандидаты Г.Б.Кучикова басқарады, оның жетекшілігімен мектептің бай дәстүрлерінің сабактастығы жалғасуда. Балаларға музикалық аспаптарда ойнауды үйрету дыбыстық түстердің жаңа әлемін ашады, аспаптың музикаға деген қызығушылықты оятады. Бірақ музика мектебінің міндеттері осымен шектелмейі керек. Ең бастысы – балаларға музикаға деген сүйіспеншілікті ояту, баланың музикалық қабілеттерін ашу, әр түрлі дәуірлердегі көркемдік толық музика негізінде оның ойөрісін кеңейту, эстетикалық жағынан жақсарту, концерттік залда тыңдарман болу, әуесқойлық қойылымдарына қатысу және ең дарындыларға – кәсіби білімін жағастыру.

Мектеп түлектері оқуын Қазақстандағы және шет елдердегі беделді университеттерде жағастыруда: Қазақ ұлттық өнер университетінде, Алматы консерваториясында, Мәскеу консерваториясында, Новосибирск консерваториясында, Южноуральск өнер институтында (Челябі қ.), Санкт-Петербург консерваториясында, РФ Қорғаныс Министрлігінің Мәскеу әскери дирижерлар институтында, Екатеринбург мемлекеттік консерваториясында.

БММ ұжымы қызметінің жоғары нәтижелілігі елде лайықты бағаланды. Қазақстан Республикасы Білім министрлігі және Өнер мектептері қауымдастыры музикалық тәрбиесіндегі ерекше жетістіктері үшін мектеп Алтын кубокпен марапатталды, ал 2003 жылы еліміздің үздік музикалық мектептерінің қатарына енді. 2013 ж. «Қазақстанның Ұлттық бизнес-рейтингімен» Қостанай қ. музикалық мектебі «Мәдениет саласындағы білім беру» номинациясында «Сала көшбасшысы 2013» деп танылды, 2015 ж. «Қазақстан Республикасының қосымша білім беру алтын қоры» республикалық энциклопедиясына енді.

БММ Қазақстанда танымал музикант, ҚР еңбек сінірген мәдениет қызметкері А.В. Заруба жұмыс істейді. Мектептің жеті оқытушысы Қаз. КСР немесе ҚР «Білім озаты» белгілерімен марапатталды: А.В.Заика, Г.М.Гольдорф, С.А.Заберезников, А.В.Заруба, А.Л.Игoshin, С.В.Семенова, Е.П.Тулупова. Жиырма алты ұстаз ҚР Білім және ғылым министрлігінің Грамоталарымен марапатталды. Қөптеген мұғалімдердің еңбегі Қостанай облысы Білім басқармасының және Облыстық кәсіподақ комитетінің, Қостанай қ. әкімінің және қалалық Білім бөлімінің Грамоталарымен марапатталған. Мектептің 6 ұстазы «Қазына» сыйлығының лауреаты атанды, 3 оқытушы Қостанай меценаттар клубының арнайы сыйлықтарымен марапатталды.

5 Қорытынды

Музикалық білімнің бір ерекшелігі оның екі негізгі саласының бір уақытта өмір сүруі мен дамуы: жалпы және қасиби. Бұл, бір жағынан, музикалық білім барлығын қамтуы керек: онсыз тұлғаның үйлесімді зияткерлік және адамгершілік дамуы мүмкін емес; екінші жағынан, музиканы мамандық ретінде игеру білімнің, іскерліктің және дағдылардың едәуір көлемін игеруді, сонымен қатар ерте мамандандыруды талап етеді. Қасиби музикалық білім берудің мазмұны мен нысандары оқытудың алғашқы кезеңдерінен бастап жалпы музикалық білім берудің мазмұны мен нысандарынан айтарлықтай ерекшеленеді.

Балалар музикалық мектептер алдына түрлі міндеттерді қояды:

- оқушыларды әлемдік музикалық өнер қазынасына қатыстыра отырып, жалпы музикалық оқыту, талғамын тәрбиелеу; музикалық аспапта ойнауды үйрету және оларға ең маңызды дағдылардың – құлақтың көмегімен ойнауды, транспозициялауды, парақтан оқығанды, ансамбльдерде ойнауды, женіл партияларды сүйемелдей білу;

- сонымен бірге музикалық колледждердегі ең дарынды оқушыларды даярлау. БММ жүйесі біздің елімізде музикалық мәдениеттің қалыптасуында өзінің қасиби жағынан да, бұқаралық аспектілерде де үлкен рөл атқарды және зор рөл атқаратындығын жалғастыруда деп айту керек.

Балалар музикалық мектебі – мектеп жасындағы балалар жалпы білім беретін мектептердегі сабактан бос уақытта қосымша бастапқы музикалық білім мен дағдыларды алатын музикалық оқу орны. Осындағы мекемелер тәуелсіз мекеме ретінде өмір сүре алады немесе негізгі мектеп құрылымына біріктірілуі мүмкін. Қазақстандағы музикалық мектептердің саны бойынша статистикалық деректер жоқ, тек мектептер санының қысқарып келе жатқан деректері ғана бар. Музикалық мектептер тақырыбындағы халықаралық қарым-қатынаста біз «балалар мектебі» туралы айтып отырғанымызды нақтылау керек, өйткені «мектеп» ұғымы (ағылш. school, неміс. Schule және т.б.) Қазақстанға қарағанда қөптеген елдерде кеңінен түсіндіріледі және консервативтіге дейін әр түрлі аса төмен деңгейді түсіндіруі мүмкін.

Музикалық мектептің педагогикалық ұжымы жоғары қасиби әлеуетке ие. Оқу үдерісін ұйымдастырудың негізгі басым бағыттар сапалы білім беру, отансүйгіштікке тәрбиелеу, болашақ үрпакты адамгершілік-эстетикалық тәрбиелеу.

Әдебиеттер тізімі

1 Қостанай облыстық тарихи-өлкетану мұражайы. Балалар музика мектебінің ғимараты [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: <http://www.kraeved-kst.kz>.

2 Дандыбаев Ф. Андрей Заика: Қостанай музикалық мектебі түлектерінің сөз сөйлеуі «космос» деп аталады [Электрондық ресурс]. Қолдану режимі: kstnews.kz.

З Мукашева А.А. Сметова А.В. Қазақстандағы Балалар музыка мектептерінің даму тарихы Электрондық ресурс // Қазұу Хабаршысы. Педагогикалық сериясы. – 2016. – Т. 43. – №3. Қолдану режимі: [https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/73>](https://bulletin-pedagogic-sc.kaznu.kz/index.php/1-ped/article/view/73).

Материал редакцияга түсті: 18.09.2019

ТУРЛУБАЕВА, Д.К.

СТАНОВЛЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОСТАНАЙСКОЙ ОБЛАСТИ

Становление музыкального образования в Костанайской области началось с создания музыкальной школы во время Великой отечественной войны. Необходимость создания музыкальной школы обуславливалась передачей культурного наследия следующему поколению. На сегодняшний день система массового музыкального образования в нашей стране, как и других странах СНГ, является одной из лучших. Не смотря на технический прогресс музыкальное образование, остается востребованным, это можно наблюдать по наполняемости музыкальных школ и по конкурсу при зачислении в них. Музыкальное образование во все времена было элитарным, и на сегодняшний день очень востребовано, сейчас обучение в музыкальной школе считается престижным. Школа является единственным в областном центре музыкальным учреждением осуществляющим образовательную деятельность в сфере начального музыкального образования и является одним из старейших учебных заведений в стране.

Ключевые слова: музыкальное образование, детская музыкальная школа, история создания, культурное наследие.

TURLUBAYEVA, D.K.

FORMATION OF MUSIC EDUCATION IN KOSTANAY REGION

The formation of music education in Kostanay region began with the creation of a music school during the great Patriotic war. The need to create a music school was conditioned by the transfer of cultural heritage to the next generation. To date, the system of mass music education in our country, as well as other countries of the CIS, is one of the best. Despite the technological progress, music education remains in demand, it can be seen in the occupancy of music schools and the competition for admission to them. Music education has always been elite, and today is very popular, now training in a music school is considered prestigious. The school is the only music institution in the regional center that carries out educational activities in the field of primary music education and is one of the oldest educational institutions in the country.

Key words: music education, children's music school, history of creation, cultural heritage.

**«РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖУЗЕГЕ АСЫРУ
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ»**

ӘОЖ 14.23.01

Мукалиева, Б.Х.

*н.ғ. магистрі, мектепке дейінгі және бастауыш
білім беру кафедрасының аға оқытушысы
Рысбек, Н.*

*«Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеге»
білім беру бағдарламасының 4 курс студенті,
Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ,
Қостанай, Қазақстан*

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРУДАҒЫ РӨЛІ

Түйін

*Мақалада Жаңа бағдарлама талабы жаса үрпақтың тәрбиесіне білім-
ді жүйелі турде жетілдіре беру туралы зерттелген мәлімет берілді. Жаңа-
ша оқыту оқушылардың жасампаз және ерекше болуга көркем туындылар
жасаі білуге, өз қалауды бойынша білім алуға, оны өз бетінше дамытуға,
яғни нақты бейімділігі мен қызығын, денсаулығын, білімін, қабілеттін еске
ала отырып білім беру.*

***Кілт сөздер:** білім беру жүйесі, оқытуудың жаңа технологиялары, бі-
лім беру туралы зерттелген мәлімет берілді.*

1 Кіріспе

Біздің елімізде жаңа ғасыр алдында оқытуудың жаңа жүйесі қалыптасуда, ертеңгі күнге бағытталған рухани жаңарудың іргетасы қалануда.

«Білім беру жүйесінің басты міндеті ұлттық және адамды қалыптастыруға және кәсіби шындарға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытуудың жаңа технологияларын енгізу; білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық жели-лерге шығу» деп, білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттері көзделген.

Осылың барлығы Қазақстанның халықаралық аренада жоғары беделге ие болғанын және саясатымыздың дұрыстығын көрсетеді. Елбасымыз өз жолдауында елімізде орын алған маңызды оқиғаларға шолу жасап, Мәңгілік елдің жаңа жоспарымен бөлісті. Бұл жоспарда Қазақстанның Үшінші жаңғыруы – елдің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру міндетке қойылды.

Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, бүкіл халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттыру қажет, сол жағдайда ғана табысқа жетуге мүмкіндік туады.

Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл дегеніміз тек материалдық өнім ғана емес, сонымен қатар, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы енбек ресурстары болуы мүмкін.

Ұлттымыздың болашақта табысты да, бәсекеге лайықты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сол себепті, әрбір қазақстандық, XXI ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттар болып саналады.

Елбасының «Жаңа әлемдегі – жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында айтқандай, біздің еліміздің кез келген азаматы біліміне сәйкес білікті мамандық алғып, әлем елдерінің талабына сай сұранысқа ие болатын деңгейге жеткенде ғана, елімізде жасалып

жатқан білім беру реформасының жетістікке жеткенінің күесі бола аламыз. Сондықтан, елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың: «Біздің ұлттың бәсекелестікке қабілеттілік деңгейі оның білімінде» деген сөздерін естен шығармауымыз керек.

Білім адамның дүниені тану процесін қалыптастырады.

2 Материалдар мен әдістер

Жүйелі біліммен іс-әрекет тәсілдерін игеру, дағды, іскерлікті дамыту арқылы жеке тұлғаны қалыптастыра аламыз.

Қазақ бай мәдени мұрасы бар халық. Еңбек болмаса қоғамдық прогрессте болмас еді. Адам өмірі ұзақ жылдар бойы қалыптастан еңбек жолының дамуы үлкен қуанышқа әкелді. Сол еңбектің нәтижесінде өзін-өзі қорғайтын құралдар жасап, оны пайдалану арқылы қоғамға ірі-ірі өзгөрістер жасады. Бүгінгі адамзат ие болып отырған игіліктің бәрі ғасырдан-ғасырға ұласып келе жатқан ұрпақтар еңбегінің нәтижесі.

Адам қоғамының даму процесінде бір-бірімен байланысты миллиондаған қарым-қатынастар қалыптасып, жаңарып, ескіріп жатады. Бұл обьективтік диалектикалық процесс. Осы процесті реттеп басқару барысында қоғамдағы құқық бірнеше салаға, жүйеге бөлініп жатады. Сол салалардың бірі – ҚР білім жүйесі.

Жаңартылған мазмұнның мәні тек білу емес, сонымен катар, білімді өмірде қолдана білу» – баяндамасында жаңа бағдарламаның өзектілігін нақты түсіндірген.

Жаңа бағдарлама – осындай өнер адам баласының қабілетін танып қоймай, оған «қалай жетті» – деген сұраққа жауап іздең, адаптациялықпен, ізденумен, біліммен қол жеткізгендерін ашып көрсеткен. Тұлғалардың мол тәрбиелік, білімділік әдістердің кеңінен қарастырылған. Бүгінгі мақсат – өздерінен бұрынғы өмір сүрген аға буынның тәрбие мәселесіндегі жинақталған бай тәжірибелесіне сүйене отырып, келер ұрпақты өнер-білімге баулу, өмірге, белгілі бір кәсіпке бейімдеуге бағытталған. Осы мақсатқа жету үшін оқушылардың білімдерін жеке тексеріп, нәтижесіне баға қоюды алып тасталды. Күнтізбелік жоспарда оқушылар үшін өз бетімен жұмысқа, ізденуге, шығармашылыққа арналып құрастырылған.

3, 4 Нәтижелер және талқылау

Жаңартылған бағдарламаның басты ерекшелігі оқушыларға еркіндік беріліп, асықпай ойлануға, ізденуге үлкен мүмкіндік берілп, шығармашылықпен шұғылданып, нәтижесі тоқсан аяғында балдық жүйеде немесе көрмеде көрсетілуі өте дұрыс, құптарлық жайт. Сонда оқушыға сыртқы стимулдық әрекеттер әсерінен, ішкі мотивациялық қуаттарының мүмкіндіктерін толық пайдаланып, өзін-өзі қабілеттімен ортага танытып, ашылып, сенім күші пайда болады.

«Тәрбиеленіп жүрген балалардың саналы ойлау қабілеттерін ашу арқылы, қандай да қындығы мол сәттерді бала өзінің ерік жігерімен шешүге тырысса, кез келген тәрбие тәлімінің мазмұны да мәнді болып шығары анық. Осыдан келіп баланың еркін ойлауы мен өзі шешім қабылдай білуге талпыныстарынан басталады. Бұл нағыз тәрбие жетістіктері деген осы». Расында да оқушылардың саналы ойлау қабілетін ашу ең маңызды мәселе, шешуші тұтқа болуы керек.

Берілетін білім саласының басты құралы – оқулық. Қазіргі оқулықтар бүгінгі күнде: «Өз ісімен – үлгі, жүрісі мен тұрысы – өнеге, сөзімен – қазына» – халқымызға белгілі персенттерінің еңбектері берілген. Сол арқылы «Болмасаң да – үқсап бақ, бір ғалымды көрсөніз», «Сенде бір кірпіш дүниеде, кетігін тап та бар қалан» – деген ұлттымыздың философы Абай Құнанбаев бабамыздың аманатын орындауда.

Қазақ ертеден-ақ тым еркінсітпей ұрпағын өнерге, шеберлікке жетелеген. Бүгінгі рухани жаңғыру дегеніміз – кешегі өткен бабаларымыздың, яғни Әл-Фарабидің даналығын, Абайдың философиялық ойларын, Махамбеттің батырлығын, атақты қазақ педагогы Ыбырай Алтынсариннің балаларды тәрбиелеу мен оқыту ісін үйрету арқылы бүгінгі жас ұрпаққа, ұлттық сана қалыптастыру. Әлемді жайлайған жаһандану процесіне ұлттының салт-дәстүрін, өнерін, тарихын, құндылығын бойына сіңірген білімді әрі мәдениетті ұрпақ қана қарсы тұрып, бәсекеге лайықты болатындығын ескертіп, аға буынға жол көрсетіп, осы бағытта жұмыс істеп тәрбиелеуге міндеттейді.

5 Қорытынды

Бүгінгі «Жаңартылған білім бағдарламасы» – қазақ даласының алғашқы халық педагогының оқыту әдісі негізінде құрастырылған. Берілетін білім саласының басты құралы – оқулық, «Көркем еңбек» оқулығы үкімет қабылдаған мемлекеттік мақсатты бағдарламаға сай келуі, мазмұны ұлттық нақышта көркемделіп бейнеленген.

Ұлы ағартушы ІІ. Алтынсарин шағын шығармалары «Еңбек» тақырыбына арнап, кәсіпке бейімдеген. Ыбырай Алтынсаринды оқи отырып оның мектебінде бірінші сабакта «Колөнер» сабагын өткізіп жасалған бұйымды келесі математика, география, орыс тілдері сабактарына көрнекілік есебінде қолданылған.

Ыбырай Алтынсарин оқыту әдісінің бірі – практиканы теориямен ұштастыра отырып бұйымды кәдеге жаратып, оқушыларға білімді беруге емес алуға дағдыландыруында. Ыбырай бабамыздың енбектерінің күн өткен сайын қажет екендігін ұғынып, уақыт өткен сайын құндануының құндылығы осында.

ҚР Білім және ғылым министрлігі талабы бойынша ІІ. Алтынсарин атындағы Қазак білім академиясы қазіргі таңда дамыған елдерде кең қолданып жүрген ақпараттық және телекоммуникациялық технологияға байланысты жаңа технологиялық революция басталғанын ескеріп, адамдар алдына қойылатын жана міндет: шешім қабылдай білуді және шығармашылық жұмыстарды орындай алушы қалыптастыруды талап етуде.

Саналы да сапалы білім берсең, онда біздің елімізде білікті де білімді мамандар, бәсекеге қабілетті азаматтар арта түседі. Болашақтың кілті – жан-жақты дамыған, білімді, бәсекеге қабілетті ұрпақ қолында. Ал сол ұрпақты қалыптастыру мына біз мұғалімдердің қолында.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Эбенбаев С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. – Астана: Фолиант. – 2017. – 312 б.
- 2 Дүйсенбаев А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2015. – 320 б.
- 3 Есқалиев С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2014. – 192 б.
- 4 «Білімді ел», «Образованная страна» – Республикалық газеті. – 2019. – №36.
- 5 Мынбаева А.К., Садвакасова З.М. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: учебное пособие: 4-е изд., доп. – Алматы, 2010. – С. 8-9.

Материал редакцияга түсті: 13.09.2019

МУКАЛИЕВА, Б.Х., РЫСБЕК, Н.

ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ И РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В МОДЕРНИЗАЦИИ

В статье дана изученная информация о том, что требования новой программы позволяют систематически совершенствовать знания в воспитании молодого поколения. Новое обучение дает умение создавать художественные произведения, создавать художественные произведения, получать знания по своему усмотрению, развивать его самостоятельно, напоминая о реальных склонностях и увлечениях, здоровье, знания, способности.

Ключевые слова: система образования, новые технологии в образовании, информация об образовании.

MUKALIEVA, B.H., RYSBEK, N.

SPIRITUAL REVIVAL AND THE ROLE OF EDUCATION IN MODERNIZATION

In the article the studied information was given that the requirements of the new program allow to systematically improve knowledge in the education of the younger generation. The new training gives the ability to create works of art, to create works of art, to gain knowledge on your own, to develop it yourself, Recalling the real inclinations and Hobbies, health, knowledge, abilities.

Key words: education system, new technologies in education, information about education.

МЕРЕЙТОЙЛЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЛАР ЮБИЛЕЙНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ

ЕРКІН АМАНЖОЛҰЛЫ – 50 ЖАСТА! ҚҰТТЫҚТАЙМЫЗ!

Қазақстан тарихы ғылымында өзіндік орны қалыптасқан, республикамызға белгілі ғалым, білікті басшы Өмірзақ Сұлтанғазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетінің ректоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор Еркін Әбіл 2019 жылдың 4 қыркүйегінде 50 жасқа толды.

Ердің жасы елуді еңсергенге дейін ол кісі Отан тарихының келелі мәселелерін зерделеген, ғылыми еңбектері арқылы ғылыми ортаға танымал ғалымға айналып үлгерді. Еркін Аманжолұлы – ұйымдастырушылық, педагогтік, қоғамдық қызметті ғылыммен шебер үштасыра білген үлкен ғалым. Қунделікті қат-қабат әкімшілік жұмыстар мен қым-қуыт қыруар тірліктің қайнаған ортасында жүрседе бойына біткен ізденгіштік, еңбеккорлық қасиеттерінің арқасында бір сәт те ғылымнан қол үзген емес. Ол 200-ге тарта ғылыми, ғылыми-әдістемелік, ғылыми-көпшілікке арналған еңбектердің, оның ішінде 20 монография, 26 оқулық пен оқу құралдарының авторы. Қазақстан жоғары оқу орындарының 2014 жылғы «Үздік оқытушысы» грантының иегері.

Еркін Аманжолұлы Әбіл 1969 жылы 4 қыркүйекте Қостанай облысы, Мендіқара ауданы, Ұзынағаш ауылында зиялыштар отбасында дүниеге келді. Болашақ ғалым мектеп қабырғасында жүрген кезден бастап тарих пәніне құштар болды. Соның ішінде айта кететіні – ол мектеп қабырғасынан-ақ археологиялық қазба жұмыстарына қатыса бастады. Тарихқа деген қызығушылығы ерте оянған ол алдына үлкен мақсат қоя білді.

1992 жылы Е.А. Бекетов атындағы Караганды мемлекеттік университетінің тарих факультетін үздік бітіреді. Сонын ҚР Ішкі істер министрлігінің Қостанай Заң академиясында кафедра және курс менгерушісі болып қызмет атқарды. 1996 жылы Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде болашақ ғалым 26 жасында кандидаттық, ал, 39 жасында Е.А. Бекетов атындағы Караганды мемлекеттік университеті жанындағы диссертациялық Кенесінде докторлық диссертациясын қорғады.

Оның ғылыми зерттеулері такырыбының өзектілігімен, ғылыми жаңалығының өміршендігімен, ұсыныстары мен тұжырымдамаларының маңыздылығымен, қорытындыларының терендігімен ерекшеленді. Ол, ежелгі және ортағасырлардағы этникалық, саяси, құқықтық жүйе және сонымен қатар тарихтың теориясы мен әдіснамасымен айналысады.

Бүгінгі күні Республикалық шетелдердегі ұйымдастырылып, өткізіліп келе жатқан ғылыми конференцияларға қатысып, баяндама жасайды. Ол Е.А. Бекетов атындағы Караганды мемлекеттік университетіндегі «тарих ғылымдарының докторы» ғылыми дәрежесін қорғайтын диссертациялық кеңестің мүшесі болып, ғалым-тарихшылар дайындау ісіне де атсалысты.

Еркін Әбіл – Қазақстанда жоғары білім беру ісін ұйымдастырушы ретінде Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының Өмірзақ Сұлтанғазин атындағы Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетіне айналуына өзінің қарым-қабілетін жұмсай білді. Сонымен қатар облыстық мәслихат депутаты, «Нұр Отан» партиясының облыстық филиалының білім беру жөніндегі қоғамдық кеңесінің, Қазақстан халқы облыстық Ассамблеясының ғылыми сараптамалық тобының, облыстық діни істер басқармасының сараптамалық тобының және Қостанай облысының жастарды қолдау және дамыту тобының мүшесі ретінде сан-салалы жұмыс атқарып еліміздің өркендеуіне өз үлесін қосып келеді.

Бүгінгі күні ердің жасы 50-ге келген белгілі ғалым, өнегелі ұстаз, білікті басшыны осы мерейтойымен құттықтаپ, қажымақ қайрат, ұзак өмір, шығармашылық табыс, отбасына бақ-береке тілейміз.

Өмірзақ Сұлтанғазин атындағы
Қостанай мемлекеттік педагогикалық университетінің ұжымы

ӨМІРЗАҚ СҮЛТАНГАЗИНДІ ЕСКЕ АЛУ

*Серікбай Оспанұлы,
Халықаралық Алаш әдеби сыйлығының лауреаты*

Өмірзақ Сұлтангазин

Өмекен қарсы жүзді ағысқа да,
Жақынға, құлаш ұрды алысқа да!
Ғарышқа қызмет етті дарын ғалым,
Есімі жүрген болар ғарышта да!

Өмірзақ – ұмытылмас дара тұлға,
Өмірзақ – тірілердің санатында.
Арманы, мақсат-мұдде, озық ойы
Әр ұшқан зымыранның қанатында.

Қазақтың ұлан-ғайыр кең жерінде,
Әлемнің білім қуған елдерінде,
Шәкірттер жүрегінде, тілегінде,
Ғұлама ғалымдардың еңбегінде!

Болған жоқ еткен ісі бағаланып,
Айтылар алда талай сараланып.
Өмірзақ Сұлтангазин – ел есінде,
Шыңында өзі шыққан қалары анық!

Өлмейді бұл даланың даналары,
Таралған бар әлемге,
Таралады!
Бүгінгі білім қуған әр студент –
Өмірзақ Сұлтангазин балалары!

Тылсымға, тіл бітіріп алаптарға,
Жеткізді елді талай ғажаптарға.
Өмірзақ Сұлтангазин аты өшпейді
Өмірде жер бетінде қазақ барда!

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

- Агеева, С.В.** – дene шынықтыру, спорт және туризм теориясы кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Ақанбаев, Б.Н.** – психология және педагогика магистрі, педагогика кафедрасының оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Ақанов, Ш.К.** – дene шынықтыру дайындығының оқу тәрбие орталығының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Анастасова, Л.** – PhD докторы, профессор, маркетинг кафедрасының директоры, бизнес-зерттеулер орталығы, Бургас Еркін университеті, Бургас, Болгария.
- Байжанова, С.А.** – педагогикалық ғылымдар кандидаты, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының профессоры, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Балгабаева, Г.З.** – тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақстан тарихы кафедрасының профессоры, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Бекенова, А.Қ.** – гуманитарлық ғылымдар магистрі, педагогика кафедрасының оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Бондаренко, О.Ю.** – мәдениеттану ғылымдарының кандидаты, «Edstories» (Франция – Ресей) байланыс тобының жетекшісі, Обнинск, Ресей.
- Бондаренко, Ю.Я.** – философия ғылымдарының кандидаты, профессор, А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай, Қазақстан.
- Гурская, И.Ф.** – туризм магистрі, дene шынықтыру, спорт және туризм теориясы мен практикасы кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Даuletбаева, Г.Б.** – жаратылыстану ғылымдарының магистрі, информатика, робототехника және компьютерлік технологиялар кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Ерсұлтанова, З.С.** – техникалық ғылымдарының кандидаты, информатика, робототехника және компьютерлік технологиялар кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Есіркепова, К.Қ.** – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Жабагина, Ж.Р.** – 5B010200 «Педагогика және бастауыш оқу əдістемесі» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Жандайова, Ш.Е.** – педагогика және психология магистрі, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Ихсан, Д.М.** – «5B012100 – Қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі мен əдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Қоры стипендиясының иегері, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Мукалиева, Б.Х.** – педагогикалық ғылымдар магистрі, мектепке дейінгі және бастауыш білім беру кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Мырзагалиева, К.** – филология ғылымдарының кандидаты, филология департаментінің қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Оспанұлы, С.** – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.
- Отынбай, Д.О.** – педагогика және психология факультетінің 2 курс магистранты, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Рысбек, Н. – «5B010100 – Мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Рядинская, А.И. – гуманитарлық ғылымдар магистрі, филология департаментінің оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Сатбаева, М.Т. – ғылым және халықаралық байланыстар басқармасының ғылыми зерттеу орталығының маманы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Сәбит, З.С. – «5B011100 – Информатика» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Ташетов, А.А. – PhD докторы, психология және дефектология кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Турлубаева, Д.К. – педагогикалық білім магистрі, өнер кафедрасының аға оқытушысы, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Тынбаев, Ж.А. – «5B090200 – Туризм» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Ө. Сұлтангазин атындағы ҚМПУ, Қостанай, Қазақстан.

Шамитдинов, А.М. – «7M01101 – Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 1 курс магистранты, А. Байтұрсынов атындағы ҚМУ, Қостанай, Қазақстан.

НАШИ АВТОРЫ

Агеева, С.В. – старший преподаватель кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Аканбаев, Б.Н. – магистр психологии и педагогики, преподаватель кафедры педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Аканов, Ш.К. – старший преподаватель центра физической культуры, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Анастасова, Л. – PhD, профессор, директор кафедры маркетинга, центр бизнес-исследований, Бургасский свободный университет, Бургас, Болгария.

Байжанова, С.А. – кандидат педагогических наук, профессор кафедры дошкольного и начального образования, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Балгабаева, Г.З. – кандидат исторических наук, профессор кафедры истории Казахстана, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Бекенова, А.К. – магистр гуманитарных наук, преподаватель кафедры педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Бондаренко, О.Ю. – кандидат культурологии, руководитель контактной группы «Edstories» (Франция – Россия), Обнинск, Россия.

Бондаренко, Ю.Я. – кандидат философских наук, профессор, КГУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

Гурская, И.Ф. – магистр туризма, старший преподаватель кафедры теории и практики физической культуры, спорта и туризма, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Даuletбаева, Г.Б. – магистр естественных наук, старший преподаватель кафедры информатики, робототехники и компьютерных технологий, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Ерсултанова, З.С. – кандидат технических наук, ассоциированный профессор кафедры информатики, робототехники и компьютерных технологий, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Есиркерова, К.К. – кандидат филологических наук, доцент, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Жабагина, Ж.Р. – студентка 4 курса образовательной программы «5B010200 – Педагогика и методика начального обучения», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Жандауова, Ш.Е. – магистр педагогики и психологии, старший преподаватель кафедры дошкольного и начального образования, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Ихсан, Д.М. – студент 4 курса образовательной программы «5B012100 – Казахский язык и литература в школах с неказахским языком обучения», обладатель стипендии Фонда Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Мукалиева, Б.Х. – магистр педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного и начального обучения, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Мырзагалиева, К. – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор департамента филологии, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Оспанұлы, С. – кандидат филологических наук, профессор, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Отынбай, Д.О. – магистрант 2 курса психолого-педагогического факультета, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Рысбек, Н. – студент 4 курса образовательной программы «5B010100 – Дошкольное обучение и воспитание», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Рядинская, А.И. – магистр гуманитарных наук, преподаватель департамента филологии, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Сабит З.С. – студент 4 курса образовательной программы «5B011100 – Информатика», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Сатбаева, М.Т. – специалист научно-исследовательского центра управления науки и международных связей, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Ташетов, А.А. – PhD докторы, ассоциированный профессор кафедры психологии и дефектологии, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Турлубаева, Д.К. – старший преподаватель кафедры искусств, магистр педагогики, КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Тынбаев, Ж.А. – студент 4 курса образовательной программы «5B090200 – Туризм», КГПУ имени У. Султангазина, Костанай, Казахстан.

Шамитдинов, А.М. – магистрант 1 курса специальности «7M01101 – Педагогика и психология», КГУ имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан.

OUR AUTHORS

Ageeva, S.V. – senior lecturer of the department of the theory and practice of physical culture, sport and tourism, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Akanbayev, B.N. – master of psychology and pedagogy, lecturer of the department of pedagogy, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Akanov, Sh.K. – senior lecturer of the physical education center, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Anastassova, L. – PhD, head of marketing department, center for business studies, Burgas Free University.

Baizhanova, S.A. – candidate of pedagogical sciences, professor of the department of primary and pre-school education, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Balgabaeva, G.Z. – candidate of historical sciences, professor of the department of history of Kazakhstan, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Bekenova, A.K. – master of arts, lecturer of the department of pedagogy, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Bondarenko, O. Yu. – candidate of cultural studies, head of contact group «Edstories» (France – Russia), Obninsk, Russia.

Bondarenko, Yu.Ya. – candidate of philosophy, professor, KSU named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

Gurskaya, I.F. – Master of tourism, senior lecturer of theory and practice of physical culture, sport and tourism department, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Dauletbaeva, G.B. – master of natural sciences, senior lecturer of the department of computer science, robotics and computer technologies, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Yersultanova, Z.S. – candidate of technical sciences, associate professor of the department of computer science, robotics and computer technologies, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Esirkepova, K.K. – candidate of philological sciences, docent, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Zhabagina, Zh.R. – 4th year student of the educational program «5B010200 – Pedagogy and methods of primary education», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Zhandauova, Sh.E. – master of pedagogy and psychology, senior lecturer of the department of pre-school and primary education, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Ikhsan, D.M. – 4th year student of the educational program «5B012100 – Kazakh language and literature in schools with non-Kazakh language of instruction», holder of the First President of the Republic of Kazakhstan – Elbasy Fund scholarship, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Mukalieva, B.H. – master of pedagogical sciences, senior lecturer of the department of preschool and primary education, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Myrzagaliyeva, K. – candidate of philological sciences, associate professor of the department of philology, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Ospanuly, S. – candidate of philological sciences, professor, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Otynbai, D.O. – 2nd year master student of the psychological and pedagogical faculty, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Rysbek, N. – 4th year student of the educational program «5B010100 – Preschool teaching and education», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Ryadinskaya, A.I. – master of humanities, lecturer of the department of philology, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Sabit, Z.S. – 4th year of the educational program «5B011100 – Computer science», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Satbayeva, M.T. – specialist of scientific and research center of science and international relations department, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Tashetov, A.A. – PhD doctor, associate professor of the department of psychology and defectology, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Turlubayeva, D.K. – master of pedagogical education, senior lecturer of the fine arts department, KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Tynbayev, Zh.A. – 4th year student of the educational program «5B090200 – Tourism», KSPU named after U. Sultangazin, Kostanay, Kazakhstan.

Shamitdinov, A.M. – 1st year master student of specialty «6M010300 – Pedagogy and psychology», KSU named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan.

АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА

«ҚМПИ Жаршысы» журналы әлеуметтік-гуманитарлық, физика-математикалық, техникалық, биологиялық, химиялық-технологиялық, экономикалық ғылымдар және экология, халықаралық байланыстар салалары бойынша бұрын жарияланбаған өзекті ізденіс нәтижелері туралы мақалаларды жариялады.

Редакциялық алқа мүшелері журнал материалдарының мазмұнына сын-пікір білдіргенне кейін басылымға ұсыну шешімі шығарылады. Қабылданбаған мақалаларды редакциялық алқа мүшелері кайта қарастырмайды.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады.

Журнал жыл барысында төрт рет шығарылады (қантар, сәуір, шілде, қазан).

«Қазпошта» АҚ-ның кез келген бөлімінде журналға жазылу мүмкіндігі қарастырылған. Жазылым индексі 74081.

Мақалага қойылатын талаптар:

Мәтіннің көлемі сөз аралықтары мен сілтемелерді қоса алғанда 15000-нан 60000 таңбаға дейін болуы қажет (0,3-тен 1,5 баспалық парапқа дейін, яғни 5–24 бет).

Мәтіннің рәсімделуіне қойылатын техникалық талаптар:

Қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша.

Жиектері: барлық жағынан 2 см.

Жоларалық интервал: бірлік.

Абзацтар аралығы «Алдында» – жоқ, «Кейін» – жоқ.

Азат жол – 1,25 см.

Мәтін: паракта бір бағана.

Мақаланың басқы беті келесі ақпараттарды қамтуы қажет:

1. *ӘОЖ коды.* Беттің сол жағына қалың қаріппен жазылады. Авторлық материалға ӘОЖ кодын мына сілтеме арқылы алуға болады: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Автордың аты-жөні.* Беттің оң жағына қалың қаріппен ӘОЖ кодынан бір тармақ тәмен жазылады.

3. *Авторлар туралы ақпарат.* Беттің оң жағына көлбеу әріптермен жазылады: автордың ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, қызметі, қызмет орны, қаласы, мемлекеті.

4. *Мақала атауы.* Беттің ортасында бас әріптермен және қалың қаріппен жазылады.

5. *Мақала түйіні.* «Түйін» сөзі (орыс. «Аннотация», ағылш. «Abstract») беттің ортасында қалың қаріппен мақала атауынан бір тармақ тәмен жазылады. Түйін мақаланың жарияланатын тілінде жазылады. Түйін мәтіні: сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, азат жол – 1,25 см. Мақала тілінде жазылған түйінді мақала тілінде жазылған түпкі түйінмен (резюме) ауыстыру мүмкіндігі қарастырылған.

6. *Мақаланың түпкі түйіні.* Мақала жарияланатын тілден бөлек, мақала атауының аудармасымен екі тілде жазылады. Түпкі түйін мәтіні: көлбеу әріптермен әдебиеттер тізімінен кейін 1 тармақ тәмен жазылады, сөз аралықтарын қоса алғанда 500–800 таңба, мәтіннің туралануы – беттің ені бойынша, азат жол – 1,25 см.

7. *Кілт сөздер* (5–8 сөз және/немесе сөз тіркесі). Кілт сөздер үш тілде сәйкесінше «Түйін» және «Түпкі түйіннен» тәмен жазылады. «Кілт сөздер» тіркесі (орыс. «Ключевые слова», ағылш. «Key words»): қалың әріптермен, беттің сол жағына жазылады, шегініс – оң және сол жақтан 2 см, «Кілт сөздер» тіркесінен кейін қос нұктеде қойылады, ары қарай кілт сөздер жазылады.

8. *Негізгі мәтін* келесі бөлімдерден тұрады:

1) *Кіріспе* (орыс. – Введение, ағылш. – Introduction).

2) *Материалдар және әдістер* (орыс. – Материалы и методы, ағылш. – Materials and methods).

3) *Нәтижелер* (орыс. – Результаты, ағылш. – Results).

4) *Талқылау* (орыс. – Обсуждение, ағылш. – Discussion).

5) *Қорытынды* (орыс. – Выводы, ағылш. – Conclusions).

6) *Ризашылық білдіру* (орыс. – Благодарности, ағылш. – Appreciation).

3 және 4 бөлімдер біріктірілуі мүмкін, 6 бөлім – қажеттілік туындаған жағдайда ғана жазылады.

Мақала бөлімдері нөмірленуі тиіс. Сандардан кейін нұкте қойылмайды. Бөлім атауларының жазылуы: қаріп – Times New Roman, өлшемі – 12, қалың қаріппен, туралануы – беттің сол жағында.

Мәтінде белгілі бір тармақты немесе тізімді белгілеуде араб сандары қолданылады.

9. *Әдебиеттер тізімі* (орыс. – Список литературы, ағылш. – References). Әдебиеттер тізімі мақаладан кейін жазылады. «Әдебиеттер тізімі» тіркесікалың қаріппен жазылады, қаріп өлшемі – 12, шегініс – 1,25 см.

Дереккөздер туралы ақпаратты мәтінде дереккөздерге сілтеменің жасалу реті бойынша орналастырып, араб сандарымен нөмірлеу қажет. Сандардан кейін нұкте қойылмайды. Шрифт өлшемі – 11, шегініс – 1,25 см.

Қолданылған дереккөздерге сілтемелер тік жақшаның ішінде келтірілгені абзал. Библиографиялық жазу түпнұсқа тілінде орындалады.

Китаптардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, кітаптың аты, жарияланған орны, басылымы, шыққан жылы, беттер. Мысалы: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – Б. 60–65.

Журнал, мерзімді басылымдардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, журнал атауы, жылы, басылым нөмірі, беттер. Мысалы: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – Б. 89–104.

Жинақтардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: автордың (авторлардың) тегі, аты-жөнінің басқы әріптері, мақала атауы, жинақ атауы, басылым жылы, беттер. Мысалы: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Б. 77–79.

Электрондық ресурстардың шығыс деректерінің жазылу тәртібі: мақала атауы, автор туралы ақпарат, мақаланың шығу орны, мерзімі, сонымен қатар, ақпараттық тасымалдаушы, жүйелік талаптар, ғаламтор ресурстарын қолдану мүмкіндіктері [Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв. карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>].

10. *Кестелерді жасау.* Әрбір кестенің реттік нөмірі мен атауы болуы шарт. Кесте нөмірі және атауы кестенің жоғары жағына орналастырылады. Көлбеу әріптермен жазылған «Кесте 1» («Таблица 1», «Table 1») сөзінен кейін сзызықша қойылып, кесте атауы қалыпты әріптермен жазылады, туралануы – беттің ортасында, шрифт өлшемі – 11, кестедегі мәтіннің туралануы – беттің сол жағы.

11. *Графикалық материалдар* «Microsoft Graph» немесе «Excel» бағдарламаларында орындалуы қажет және сканерден өткізілмеуі қажет.

Графикалық бейнелер сурет немесе біртұтас объект ретінде берілуі тиіс. Графикалық объектілер беттің белгіленген жиектерінен аспай, бір беттен артық болмауы қажет.

Әрбір объектінің нөмірі және атауы болуы керек. Объект нөмірі мен атауы объектіден төмен орналасуы қажет. Шрифт өлшемі – 11, мәтіннің орналасу қалпы – беттің сол жағы.

12. *Формулалардың берілуі.* Математикалық формулаларды формулалар редакторы «Microsoft Equation» арқылы белгілеу қажет. Олар жақша ішінде он жақтан нөмірленеді. Формулалар көп болған жағдайда әрбір бөлімнің формулаларын тәуелсіз нөмірлеу ұсынылады.

13. *Мақалага міндетті түрде тіркелетін ақпараттар:*

– автор туралы ақпарат (үш тілде): тегі, аты, әкесінің аты, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі, жұмыс орны (ЖОО, мекеме атауы, факультет, кафедра), жұмыс және ұялы телефон нөмірі;

– ғылым кандидаты, докторы немесе PhD докторының мақалаға қатысты сын-пікірі (ғылыми дәрежесіз авторлар үшін).

Редакция ұсынылған барлық материалдарға сын-пікір білдіруге міндетті емес және материалдары қабылданбаган авторлармен пікірталасқа түсдейді.

**Мақалалардың қабылдануы және жариялануы бойынша
сауалдар туындаған жағдайда мына мекен-жайға жүгініңіз:**

Қазақстан Республикасы, 110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік көш., 118
ҚР БФМ «Қостанай мемлекеттік педагогикалық университеті» ШЖҚ МРК
БСН 040340005711, БЖҚ HSBKKZKX, Кбе 16,
ЖСККZ726017221000000090
«Халық банк» АҚ, Қостанай қ.
№419 каб. Тел.:8 (7142) 54-85-56
E-mail: kgpynauka@mail.ru
Веб-сайт: press.kspi.kz

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Журнал «ҚМПИ Жаршысы» публикует статьи об оригинальных и ранее не печатавшихся результатах исследований в области социально-гуманитарных, физико-математических, технических, биологических, химико-технологических, экономических наук, по экологии, международным научным связям и т.п.

Решение о публикации принимается редакционной коллегией журнала после рецензирования. Отклоненные статьи повторно редколлегией не рассматриваются.

Статьи публикуются на казахском, русском, английском языках.

Журнал выходит четыре раза в год (январь, апрель, июль, октябрь).

Подписку на журнал можно оформить в любом почтовом отделении АО «Казпочта». Подписной индекс 74081.

Требования к статьям:

Объём текста статьи должен быть от 15000 до 60000 знаков, включая пробелы и сноски (от 0,3 до 1,5 печатных листов, т.е. от 5 до 24 страниц).

Технические требования к оформлению текста:

Шрифт: Times New Roman, размер шрифта – 12, выравнивание текста – по ширине страницы.

Поля: по 2 см со всех сторон.

Межстрочный интервал: одинарный.

Интервал между абзацами «Перед» – нет, «После» – нет.

Отступ «Первой строки» – 1,25.

Текст: одна колонка на странице.

Первая (титульная) страница статьи должна содержать следующую информацию:

1. *Код УДК*. Полужирный, положение по левому краю страницы. Присвоить УДК авторскому материалу можно здесь: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Ф.И.О. автора*. Полужирный курсив, положение на странице – по правому краю через строку после кода УДК.

3. *Сведения об авторе*. Курсив, положение на странице – по правому краю: ученая степень, ученое звание, должность, место работы, город, страна.

4. *Заглавие*. Прописные буквы, полужирный, положение по центру страницы.

5. *Аннотация к статье*. Слово «Аннотация» (каз. «Түйін», англ. «Abstract»), полужирный, положение по центру страницы, через строку после заглавия. Аннотация оформляется на языке статьи. Допускается замена аннотации на языке статьи на резюме на языке статьи. Текст аннотации: 500–800 знаков с пробелами, курсив, выравнивание по ширине страницы, отступы слева и справа – по 2 см, отступ «Первой строки» – 1,25.

6. *Резюме к статье*. Оформляется на двух языках, отличных от языка статьи, с переводом названия статьи. Текст резюме: курсивный, после списка литературы через интервал, 500–800 знаков с пробелами, положение по ширине текста, отступ «Первой строки» – 1,25.

7. *Ключевые слова* (от 5 до 8). Ключевые слова пишутся на трех языках, размещаются соответственно под «Аннотацией» и «Резюме». Фраза «Ключевые слова» (каз. «Кілт сөздер», англ. «Key words»): полужирный, отступы слева и справа – по 2 см, после фразы ставится двоеточие. Сами ключевые слова указываются после фразы «Ключевые слова» в той же строке, через запятую.

8. *Основной текст* делится на следующие разделы:

1) *Введение* (каз. – Кіріспе, англ. – Introduction).

2) *Материалы и методы* (каз. – Материалдар мен әдістер, англ. – Materials and Methods).

3) *Результаты* (каз. – Нәтижелер, англ. – Results).

4) *Обсуждение* (каз. – Талқылау, англ. – Discussion).

5) *Выводы* (каз. – Қорытынды, англ. – Conclusions).

6) Благодарности (каз. – Ризашылық білдіру, англ. – Appreciation).

Разделы 3 и 4 могут объединяться, раздел 6 – по необходимости.

Разделы статьи должны быть пронумерованы, необходимо нумеровать арабскими цифрами без точки. Оформление заголовков разделов – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, положение по левому краю страницы.

При выделении в тексте отдельных пунктов или списков следует использовать только арабские цифры.

9. Список литературы (каз. – Эдебиеттер тізімі, англ. – References). Список литературы приводится в конце статьи и озаглавливается «Список литературы» – шрифт Times New Roman, размер шрифта – 12, полужирный, отступ «Первой строки» – 1,25.

Сведения об источниках следует располагать в порядке появления ссылок на источники в тексте, нумеровать арабскими цифрами без точки, размер шрифта – 11, отступ «Первой строки» – 1,25 см. Ссылки на использованные источники следует приводить в квадратных скобках. Библиографическая запись выполняется на языке оригинала.

Выходные данные книг обязательно включают: фамилию автора (авторов), инициалы, название, место издания, издательство, год издания, страницы. Например: Семенов В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦ РАН, 2000. – С. 60–65.

Выходные данные статей из журналов и периодических изданий указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название журнала, год, номер издания, страницы. Например: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 89–104.

Выходные данные сборников указываются в следующем порядке: фамилия автора (авторов), инициалы, название статьи, название сборника, год издания, страницы. Например: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – С. 77–79.

Выходные данные электронных ресурсов содержат информацию об авторе, названии, дате и месте издания или публикации, также указывается информационный носитель, системные требования, режим доступа (к интернет-ресурсам) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв. дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, P. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobsor.org>).

10. Оформление таблиц. Каждая таблица должна быть пронумерована и иметь заголовок. Номер таблицы и заголовок размещаются над таблицей. Номер оформляется как «Таблица 1» («Кесте 1», «Table 1»), стиль шрифта – курсивный. Заголовок таблицы размещается через тире, шрифт – Times New Roman, размер – 11, по центру страницы, стиль шрифта – обычный. Положение текста в таблице по левому краю, шрифт – Times New Roman, размер – 11.

11. Оформление графических материалов. Графические материалы должны быть подготовлены с помощью программ «Microsoft Graph» или «Excel» без использования сканирования.

Графические объекты должны быть в виде рисунка или сгруппированных объектов.

Графические объекты не должны выходить за пределы полей страницы и превышать одну страницу.

Каждый объект должен быть пронумерован и иметь заголовок. Номер объекта и заголовок размещаются под объектом. Номер оформляется как «*Рисунок 1*» («*Cурет 1*», «*Picture 1*»), шрифт – Times New Roman, курсив, размер – 11, положение текста на странице по центру. Далее следует название, шрифт – Times New Roman, размер – 11, стиль шрифта - обычный.

12. *Оформление формул.* Математические формулы оформляются через редактор формул «Microsoft Equation». Их нумерация проставляется с правой стороны в скобках. При большом числе формул рекомендуется их независимая нумерация по каждому разделу.

13. *К статье обязательно прилагаются:*

– сведения об авторе (на трех языках): фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, должность, место работы (название вуза, организации, факультет, кафедра), рабочий и мобильный телефоны;

– рецензия кандидата или доктора наук, доктора PhD(для авторов без ученой степени).

Редакция не несет обязательств по рецензированию всех поступающих материалов и не вступает в дискуссию с авторами отклоненных материалов.

По всем вопросам приема и публикации статей обращаться по адресу:

Республика Казахстан, 110000, г. Костанай, ул. Тәуелсіздік, 118

РГП на ПХВ «Костанайский государственный

педагогический университет» МОН РК

БИН 040340005711 БИК HSBKKZKX, Кбе 16,

ИИК KZ726017221000000090

АО «Народный банк», г. Костанай

№419 каб. Тел.: 8 (7142) 54-85-56

E-mail: kgprynaika@mail.ru

Веб-сайт: press.kspi.kz

INFORMATION FOR AUTHORS

The journal «KMPI Zharshysy» is responsible for publishing the articles with original content on the results of research in the fields of social-humanitarian, physical and mathematical, technical, biological, chemical-technological, economical sciences, and ecology, international scientific relationships and etc. which were not printed previously.

The decision to publish an article is considered by the editorial board of the journal after peer review. Rejected articles are not considered again by the editorial board.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages.

The journal is published four times a year (January, April, July, October).

A subscription to the journal can be obtained at any post office of JSC "Kazpost". Subscription index 74081.

Article requirements:

The volume of the text of the article should be between 15,000 and 60,000 signs, including spaces and footnotes (from 0,3 to 1,5 printed page, i.e. 5-24 pages).

Technical requirements for the decoration of the text:

Font: Times New Roman, size – 12, alignment – width of the page.

Field: on 2 cm from all directions.

Line spacing: single.

Spacing between paragraphs «Before» – no, «After» – no.

Indentation of "The first line" – 1,25.

Text: one column on the page.

The first (titular) page of the article must include the following information:

1. *UDC code*. Boldface, position on the left side of the page. Assign the UDC to copyright material can be available here: <http://teacode.com/online/udc/>.

2. *Full name of the author*. Bold italic, position on the right edge of the page through the line after the UDC code.

3. *Information about authors*. Font style – italic, position on the right edge of the page: academic degree, academic title, position, place of work, city, country.

4. *Title*. Uppercase letters, bold, position – at the center of the page.

5. *Abstract to the article*. The word «Abstract» (kaz. «Түйін», rus. «Аннотация»), boldface, position – at the center of the page, in a line after the title. Abstract is made in the language of the article. It is possible to replace the abstract on the language of the article to the summary on the language of the article. Text of abstract: 500–800 signs including spaces, italics, position – the width of text, indents on the left and right – 2 cm, indentation of "the first line" – 1.25.

6. *Summary of the article*. It is made out in two languages differ from the language of the article, with the translation of the title of the article. Text of summary: italic, after references, 500–800 signs including spaces, alignment – the width of page, indentation of "the first line" – 1.25.

7. *Key words* (from 5 to 8). Key words are written in three languages, are located accordingly under the «Abstract» and «Summary». The phrase «Key words» (kaz. «Кілт сөздер», rus. «Ключевые слова»): boldface, indents on the left and right – 2 cm, after the phrase there is a colon. Key words are written after the phrase "Key words" in the same line, separated by a comma.

8. *Main text of the article* consists of the following parts:

1) *Introduction* (kaz. – Кіріспе, rus. – Введение).

2) *Materials and Methods* (kaz. – Материалдар мен әдістер, rus. – Материалы и методы).

3) *Results* (kaz. – Нәтижелер, rus. – Результаты).

4) *Discussion* (kaz. – Талқылау, rus. – Обсуждение).

5) *Conclusions* (kaz. – Қорытынды, rus. – Выводы).

6) *Appreciation* (kaz. – Ризашылық білдіру, rus. – Благодарности).

Parts 3 and 4 may be combined, part 6 – if it is necessary.

Parts of the article should be numbered, Arabic numerals without a dot. Headings of parts – font Times New Roman, size – 12, boldface, position on the left side of the page.

While highlighting only Arabic numerals should be used in the text of selected items or lists.

9. *References* (kaz. – *Әдебиеттер тізімі*, rus. – *Список литературы*). References should be listed at the end of the article and headlined as «*References*» –font Times New Roman, font size – 12, boldface, indent 1.25.

Information about the sources should be arranged in order of appearance of references to sources in the text, and numbered in Arabic numerals without a dot, font size – 11, indent 1.25 cm. References to the sources used should be given in square brackets. Bibliographic record is made in language of the original source.

Output data of *books* must include: surname of the author (authors), initials, name, place of publication, publisher, year of publication, number of pages. For example: Семенов, В.В. Философия: итог тысячелетий. Философская психология. – Пущино: ПНЦРАН, 2000. – Р. 60–65.

Output data of *articles from journals and periodicals* must include: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the journal, year, number of publication, number of pages. For example: Голубков Е.П. Маркетинг как концепция рыночного управления // Маркетинг в России и зарубежом. – 2001. – № 1. – Р. 89–104.

Output data of *collections* is indicated in the following order: surname of the author (authors), initials, title of the article, title of the collection, year of publication, number of pages. For example: Зимин А.И. Влияние состава топливных эмульсий на концентрацию оксидов азота и серы в выбросах промышленных котельных // Экологическая защита городов: тез. докл. науч.-техн. конф. – М.: Наука, 1996. – Р. 77–79.

Output data of *electronic resources* provides information about the author, title, date and place of edition, or publication, also indicates the information carrier, system requirements, access mode (to the Internet resources) (Художественная энциклопедия зарубежного классического искусства [Электронный ресурс]. – Электрон. текстовые, граф., зв.дан. и прикладная прогр. (546 Мб). – М.: Большая Рос. энцикл. [и др.], 1996. – 1 электрон. опт. диск (CD-ROM) + рук. Пользователя (1 с.). – Систем. требования: ПК 486 или выше; 8 Мб ОЗУ; Windows 95 или новее; SVGA 32768 и более цв.; 640x480; 4x CD-ROM дисковод; 16 бит. зв.карта; мышь; Faulkner, A., Thomas, R. Проводимые пользователями исследования и доказательная медицина [Электронный ресурс] // Обзор современной психиатрии: электронный журнал. – 2002. – Вып. 16. – Режим доступа: <http://www.psyobssor.org>).

10. *Design of tables*. Each table should be numbered and titled. Table number and heading are placed above the table. Number is issued as «*Table 1*» («*Кесме 1*», «*Таблица 1*»), font style – italic. Table heading is placed by a dash, font – Times New Roman, size – 11, font style – regular, at the center of the page. The position of the text in the table – to the left, the font – Times New Roman, size – 11.

11. *Design of graphic materials*. Graphic materials should be prepared by using the programs «Microsoft Graph» or «Excel» without scanning.

Graphical objects should be presented as a picture or grouped objects.

Graphical objects should not extend beyond the page margins, and have no more than one page.

Each object must be numbered and titled. Number of the object and title are placed under the object. Number is presented as «*Picture 1*» («*Сүрөм 1*», «*Рисунок 1*»), the font – Times New Roman, italic, size – 11, position of the text – at the center of the page. Then, the title – the font – Times New Roman, size – 11, font style – regular.

12. *Design of formulas*. Mathematical formulas are made through the «Microsoft Equation» formula editor. The numbering is affixed to the right in brackets. If there is a large number of formulas it will be recommended their independent numbering for each section.

13. The article must have:

- information about the author: surname, name, patronymic, academic degree, academic title, position, place of work (name of institution, organization, faculty, department), office and mobile phone numbers;

- review of the candidate or doctor of sciences, PhD doctors (for authors without scientific degree).

Editors are not liable for reviewing all incoming materials and does not enter into a discussion with the authors of rejected materials.

On all questions of reception and publication of articles contact us at:

Republic of Kazakhstan, 110000, Kostanay, Tauelsizdik street, 118
RSE «Kostanay state pedagogical university» MES RK
BIN 040340005711 BIC HSBKKZKX, BC 16,
IIC KZ726017221000000090
JSC «Halyk bank», Kostanay
office №419. Tel.: +8 (7142) 54-85-56
E-mail: kgpynauka@mail.ru
Website: press.kspi.kz

МАЗМУНЫ

KIPIСПЕ СӨЗ	3
ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ САРАПТАМАЛЫҚ-ШОЛУ ЗЕРТТЕУЛЕР	
Анастасова Л. Жоғары бизнес-білім: түлектердің дағдыларына қатысты жұмыс берушілердің халықаралық үрдістері мен үміттері	5
Байжанова С.А., Балгабаева Г.З. Мектепке дейінгі жастағы балалардың Қазақстан Республикасының тарихы мен мәдени құндылықтарына құрметпен қарауды қалыптастыру	17
Бондаренко Ю.Я. Қазіргі білім беру жүйесінде тарихи және көркем бейнелерді пайдалану	21
Бондаренко О.Ю., Бондаренко Ю.Я. Шаршаған адам. Тарих және қазіргі заман	26
Есіркепова К.К., Ихсан Д.М. Ұлықбек Есдәulet поэзиясындағы метафора қолданысы	32
Жандауова Ш.Е., Жабагина Ж.Р. Бастауыш сынып окушыларының дүниетану сабағында танымдық қызығушылығын дамыту	39
Оспанұлы С., Мырзагалиева К. Абай өлеңдерінің қара сөздерімен үндестігі	43
ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР	
Агеева С.В. 13-14 жас шаңғы-жарысуышылардың спринттік қашықтыққа физикалық дайындығының ерекшеліктері	50
Аканов Ш.К. Студент жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру	58
Гурская И.Ф., Тынбаев Ж.А. Қазақстан Республикасы үлттық құрамасының коńкимен жүгірушілердің нәтижелілігін арттыру мүмкіндіктері	62
ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	
Бекенова А.К., Сатбаева М.Т. «Педагогика» курсы бойынша семинар сабактарын ұйымдастыруда педагогикалық жоғары оқу орындарын оқытудың жаңа тәсілдерін қолдану	69
Даuletбаева Г.Б., Ерсултанова З.С. CLIL форматындағы оқыту стратегиялары	74
Ерсултанова З.С., Сәбит З.С. Білімді тексеруде және информатикадан сабактар өткізуде Classroom құралын қолдану	78
ЖАС ЗЕРТТЕУШІЛЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРИ	
Аканбаев Б.Н., Шамитдинов А.М. Мұғалімдердің эмоционалды күйіп кетуінің алдын алу технологиясы	83
Рядинская А.И. Қазақстандағы желілік әдебиеттің дамуы Самрат Иржасовтың шығармашылығы мысалында	87
Ташетов А.А., Отынбай Д.О. Медиа-білім оқытудың online жүйесінде студенттердің медиамәдениеті мен медиақауіпсіздігін дамытудың шарты ретінде	92
Турлубаева Д.К. Қостанай облысында музикалық білім берудің қалыптасуы	96
«РУХАНИ ЖАНҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ЖУЗЕГЕ АСЫРУ	
Мукалиева Б.Х., Рысбек Н. Рухани жанғыру және білім берудің жаңарудағы рөлі	101
МЕРЕЙТОЙЛЫҚ ҚҰТТЫҚТАУЛАР 104	
Оспанұлы С. Өмірзак Сұлтанғазин (Өмірзак Сұлтанғазинді еске алу)	105
БІЗДІҢ АВТОРЛАР 106	
АВТОРЛАРДЫҢ НАЗАРЫНА	112

СОДЕРЖАНИЕ

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО	3
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ОБЗОРНО-АНАЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Анастасова Л. Высшее бизнес-образование: международные тенденции и ожидания работодателей в отношении навыков выпускников	5
Байжанова С.А., Балгабаева Г.З. Формирование уважительного отношения к истории и культурным ценностям Республики Казахстан у детей дошкольного возраста	17
Бондаренко Ю.Я. Использование исторических и художественных образов в системе современного образования.....	21
Бондаренко О.Ю., Бондаренко Ю.Я. Человек усталый. История и современность.....	26
Есиркепова К.К., Ихсан Д.М. Применение метафоры в поэзии Улықбека Есадаулетова	32
Жандауова Ш.Е., Жабагина Ж.Р. Развитие познавательного интереса у младших школьников на уроках познание мира.....	39
Оспанұлы С., Мырзагалиева К. Гармония стихов и слов назидания Абая.....	43
ЭМПИРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Агеева С.В. Особенности физической подготовки лыжников-гонщиков 13-14 лет на спринтерские дистанции	50
Аканов Ш.К. Формирование здорового образа жизни среди студенческой молодежи	58
Гурская И.Ф., Тынбаев Ж.А. Возможности повышения результативности конькобежцев национальной сборной Республики Казахстан	62
МЕТОДИКА И ТЕХНОЛОГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ДИСЦИПЛИН	
Бекенова А.К., Сатбаева М.Т. Использование новых подходов обучения педагогических вузов в организации семинарских занятий по курсу «Педагогика».....	69
Даuletbaeva Г.Б., Ерсултанова З.С. Образовательные стратегии в формате CLIL	74
Ерсултанова З.С., Сәбит З.С. Использование Classroom для проверки знаний и проведения занятий по информатике.....	78
НАУЧНЫЕ РАБОТЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ	
Аканбаев Б.Н., Шамитдинов А.М. Технология профилактики эмоционального выгорания учителей	83
Рядинская А.И. Развитие сетевой литературы в Казахстане (на примере творчества Самрата Иржасова)	87
Ташетов А.А., Отынбай Д.О. Медиаобразование как условие развития медиакультуры и медиабезопасности студентов в системе online обучения	92
Турлубаева Д.К. Становление музыкального образования в Костанайской области.....	96
РЕАЛИЗАЦИЯ ПРОГРАММЫ «РУХАНИ ЖАНҒЫРУ»	
Мукалиева Б.Х., Рысбек Н. Духовное возрождение и роль образования в модернизации	101
ЮБИЛЕЙНЫЕ ПОЗДРАВЛЕНИЯ	104
Оспанұлы С. Умирзак Султангазин (Посвящается памяти Умирзака Султангазина).....	105
НАШИ АВТОРЫ	108
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	115

CONTENT

INTRODUCTION	3
THEORETICAL AND OVERVIEW-ANALYTICAL ARTICLES	
<i>Anastassova L.</i> The higher business education: international trends and employers' expectations towards graduates' skills.....	5
<i>Baizhanova S.A., Balgabayeva, G.Z.</i> Formation of a respectful attitude to history and cultural values in children of preschool age.....	17
<i>Bondarenko Yu.Ya.</i> The use of historical and artistic images in the system of modern education.....	21
<i>Bondarenko O.Yu., Bondarenko Yu.Ya.</i> A tired man. History and modernity.....	26
<i>Esirkepova K.K., Iksan D.M.</i> Application of the metaphor in the poetry of Ulikbek Esdauletov.....	32
<i>Zhandaurova Sh.E., Zhabagina Zh.R.</i> Development of cognitive interest in younger students in the classroom learning the world	39
<i>Ospanuly, S., Myrzagaliyeva, K.</i> Harmony of Abai's poems and edification words.....	43
EMPIRICAL RESEARCH	
<i>Ageeva, S.V.</i> Features of the physical training of skiers-racers 13-14 years old at sprint distances.....	50
<i>Akanov, S. K.</i> Formation of a healthy lifestyle among students.....	58
<i>Gurskaya I.F., Tunbaev Zh.A.</i> Opportunities to improve the results of skaters of the national team of the Republic of Kazakhstan	62
METHODOLOGY AND TECHNOLOGY OF TEACHING DISCIPLINES	
<i>Bekenova A.K., Satbaeva M.T.</i> Use of new approaches to teaching pedagogical higher education institutions in organizing seminar lessons in the pedagogy course.....	69
<i>Dauletbaeva G.B., Ersultanova Z.S.</i> Educational strategies in the CLIL format	74
<i>Yersultanova Z. S. Sabit Z.S.</i> Usage of classroom for training and testing of the knowledge on informatics	78
SCIENTIFIC WORK OF YOUNG RESEARCHERS	
<i>Amanbaev B.N., Shamitdinov A.M.</i> Technology of prevention of emotional burnout of teachers.....	83
<i>Ryadinskaya A.I.</i> The development of the network literature in Kazakhstan by the example of the art of Samrat Irzhasov.....	87
<i>Tashetov A.A., Otynbai D.O.</i> Media education as a condition for the development of mediacylure and media security of students in online education system	92
<i>Turlubayeva D.K.</i> Formation of music education in Kostanay region	96
REALIZATION OF THE PROGRAMME «RUKHANY ZHANGYRU»	
<i>Mukalieva B.H., Rysbek N.</i> Spiritual revival and the role of education in modernization.....	101
ANNIVERSARY CONGRATULATIONS	104
<i>Ospanuly S. Umirzak Sultangazin (Dedicated to the memory of Umirzak Sultangazin)</i>	105
OUR AUTHORS	110
INFORMATION FOR AUTHORS	118

Компьютерлік беттеу: С. Худякова

Түзетушілер: А. Жиенбаева, М. Сатбаева

Компьютерная верстка: С. Худякова

Корректоры: А. Жиенбаева, М. Сатбаева

Басуға 25.11.2019 ж. берілді.
Пішімі 60x84/8. Көлемі 9,6 б.т.
Тапсырыс № 0349 Таралымы 300 д.

Подписано в печать 25.11.2019 г.
Формат 60x84/8. Объем 9,6 п.л.
Заказ № 0349 Тираж 300 экз.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық
институтының баспасында басылған

Отпечатано в типографии Костанайского
государственного педагогического института